

ANTHROPOLOGIA INTEGRALIS

ČASOPIS PRO OBECNOU ANTROPOLOGII A PŘÍBUZNÉ OBORY
JOURNAL FOR GENERAL ANTHROPOLOGY AND RELATED DISCIPLINES

4/2013/2

MASARYKOVA UNIVERZITA
AKADEMICKÉ NAKLADATELSTVÍ CERM

Anthropologia integra je mezinárodní recenzovaný časopis publikující výsledky vědeckého výzkumu, originální metody, eseje, recenze a zprávy z oblasti obecné (biologicko-socio-kulturní) antropologie a příbuzných disciplín.

Anthropologia integra is an international peer-reviewed journal that publishes the results of scientific research, original methods, essays, reviews and notices from the field of general (biological-socio-cultural) anthropology and related disciplines.

Šéfredaktor / Editor-in-chief

Prof. PhDr. Jaroslav Malina, DrSc., Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity

Výkonný redaktor / Managing Editor

Mgr. Tomáš Mořkovský, Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity

Redakce / Editors

Stáňa B. Bártová, Anatomický ústav Lékařské fakulty Masarykovy univerzity

Mgr. Martin Čuta, Ph.D., Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity

Jan Jordán, Brno

RNDr. Petra Urbanová, Ph.D., Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity

Adresa redakce / Address of editor's office

Anthropologia integra, Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, Vinařská 5, 603 00 Brno, e-mail: jmalina@sci.muni.cz; tmorkovsky@email.cz / Anthropologia integra, Anthropological Institute, Faculty of Science, Masaryk University, Vinařská 5, 603 00 Brno, Czech Republic, e-mail: jmalina@sci.muni.cz; tmorkovsky@email.cz

Redakční rada / Editorial Board

Prof. RNDr. Ivan Bernasovský, DrSc., Fakulta humanitních a přírodních věd Prešovskej univerzity v Prešove, Slovenská republika

Prof. Dr. H. James Birx, Ph.D., Dr.Sc. hc, Department of Anthropology, Canisius College, Buffalo, New York, USA;

Distinguished Visiting Professor, Faculty of Philology, University of Belgrade

Prof. RNDr. Ivo Budil, Ph.D., DSc., Katedra antropologických a historických věd Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni

Prof. Vittorio Pesce Delfino, Dipartimento di Anatomia Patologica, Università degli studi di Bari; předseda Consorzio di ricerca DIGAMMA, Bari, Itálie

RNDr. Hana Eliášová, Ph.D., Kriminologický ústav Praha

PhDr. Eva Ferrarová, Ph.D., Ministerstvo vnitra České republiky

PhDr. Jan Filipický, CSc., Orientální ústav Akademie věd České republiky

Doc. Ing. Petr Hlaváček, CSc., Fakulta technologická Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně

Prof. Dr. Bruce Jackson, Department of Anthropology, State University of New York, Buffalo, USA

Prof. PhDr. Josef Kolmaš, DrSc., emeritní ředitel Orientálního ústavu Akademie věd České republiky

Prof. Dr. Janusz Piontek, Ph.D., DSc., Institute of Anthropology, Adam Mickiewicz University, Poznań, Polská republika

Dr. Stefan Lorenz Sorgner, Ph.D., Friedrich-Alexander Universität Erlangen-Nürnberg, Spolková republika Německo

Prof. PhDr. Jiří Svoboda, DrSc., Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity a Archeologický ústav AV ČR Brno

Doc. Ing. Jan Sýkora, Ph.D., Ústav Dálného východu Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze

Prof. Erik Trinkaus, Washington University, Saint Louis, USA, člen National Academy of Science of USA

Prof. PhDr. Břetislav Vachala, CSc., Český egyptologický ústav Univerzity Karlovy v Praze

Doc. RNDr. Václav Vančata, CSc., Oddělení antropologie Katedry biologie a ekologické výchovy Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze

RNDr. Daniel Vaněk, Ph.D., Forenzní DNA servis, Fakultní nemocnice Na Bulovce, Praha

Doc. MUDr. Jaroslav Zvěřina, CSc., Sexuologický ústav 1. lékařské fakulty Univerzity Karlovy a Všeobecné fakultní nemocnice Univerzity Karlovy v Praze

Vydavatel / Published by

Masarykova univerzita, Žerotínovo náměstí 9, 601 77 Brno, IČ 00216224

**muni
PRESS**

Ve spolupráci s Akademickým nakladatelstvím CERM, Purkyňova 95a, 612 00 Brno, IČ 60733411

Recenzovaný vědecký časopis je publikován dvakrát do roka na internetu a tiskem v nákladu 200 výtisků. Toto číslo vychází 15. 12. 2013.

Cena za číslo je 135 Kč.

Objednávky časopisu přijímá vydavatel.

Více informací a obsah časopisu je k dispozici na: <http://anthrop.sci.muni.cz/page.yhtml?id=532>

Časopis vítá odborné texty (v anglickém, českém, francouzském, německém, slovenském a španělském jazyce), které odpovídají jeho interdisciplinárnímu zaměření. Redakce přijímá příspěvky elektronicky, e-mailem, spolu s průvodním dopisem (může být součástí e-mailu) a úplným kontaktem na příspěvatele / příspěvatelku (včetně telefonního čísla).

Příspěvky zasílejte na obě dvě uvedené adresy: jmalina@sci.muni.cz a tmorkovsky@email.cz.

Uzávěrka příštího čísla (roč. 5, č. 1, 2014) je **15. března 2014**.

Reviewed scientific journal issued twice a year on the internet and in print with a circulation of 200 copies.

Price of one printed issue is 135 Kč (5 EURO).

Orders for the journal are accepted by the publisher.

More information and content of the journal are available on the website: <http://anthrop.sci.muni.cz/page.yhtml?id=532>

The journal welcomes submissions in Czech, English, French, German, Slovak and Spanish, relating to the field of anthropology (broadly conceived as an integral branch of science with interdisciplinary orientation). The editor's office accepts electronic contributions sent via e-mail with an accompanying letter, including complete contact information (telephone number included).

Contributions should be sent to both e-mail accounts: jmalina@sci.muni.cz and tmorkovsky@email.cz.

The deadline for the next number (volume 5, number 1, 2014) is **March, 15th, 2014**.

Obálka / Cover: Stáňa Bártová.

Grafická a typografická úprava / Graphic and typographic design: Stáňa Bártová, Jan Jordán, Tomáš Mořkovský.

Sazba / Typesetting: Tomáš Mořkovský.

Ilustrace na přebalu / Illustration on cover (*Adam a Eva / Adam and Eve*, 1998, olej / oil, sololit / fibreboard, 66x50 cm)

a v záhlaví / and at the head (*Logo Ústavu antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity / Logotype of the Anthropological Institute, Faculty of Science, Masaryk University*, 1999, tuš / Indian ink, papír / paper, 16x9,7 cm) Alois Míkulka.

Tisk / Print: FINAL TISK s. r. o. Olomučany.

Registrováno MK ČR pod č. MK ČR E 19852

ISSN 1804-6657 (tištěná verze)

ISSN 1804-6665 (on-line verze)

Obsah / Contents

Studie / Studies

- 7 Daniela Cunha – Filipe Monteiro – Yasin Hamarat – Martin Čuta
The Correlations between Handgrip Strength and Several Psychosomatic Features in Homo Sapiens – a Review
Vztah mezi silou stisku ruky a některými psychosomatickými rysy u Homo sapiens – přehledový článek
- 15 Vladimír Hašek – Jiří Šindelář – Josef Unger
Nedestruktivní archeologie při výzkumu hrobek v Čechách
Non-destructive Archaeology in Survey of Tombs in Bohemia
- 29 Martin Rychlík
S manou ve kšticí: Tradiční vlasové úpravy v Polynésii (a Mikronésii)
With Mana in the Shock of Hair: Traditional Hairdos in Polynesia (and Micronesia)
- 45 Vladimír Liščák
Monsignor Celso Costantini a Čína (k 90. výročí prvního čínského koncilu v Šanghaji, 1924)
Monsignor Celso Costantini and China (Commemorating the First Plenary Council of Shanghai, 1924)
- 55 Miroslava Ferrarová
Itálie je kulturně jednotnou zemí navzdory své historické roztržiténosti
(Hofstedeho teorii kultury inspirovaná úvaha nad tezemi Ligy Severu o „několika Itáliích“)
Italy Is a Culturally Integrated Country Despite Its Historical Fragmentation
(Essay, Inspired by Hofstede's Theory of Culture, about North League's Thesis about "Many Italies")

Fórum / The Forum

- 63 Barbora Pütová
Following in the Footsteps of the Salish Artist Shaun Peterson in Prague: Demonstration of the Pacific Northwest Art
Po stopách sališského umělce Shauna Petersona v Praze: ukázka z umění indiánů amerického Severozápadu

Recenze / Reviews

- 65 Václav Soukup
Tři muži – Zdeněk Macháček, Jaroslav Svoboda, Miroslav Štěpánek – v automobilu
Three Men – Zdeněk Macháček, Jaroslav Svoboda, Miroslav Štěpánek – in an Automobile
- 66 Ivo T. Budil
Auto-Erotika aneb Kámasútra automobilového věku. Automobil jako mobilní prostředek k udržení druhu Homo sapiens. Antropologické hledisko
Erotics on Wheels or the Kamasutra of the Automotive Age. The Automobile as a Mobile Means of Sustaining the Homo Sapiens Species from the Anthropological Point of View

Obsah / Contents

The Correlations between Handgrip Strength and Several Psychosomatic Features in Homo sapiens – a review

Daniela Cunha¹, Filipe Monteiro¹, Yasin Hamarat², Martin Čuta³

¹ University of Coimbra, Coimbra, Portugal

² Bülent Ecevit University, Zonguldak, Turkey

³ Department of Anthropology, Faculty of Science, Masaryk University, Viniřská 5, 603 00 Brno

Received 10th of September 2013; accepted 22th of November 2013

VZTAH MEZI SÍLOU STISKU RUKY A NĚKTERÝMI PSYCHOSOMATICKÝMI RYSY U HOMO SAPIENS PŘEHLEDOVÝ ČLÁNEK

ABSTRAKT Síla stisku ruky je velmi dobrým ukazatelem zdraví, výkonnosti kosterního svalstva a celkově je dobrým indikátorem zdravotního stavu a vitality. Testosteron je hormon, který je primárně zodpovědný za rozvoj sekundárních pohlavních znaků a zároveň má silný vztah k tělesné síle a zevním ukazatelům rozvoje skeletální svaloviny. Byla publikována řada prací, které poukazují na úzký vztah mezi testosteronem a agresí. Nebyl však doposud vysvětlen kauzální vztah mezi hladinou testosteronu a výsledným agresivním chováním, tedy konkrétní působení metabolitů testosteronu ve specifických oblastech mozku. Na základě publikovaných experimentálních prací jsou diskutována některá možná/částečná vysvětlení působení testosteronu na vznik agresivního chování. Dále je diskutován vztah mezi silou stisku ruky a lidským sexuálním chováním – tedy sexuální dimorfismus v síle stisku, ženská percepce (v rozdílných fázích menstruačního cyklu) stisku ruky u mužů a volba partnera ve vztahu k jeho fitness (jak je hodnocena dle síly stisku ruky, jež je dobrým ukazatelem hladiny testosteronu).

KLÍČOVÁ SLOVA testosteron; síla stisku ruky; agrese; sexuální chování

ABSTRACT Handgrip strength (HGS) is a very good marker of physical health, good muscle performance and an overall indicator of health status and vitality. Testosterone, as a hormone primarily responsible for secondary sexual traits development, is also strongly correlated to body strength and somatic features which represent it. It has been widely reported that testosterone correlates with aggression. However, the pathway of testosterone metabolites in specific brain regions, or cause and effect formula of testosterone level and aggression has not been satisfactorily explained. Several possible and/or partial explanations based on published experiments are discussed. Furthermore, the relation between HGS and human sexual behavior is discussed – the sexual dimorphism in HGS, the perception of male HGS by females at different stages of the menstrual cycle and the selection of a partner with respect to his fitness (as estimated by HGS which is a good indicator of testosterone level).

KEY WORDS testosterone; handgrip strength; aggression; sexual behavior

INTRODUCTION

When looking at the evolutionary history of hominids, and primates in general, we see that many complex adaptations emerged for life in the trees, which required good visual acuity, depth perception and color distinction but also strong and sophisticated brachiation movements and strength (Gallup,

White, Gallup 2007; Shoup, Gallup 2008). In modern humans the handgrip strength (HGS) is part of that legacy, and it's a very good marker of physical health, good muscle performance and an overall indicator of health status and vitality (Gallup, White, Gallup 2007).

HGS is a highly heritable characteristic and is sexually dimorphic. This is due to males having more muscle mass and

it's a trait driven by androgen hormones, with testosterone having a key role (Gallup, White, Gallup 2007). Male HGS “*is an indicator of selection during evolutionary history for overall physical strength among males*” (Gallup, White, Gallup 2007, p.: 426): it predicts body morphology, aggressive and sexual behavior (Gallup, White, Gallup 2007). Besides that, high HGS is correlated to predictions of better health status, longevity, faster recovery from injuries and reduced morbidity, protein, muscle and body fat losses (Gallup, White, Gallup 2007; Henderson, Anglin 2003).

The fact that HGS has a gender asymmetry means it is a fitness indicator. According to the authors Gallup, White and Gallup (2007), upon coming from the trees, “*a primitive division of labor emerged and put a premium on the maintenance and further elaboration on grip strength in men*” (p.: 428). Higher HGS in males is closely linked to a more aggressive behavior (evolutionarily linked to hierarchy formation, social dominance and reproductive success) and more pronounced promiscuity (they have more sexual partners and start having sexual intercourse earlier) (Gallup, White, Gallup 2007; Shoup, Gallup 2008). Higher HGS also correlates with a more masculine shape (broader shoulders, narrower waist) and a more masculine and handsome face (symmetric with broader faces and more prominent cheekbones). All these traits are influenced by the environment but they're also highly heritable, desired by females and generally indicate signals of good genes operating under sexual selection (inter-male competition) (Gallup, White, Gallup 2007; Shoup, Gallup 2008; Henderson, Anglin 2003).

All these traits' variations in the male population stem from one leading factor – the testosterone levels and its complex interaction in developing secondary sexual traits; testosterone is the main explanation behind why all these variables correlate with aggressive behavior, promiscuity and a more masculine body-type and face. Testosterone and its relation with aggression (with consequent physical and/or social dominance) influence the correlations of male facial width-height ratio with cooperation and trust/punishment (Shoup, Gallup 2008; Stirrat, Perrett 2010; Haselhuhn, Wong 2012; Stirrat, Stulp, Pollet 2012): men with greater facial width (broader face) are more likely to exploit, cheat and lie to others and trust less than the counterparts with narrower faces (Haselhuhn, Wong 2012). Also, men with broader faces are less likely to die from violent contact showing that they are more willing to fight and therefore more likely to survive aggressive situations (Stirrat, Stulp, Pollet 2012). Being all sexually dimorphic, heritable traits tied together with aggression and dominance/competition between males for status and resources (including sexual partners) led to the emergence of cognitive mechanisms to access information from visual cues to better evaluate competitor's formidability (stamina, strength, fighting ability and resource-holding potential) and overall good fitness so that they could avoid costly fights/disputes against them (Sell et al. 2009). Visual cues from the face and upper body of males allow the assessment of aggression, exploitation, deception, physical violence and overall unethical behavior (Shoup,

Gallup 2008; Stirrat, Stulp, Pollet 2012; Sell et al. 2009) by the conspecifics and all these traits are correlated to masculinity. All these traits emerged through evolutionary time linked together as a “*package of features that collectively and individually signal fitness*” (Shoup, Gallup 2008, p.: 476). Handgrip strength is highly correlated to all these variables and, in men it's a very good proxy for testosterone levels, more accurate than 2D4D and facial width-height ratios (Gallup, White, Gallup 2007; Shoup, Gallup 2008). This “package” of features in males stems from one complex interaction present in many animal species: testosterone and aggression.

THE RELATIONSHIP BETWEEN TESTOSTERONE AND AGGRESSION

Testosterone is an androgen that has been implicated in the development and maintenance of masculine characteristics in a variety of species (Mazur, Booth 1998). It has been documented that females of most species are less aggressive and have far lower testosterone levels than do males; this is taken as evidence of a link between testosterone and aggression (Archer 1991). How exactly testosterone affects aggression and dominance behavior is unknown (Mazur 1983), but multiple pathways have been proposed (Simon et al. 1996).

It's a common myth that testosterone causes aggression but is there biological reason to back up this assertion? Some say there is, while emphatically rattling off statistics and experimental evidence, while still others are armed with ambiguous or even refuting information with which to contest this argument. The bottom line is that we do not know for sure whether or not testosterone causes aggression (how problematic the idea of cause and effect can be in biology!) and so at this point we must turn away from the enticing idea that there exists a clear and definitive answer to this question. We must instead turn our attention to the evaluation of available information, in order to better understand the role of testosterone in guiding behavior.

According to a theory from evolutionary biology, aggression serves an important function in terms of both individual survival as well as procreation potential. In terms of this evolutionary biological theory, what it comes down to is this: competition arises when resources are limited and therefore animals/species must actively compete in order to increase their own fitness. It does not take a biologist to then infer that aggression is advantageous at both the individual and genetic levels.

Hormones are inextricably linked to behavior as seen by the impact that its presence or absence has on an organism. In terms of aggression, there exists intriguing evidence that there is a definite connection between the hormonal effects of testosterone and the outward expression of aggressive behavior. For example, castration leads to a marked decrease in aggression as shown by castration experimentation on various species. Furthermore, when testosterone is replaced through hormone therapy in these castrated animals, the amount of aggression increases and is restored to its original pre-castra-

tion level. Taken together, this seems to present a strong argument for the role of testosterone in aggression. However, the story does not end here: if we are to suppose that testosterone does in fact lead to aggressive behavior we must then necessarily ask how and why it does. In doing so, we might just find that the original supposition falls through (Bland 2004).

Testosterone exerts its hormonal and behavioral effects upon interaction with androgen receptors (i.e., when converted into 5-alpha-dihydrotestosterone) or with estrogen receptors (i.e., when converted into estradiol by aromatase) (Simpson 2001). According to some, there exists a "critical time period" (i.e., during development) when testosterone serves to "sensitize" particular neural circuits in the brain. Presumably, this sensitization allows for the effects of testosterone that manifest in adulthood. A recent theory builds upon this story, adding the idea that almost immediately after birth, testosterone leads to the establishment of an "androgen-responsive system" in males. It is presumed that a similar androgen system is set-up in females, although a greater exposure to androgens is required to induce male-like fighting.

Although not the primary function of most hormones, neural activity can be modulated as a result of their presence. For example, it has been shown that some hormones can modify cell permeability and therefore have a crucial impact on ion concentration, membrane potential, synaptic transmission and thus neural communication and behavioral outcomes (Simpson 2001). More specifically, when a hormone such as testosterone acts on a target neuron, the amount of neurotransmitter that is released is significantly affected. For example, it has been suggested (i.e., with experimental data) that testosterone acts on serotonergic synapses and lowers the amount of serotonin available for synaptic transmission. This is important when coupled with the fairly well accepted idea that the presence of serotonin serves to inhibit aggression, as shown convincingly in studies performed on male rhesus monkeys: serotonin reuptake inhibitors such as Fluoxetine and several other antidepressants lead to a significant decrease in aggression in both monkeys and humans.

In non-human animals, the relationship between testosterone and aggression (where aggression is operationalized through observable aggressive behavior) has been demonstrated through correlational and experimental studies, involving manipulation of testosterone levels through castration and injection of testosterone. Results overwhelmingly indicate that testosterone and aggression are related (Turner 1994).

Experimental results further suggest that testosterone is a causal factor in aggressive nonhuman animal behavior. Castration of male mice (vom Saal 1983) and lizards (Greenberg, Crews 1983) results in a decrease in aggressive behavior, regardless of how aggression is measured (vom Saal 1983).

The term aggression has been defined as "a response that delivers noxious stimuli to another person" (Buss 1961). In animals, however, there are various forms of aggression classified into predatory, inter-male, fear-induced, irritable, territorial, maternal and instrumental (Moyer 1968). Androgens have been found to affect only certain forms, for example, inter-ma-

le aggression which can be illustrated by the resident-intruder test. In contrast, predatory aggression is entirely independent of androgens (Bermond, Mos, Meelis 1982). Therefore only the forms of aggression that have been found to have a link with testosterone facilitation will be discussed.

The classical hormone removal and replacement experiment approach has shown a definite link between testosterone and aggression in animals. In general, castration leads to a decrease in aggression whilst replacement of testosterone restores the behavior. However, differences in the effects induced by testosterone have become apparent between males and females. Different regions in the brain modulate different hormone-dependent aggression (Albert, Jonik, Walsh 1992) and females require longer exposure to androgens after ovariectomy to induce male-like behavior (Simon, Whalen, Tate 1985).

Aggression in females, like in males, appears to be facilitated by testosterone in a dose-dependent manner (Edwards 1969). In one study, ovariectomized female rats were given daily injections of testosterone, estradiol or placebo. It was found that testosterone increased aggressiveness, measured by the frequency of fighting, whereas estradiol or placebo had little effect (van de Poll et al. 1988).

HOW DOES TESTOSTERONE CAUSE AGGRESSION?

Testosterone acts as a prohormone which when converted into 5-alpha-dihydrotestosterone (5a-DHT) acts on androgen receptors or when converted into estradiol by the enzyme aromatase, acts on estrogen receptors. There is overwhelming evidence that most of the effects of testosterone in mediating aggression occur after aromatization (Schlinger, Callard 1990). For example, testosterone induced aggression is concurrent with an elevated level of aromatization and nuclear estrogen receptor activity in the hypothalamic/preoptic area. Treatment with an aromatase inhibitor blocked this aggression and lowered nuclear activated estrogen receptors (Schlinger, Callard 1989; Naftoli et al. 1990). Furthermore the intensity of aggressive behavior was directly correlated with the aromatase activity ($p < 0.02$) in the posterior hypothalamus (Schlinger, Callard 1989).

Testosterone also has effects that are manifested early in life. The neonatal organizing actions of testosterone are achieved by stimulating cell growth and differentiation in the preoptic area, ventromedial hypothalamus and amygdala, and dendritic branching in the preoptic area and the hypothalamus (Naftoli et al. 1990). For example, authors have suggested that testosterone increases the size of the granule cell layer in the dentate gyrus (origin of hippocampal mossy fibres) and that these effects occur during a 'critical time period' (Guillot, Roubertoux, Crusio 1994; Sluyter et al. 1994).

Persky, Smith and Basu (1971) obtained a regression equation for testosterone production rate and four psychological measures of aggression and hostility, which accounted for 82 per cent of the variance in production rate for the younger men ($N = 18$) in their sample. The measures were the two fac-

tors I and II of the Buss-Durkee Hostility Inventory, adjective check-list measures and an anxiety scale which also measured aggressive feelings. For the older men (who showed a much smaller production rate), the relationship was not significant. Young and Ismail (1979) measured a number of psychological and physiological variables (including testosterone) before and after a four-month exercise programme in 58 men covering a wide age range (21-61 years). A stepwise regression carried out prior to the exercise programme found that several psychological variables, the most powerful of which was neuroticism, predicted testosterone levels. Among these was aggressiveness (factor E of the 16PF).

In females, there is also an androgen-sensitive pathway, although a greater exposure to androgens is required to induce male-like fighting behavior. Evidence to support this comes from the finding that 400 mg of testosterone propionate will effectively organize female aggression at 0-2 hours after birth but it will not at two days of age. However if 600 mg is administered at this later stage, the treatment is effective (Peters, Bronson, Whitsett 1972). Furthermore, adult females are completely insensitive to the aggression-promoting effects of estrogens seen in males.

Therefore there appears to be a sensitive period when the differentiation of aggression with hormones is most likely, i.e. shortly after birth, but the period can be extended by increasing the hormone dosage. Furthermore, the results indicate that hypothalamic and associated brain mechanisms become less sensitive to exogenous androgen with time after castration (Motelica-Heino, Edwards, Roffi 1993), most likely due to decreased sensitivity of the receptors with age (da Vanzo et al. 1986). There is, however, some conflicting evidence to suggest that the critical time period is not essential to elicit aggression in adulthood. For example, males castrated on day 0 were found to show aggression in adulthood in response to testosterone, however larger doses and often a longer duration of treatment were required (Edwards 1969).

Testosterone has also been found to influence the density of GABA_A receptors. Testosterone-treated rats have a decreased density of GABA_A receptors in several brain regions (Earley, Leonard 1976) and several studies have implicated low levels of GABA (gamma amino-butyric acid) with aggression (Cunha et al. 1991; Guillot, Chapouthier 1996). Coincidentally, a role for GABAergic inhibition has been implicated in odor coding and in particular GABA_A antagonists caused lowering of the response threshold to odors (Guillot, Chapouthier 1996; Duchamp-Viret, Duchamp 1993). Therefore high-attacking animals would have a better perception of the olfactory cues leading to rapid recognition of the opponent.

Finally, testosterone has been found to suppress dopamine turnover in the anterior hypothalamus of male rats (Simpkins, Kalra, Kalra 1983) which was thought to be involved in androgen-dependent aggression, although studies tend to support a positive relationship between central dopamine function and aggression (Coccaro 1996). There have also been suggestions that acetylcholine and glutamate are involved in testosterone-mediated aggression.

Research into human forms of behavior such as aggression is complicated by the complex manner in which humans tend to behave. For example, studies have found that aggressive encounters are influenced by learning, i.e. the outcome of the first encounter influenced subsequent fights (Chase 1982). There is also evidence that aggression is, in itself, rewarding. For example, when animals with lateral hypothalamic electrodes were allowed to control the stimulation, they pressed the levers with high frequencies suggesting the presence of 'positive' feelings (van de Poll et al. 1988). Interestingly, self-stimulation rates were decreased when the animals were castrated and increased again after hormone substitution.

Other research has indicated that testosterone may be correlated with aggressive motives and competitiveness rather than violence *per se*. Serotonin function on the other hand may function to limit aggression to an appropriate time, setting and intensity. Overall the results indicate that while subjects with high levels of testosterone exhibit more aggression, the aggressive encounters are stopped before they escalate into dangerous forms of aggression (Highley, Mehlman, Poland 1996). Other factors implicated in aggression include involvement of the Y chromosome (Carlier et al. 1990; Rudd, Galal, Casey 1968), alcohol (Winslow, Ellingboe, Miczek 1988) and the role of olfaction (Wood, Newman 1995).

CORRELATION OF HANDGRIP STRENGTH WITH HUMAN SEXUAL BEHAVIOR

The relationship between testosterone and aggression linked to this group of several features and traits in human physique and cognition - to display masculinity and fitness - emerged as a result of sexual selection (competition between males for limited resources).

Handgrip strength (HGS) is a sex different indicator of muscular strength in general, persistent among several ethnic groups (Monti-Bloch et al. 1998). The fact that HGS is male-specific can indicate that its evolution is related to sexual behavior (Fink, Neave, Seydel 2007). The measurements of HGS in human males appear to be positively correlated with more promiscuous sexual behavior, masculinity and predicting physical and social dominance, characteristics driven by testosterone levels (Gallup, White, Gallup 2007). Males with higher HGS show a higher number of sex partners and start to have sexual relationships at an earlier age while the same doesn't occur in females (Shoup, Gallup 2008; Monti-Bloch et al. 1998; Fink, Neave, Seydel 2007).

In females, HGS doesn't have an effect on promiscuity behaviors, probably because HGS is dependent on testosterone levels, which are lower in women (Shoup, Gallup 2008; Monti-Bloch et al. 1998). Although Petralia and Gallup (2001) suggested that females can suffer variation in HGS in different phases of his sexual cycle, specifically in fertile period. At this period females are less likely to engage in risk taking behaviors and their grip strength has been proved to increase when confronted with sexual assaults. Women are more likely to conceive in

the ovulatory phase, needing more defense strategies against sexual assaults that would be highly disadvantageous at this particular period (Petralia, Gallup 2001).

Furthermore, females also can perceive male's HGS, associating it with dominance but not always with attractiveness (Shoup, Gallup 2008; Monti-Bloch et al. 1998). Supporting this assumption, females were shown to be more likely to prefer more dominant males for short-term relationships, especially during the fertile phase of their menstrual cycle, and engage in long-term relationships with less masculine males (Fink, Neave, Seydel 2007). In this context the female's preference tend to assure their maximum fitness. Thus, although females recognize dominant males they tend to avoid them in long-term relationship because - despite the physical and social dominance - as they tend to engage in more extra-pair copulations, providing less parental investment and tend to be more aggressive which can be threatening for the female's fitness (Fink, Neave, Seydel 2007; Frederick, Haselton 2007). On the other hand, males with lower HGS are more likely to be loyal and display parental investment but they are perceived by females as weak and submissive, not being a great choice to assure the genetic quality of their offspring (Frederick, Haselton 2007). Consequently females are more likely to recognize average males as more attractive, since they are predictable indication to maximum female's fitness (Fink, Neave, Seydel 2007; Frederick, Haselton 2007).

Humans have a reliable sense of vision and the existence of neural mechanisms specialized in facial recognition is known, which indicates the importance of recognizing important fitness cues in faces (Rhodes, Simmons, Peters 2005). HGS is strongly heritable (reported at 65%) and is closely linked to testosterone levels, being a reliable indicator of fitness quality in males, underlying health, longevity and semen quality (Gallup, White, Gallup 2007; Shoup, Gallup 2008, Solera et al. 2003). Since females tend to perceive males with higher HGS favorably, it could be an honest indicator of good genes (Gallup, White, Gallup 2007; Monti-Bloch et al. 1998; Frederick, Haselton 2007). Testosterone is an immunosuppressant hormone that also controls secondary sexual traits development. Males displaying strong HGS and other secondary sexual traits must have a good genetic quality since they carry a potentially costly handicap (in eventually decreased immunity). Females are likely to favor such males because these traits will be inherited by their offspring, enhancing their reproductive success in later generations (Frederick, Haselton 2007).

However, having in mind the previous assumption, women do not perceive more masculine males as more attractive; the good genes hypothesis doesn't seem to be the evolutionary reason for HGS being perceived well by females. In a variety of animals, males tend to engage in intrasexual competition. Shoup and Gallup (2008) proposed that this intrasexual competition could be responsible for the selection of HGS in human males.

The handshake is a common greeting among men and culturally very widespread. Following these authors, this daily gesture could be a way of judging the aggression scale of the

rival males, since higher HGS is related to higher aggression and vitality in males. Thus, the handshake can allow males to have prior knowledge about fitness of their competitors, permitting accurate decisions regarding the competitive strategies to adopt in future interactions. Besides, if this assumption is correct, the grip strength would be positively selected among males in intrasexual competition which would explain HGS correlation with sexual and aggressive behavior (Monti-Bloch et al. 1998).

CONCLUSION

In this article we overviewed the several correlations between the handgrip strength and psychosomatic traits in humans. It is one of the best indicators of the testosterone levels in males and, therefore, it's a prime trait to measure and ascertain correlations and experiments with other traits that are intimately connected to the testosterone levels during neonatal, adolescence and post-adolescence ontogeny of male individuals. These traits are all intertwined together to signal cues about aggressiveness (and, thus, relations of dominance/submission and resource-holding capabilities), body-type morphology and facial structure (in its display of masculinity, handsomeness, health status and vitality).

There are, however, a few critics and points to consider in these studies. Further research is necessary to exactly understand how testosterone influences aggressiveness, competitiveness and actual physical violence to other conspecifics. Being the core of all the traits here analyzed, it is crucial to comprehend the androgens' role in humans. Others criticize how certain studies conduct their research by isolating the many variables, which could affect the results since these variables are never acting in an isolated fashion (Gallup, White, Gallup 2007; Henderson, Anglin 2003).

Finally, other studies pertaining to measure attractiveness of morphology must gather more data from different cultural backgrounds since nowadays the mass media and globalization are homogenizing what is considered aesthetically beautiful in the body-type and facial structure of human individuals and these considerations may be completely different than when humans appeared in the Pleistocene (Henderson, Anglin 2003).

REFERENCES

- Albert, D. J. – Jonik, R. H. – Walsh, M. L. (1992): Hormone-dependent aggression in male and female rats: experiential, hormonal, and neural foundations. *Neuroscience and Biobehavioural Reviews*, 16: 177-192.
- Archer, J. (1991): The influence of testosterone on human aggression. *British Journal of Psychology*, 82, 1–28.
- Bermond, B. – Mos, J. – Meelis, W. et al. (1982): Aggression induced by stimulation of the hypothalamus: effects of androgens. *Pharmacology, Biochemistry and Behavior*, 16: 145-155.
- Bland, J. (2004): About Gender: Hormones is Context - Testosterone and Aggression. Retrieved from http://www.gender.org.uk/about/06encrn/63_aggrs.htm, 20.8. 2013.

- Buss, A. H. (1961): *The Psychology of Aggression*. New York: Wiley.
- Carlier, M. – Roubertoux, P. L. – Kottler, I. – Degrelle H. (1990): Y chromosome and aggression in strains of laboratory mice. *Behavior Genetics*, 20: 137-156.
- Coccaro, E. (1996): Neurotransmitter correlates of impulsive aggression in humans. In: C., Ferris – T., Grisso (Eds). *Understanding Aggressive Behaviour in Children*. Annals of the New York Academy of Sciences, 794: 82-89.
- Cunha, G. R. – Cooke, P. S. – Bigsby, R. – Brody, J. R. (1991): Ontogeny of sex steroid receptors in mammals. In: M., Parker (Ed). *Nuclear Hormone Receptors: Molecular Mechanisms, Cellular Functions, Clinical Abnormalities*. London: Academic Press, pp. 235-268.
- da Vanzo, J. P. – Chamberlain, J. K. – Garris, D. R. – Swanson, M. S. (1986): Regional [3H] testosterone uptake in the brain of isolated nonaggressive mice. *Brain Research*, 369: 224-230.
- Duchamp-Viret, P. – Duchamp, A. (1993): GABAergic control of odor-induced activity in the frog olfactory bulb: possible GABAergic modulation of granule cell inhibition action. *Neuroscience*, 56: 905-914.
- Earley, C. J. – Leonard, B. E. (1976): The effect of testosterone and cyproterone acetate on the concentration of gammaaminobutyric acid in brain areas of aggressive and nonaggressive mice. *Pharmacology, Biochemistry and Behavior. Psychosomatics*, 17: 138-142.
- Edwards, D. A. (1969): Early androgen stimulation and aggressive behavior in male and female mice. *Physiology and Behavior*, 4: 333-338.
- Fink, B. – Neave, N. – Seydel, H. (2007): Male facial appearance signals physical strength to women. *American Journal of Human Biology*, 19: 82-87.
- Frederick, D. – Haselton, F. (2007): Why is muscularity sexy? Tests of the fitness indicator hypothesis. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 33: 1167-1184.
- Gallup, A. – White, D. – Gallup, G. (2007): Handgrip strength predicts sexual behavior, body morphology, and aggression in male college students. *Evolution and Human Behavior*, 28: 423-429.
- Greenberg, N. – Crews, D. (1983): Physiological ethology of aggression in amphibians and reptiles. In: B. Svare (Ed.), *Hormones and aggressive behavior*. New York: Plenum, pp. 469-506.
- Guillot, P. V. – Chapouthier, G. (1996): Olfaction, GABAergic neurotransmission in the olfactory bulb, and intermale aggression in mice: modulation by steroids. *Behavior Genetics*, 26: 497-504.
- Guillot, P. V. – Roubertoux, P. L. – Crusio, W. E. (1994): Hippocampal mossy fiber distributions and intermale aggression in seven inbred mouse strains. *Brain Research*, 660: 167-169.
- Haselhuhn, M. – Wong, E. (2012): Bad to the bone: facial structure predicts unethical behavior. *Proceedings of the Royal Society*, 279: 571-576.
- Henderson, J. – Anglin J. (2003): Facial attractiveness predicts longevity. *Evolution and Human Behavior*, 24: 351-356.
- Higley, J. D. – Mehlman, P. T. – Poland, R. E. et al. (1996): CSF testosterone and 5-HIAA correlate with different types of aggressive behaviors. *Biological Psychiatry*, 40: 1067-1082.
- Chase, I. D. (1982): Dynamics of hierarchy formation: the sequential development of dominance relationships. *Behavior*, 80: 218-238.
- Mazur, A. – Booth, A. (1998): Testosterone and dominance in men. *Behavioral and Brain Sciences*, 21, 353-397.
- Mazur, A. (1983): Hormones, aggression and dominance in humans. In: B. Svare (Ed.), *Hormones and aggressive behavior*. New York: Plenum, pp. 563-576.
- Monti-Bloch, L. – Diaz-Sanchez, V. – Jennings-White, C. – Berliner, D. L. (1998): Modulation of serum testosterone and autonomic function through stimulation of the male human vomeronasal organ (VNO) with pregna-4,20,diene-3,6-dione. *Journal of Steroid Biochemistry and Molecular Biology*, 65: 237-242.
- Motelica-Heino, I. – Edwards, D. A. – Roffi J. (1993): Intermale aggression in mice: does hour of castration after birth influence adult behaviour? *Physiology and Behavior*, 53: 1017-1019.
- Moyer, K. E. (1968): Kinds of aggression and their physiological basis. *Communications in Behavioural Biology*, 2: 65-87.
- Naftoli, F. – Garcia-Segura, L. M. – Keefe, D. et al. (1990): Estrogen effects on the synaptology and neural membranes of the rat hypothalamic arcuate nucleus. *Biology of Reproduction*, 42: 21-28.
- Persky, H. – Smith, K. D. – Basu, G. K. (1971): Relation of psychologic measures of aggression and hostility to testosterone production in man. *Psychosomatic Medicine*, 33, 265-277.
- Peters, P. J. – Bronson, F. H. – Whitsett, J. M. (1972): Neonatal castration and intermale aggression in mice. *Physiology and Behaviour*, 8: 265-268.
- Petralia, S. – Gallup, G. (2001): Effects of a sexual assault scenario on handgrip strength across the menstrual cycle. *Evolution and Human Behavior*, 23: 3-10.
- Rhodes, G. – Simmons, L. – Peters, M. (2005): Attractiveness and sexual behavior: Does attractiveness enhance mating success? *Evolution and Human Behavior*, 26: 186-201.
- Rudd, B. T. – Galal, O. M. – Casey, M. D. (1968): Testosterone secretion rates in normal males and males with an XYY complement. *Journal of Medical Genetics*, 5: 286-288.
- Sell, A. – Cosmides, L. – Tooby, J. – Sznycer, D. – Rueden, C. – Gurven, M. (2009): Human adaptations for the visual assessment of strength and fighting ability from the body and face. *Proceedings of the Royal Society*, 276: 575-584.
- Shoup, M. – Gallup, G. (2008): Men's faces convey information about their bodies and their behavior: what you see is what you get. *Evolutionary Psychology*, 6 (3): 469-479.
- Schlinger, B. A. – Callard, G. V. (1989): Aromatase activity in quail brain: correlation with aggressiveness. *Endocrinology*, 124: 437-443.
- Schlinger, B. A. – Callard, G. V. (1990): Aromatization mediates aggressive behavior in quail. *General and Comparative Endocrinology*, 79: 39-53.
- Simon, N. – McKenna, S. – Lu, S. – Collager-Clifford, A. (1996): Development and expression of hormonal systems regulating aggression. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 794, 8-17.
- Simon, N. – Whalen, R. – Tate, M. (1985): Induction of male-typical aggression by androgens but not estrogens in adult female mice. *Hormones and Behavior*, 19: 204-212.
- Simpkins, J. – Kalra, S. – Kalra, P. (1983): Variable effects of testosterone on dopamine activity in several microdissected regions in the preoptic area and medial basal hypothalamus. *Endocrinology*, 112: 665-669.
- Simpson, K. (2001): The Role of Testosterone in Aggression. *McGill Journal of Medicine*, 6, 32-40.
- Sluyter, F. – Jamot, L. – van Oortmerssen, G. A. – Crusio, W. E. (1994): Hippocampal mossy fiber distributions in mice selected for aggression. *Brain Research*, 646: 145-148.
- Solera, C. – Núñez, M. – Gutiérrez, R. – Núñez et al. (2003): Facial attractiveness in men provides clues to semen quality. *Evolution and Human Behavior*, 24: 199-207.
- Stirrat, M. – Perrett, D. (2010): Valid facial cues to cooperation and trust: male facial width and trustworthiness. *Psychological Science*, 21: 349-354.
- Stirrat, M. – Stulp, G. – Pollet, T. (2012): Male facial width is associated with death by contact violence: narrow-faced males are more likely to die from contact violence. *Evolution and Human Behavior*, 33: 551-556.
- Turner, A. K. (1994): Genetic and hormonal influences on male violence. In: J. Archer (Ed.), *Male violence*. New York: Routledge, pp. 233-252.
- van de Poll, N. E. – Taminiau, M. S. – Endert, E. – Louwerse, A. L. (1988): Gonadal steroid influence upon sexual and aggressive behaviour of female rats. *International Journal of Neuroscience*, 41: 271-286.
- vom Saal, F. (1983): Models of early hormonal effects on intrasex aggression in mice. In: B. Svare (Ed.), *Hormones and aggressive behavior*. New York: Plenum, pp. 197-222.
- Winslow, J. T. – Ellingboe, J. – Miczek, K. A. (1988): Effects of alcohol on aggressive behavior in squirrel monkeys: influence of testosterone and social context. *Psychopharmacology*, 95: 92-98.
- Wood, R. I. – Newman, S. W. (1995): Hormonal influence on neurons of the mating behavior pathway in male hamsters. In: P., Micevych – R. P., Hammer (Eds). *Neurobiological Effects of Sex Steroid Hormones*. Cambridge: Cambridge University Press, 3-39.
- Young, R. J. – Ismail, A. H. (1979): Prediction of serum testosterone before and after an exercise program using physiological and personality variables. *Journal of Human Ergology*, 8, 29-38.

AUTHORS

Cunha, Daniela Patrícia Miranda, University of Coimbra, Coimbra, Portugal,

E-mail: danielapmcunha@gmail.com

Monteiro, Filipe Afonso Gonçalves, University of Coimbra, Coimbra, Portugal,

E-mail: ftuuky@hotmail.com

Hamarat, Yasin, Bülent Ecevit University, Zonguldak, Turkey

E-mail: 404566@mail.muni.cz

Corresponding author

Čuta, Martin (18.1.1979, Brno), works as an assistant professor at the Department of Anthropology, Faculty of Science, Masaryk University (Brno). He focuses his research on physical anthropology – growth and development, functional anthropology, sports anthropology, anthropometry. His teaching activities include courses of anatomy for anthropologists, methodological and also introductory courses in anthropology.

Contact: Mgr. Martin Čuta, PhD.

Dept. of Anthropology, Faculty of Science, Masaryk University
Vinařská 5, 603 00 Brno, E-mail: cuta@sci.muni.cz

Nedestruktivní archeologie při výzkumu hrobek v Čechách

Vladimír Hašek¹ – Jiří Šindelář² – Josef Unger³

¹ *Isolines, spol. s r.o., Došlíkova 3, 636 00 Brno*

² *Naše historie o. s., Měšická 1724, 390 02 Tábor*

³ *Ústav antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity, Vinařská 5, 603 00 Brno*

Do redakce doručeno 14. března 2013; k publikaci přijato 21. srpna 2013

NON-DESTRUCTIVE ARCHAEOLOGY IN SURVEY OF TOMBS IN BOHEMIA

ABSTRACT The article deals with the use of non-destructive geophysical methods at the exploration of tombs in the interiors of medieval and early modern religious buildings. The method of soil radar, eventually mikrogravimetrie with subsequent inspection and documentation by camera system appears to be optimal for the localization of tombs, graves and other structures in the interiors of churches. This was found from practical examples prospecting at localities Prague-Hradčany, Vyšší Brod and Želiv. The use of these methods is dependent on the character of the inhomogeneities. It means if it is lined walls object, or just simple grave (unfulfilled, peppered and similarly). Reflections of electromagnetic waves are the most significant and survey of camera gives good results if the tomb is walled, hollow and it has a larger dimension. Smothering of object can lead to ambiguous interpretation and survey of camera is impossible. Then you need to apply additional information regarding of networks engineering, older masonry etc. The localization of filled objects is often very problematic and undetectable when there exists a similar backfill of soil.

KEY WORDS archaeology; geophysics; graves; burials; medieval period; modern period

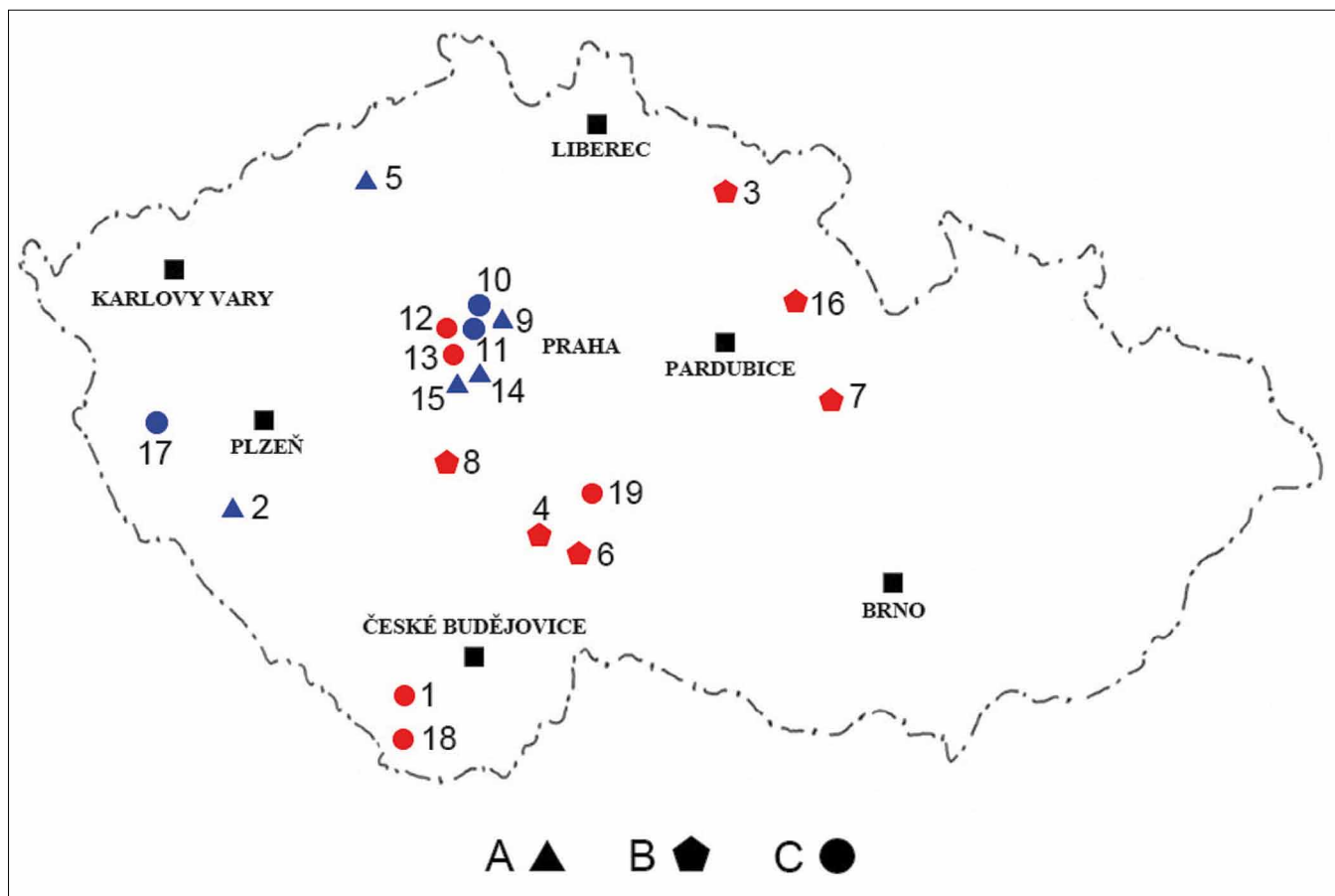
ABSTRAKT Komplex nedestruktivních metod se v Čechách stal v průběhu posledních několika let i přes určité komplikace v jejich zavádění do praxe, již nedílnou součástí komplexně pojatého archeologického výzkumu i stavebně-historického průzkumu při řešení různých otázek spojených zejména s lokalizací hrobek, hrobů, krypt a relikvií zdiva ze starších snesených objektů v interiérech středověkých i novověkých církevních staveb. Ve spojení geofyzikálních metod s vizuálním průzkumem a dokumentací, případně sondáží zabezpečuje tento postup optimální řešení požadovaných úloh a to jak z hlediska získání velkého počtu informací, tak z hlediska časového a v neposlední řadě i ekonomického. Z uvedených praktických příkladů výsledků dosavadní prospekce na lokalitách Praha-Hradčany, Vyšší Brod a Želiv se jeví jako optimální pro lokalizaci hrobek, hrobů a dalších struktur v interiérech kostelů metoda půdního radaru, případně i mikrogravimetrie s následnou prohlídkou a dokumentací kamerovým systémem. Optimální případ nastává tehdy, když je hrobka vyzděná, dutá a má větší rozměr. V tom případě jsou odrazy elektromagnetických vln nejvýraznější, respektive dochází k úbytku hmot a tento objekt je pak velice dobře detekovatelný. Při jeho zavalení může při výkladu docházet k nejednoznačné interpretaci, kdy jej lze přiřadit k větším plošným kumulacím kamenů, litologickým změnám v zásypu antropogenní vrstvy, nebo relikviím zdiva ze starší snesené stavby. Zde jsou potom velmi užitečné další doplňující informace o stavbě, jako například případné polohy náhrobních kamenů, umístění těchto prvků v sakrální stavbě, průběhy inženýrských sítí apod. Při existenci zásypu prostých hrobů obdobného litologického složení, respektive zhutnění jako v okolním prostředí je jejich interpretace vlivem nevýrazných změn fyzikálních parametrů zemin velmi problematická a mnohdy lokalizace i nezjistitelná.

KLÍČOVÁ SLOVA archeologie; geofyzika; hroby; pohřby; středověk; novověk

ÚVOD

Křesťanská sakrální architektura Čech představuje v rámci studia dějin hmotné kultury relativně širokou oblast památek.

Jedná se zejména o rozsáhlé spektrum různých typů kostelů, kaplí, klášterních komplexů a menších kultovních útvarů z období od 9. století až do současnosti. Archeologický i stavebněhistorický výzkum těchto objektů, situovaných do are-

Obr. 1. Církevní stavby Čech prozkoumané geofyzikální prospekci v různých etapách těchto prací a realizovaný výzkum. A – pokusná testovací a výzkumná měření; B – systematická prospekce; C – archeologický výzkum (i částečný – sondáž). Průzkum institucí z Čech je značen modrou barvou a institucí z Moravy červenou barvou. 1 – Český Krumlov; 2 – Dolany; 3 – Hostinné; 4 – Chýnov; 5 – Kostomlaty pod Milešovkou; 6 – Křeč; 7 – Litomyšl; 8 – Obděnice; 9 – Praha-Hostivař; 10 – Praha-Hradčany; 11 – Praha-Staré Město (sv. Haštal); 12 – Praha-Staré Město (Křižovatka); 13 – Praha 2-Spálená ulice; 14 – Praha-Staré Město; 15 – Praha-Vyšehrad; 16 – Přepychy; 17 – Svojsín; 18 – Vyšší Brod, 19 – Želiv.

álů městských aglomerací i vesnického prostředí, se zabývá stanovením jejich celkové půdorysné situace spolu s určením polohy případné starší zaniklé stavby a v neposlední řadě pak i některými otázkami spojenými se zjišťováním statického narušení způsobeného geologickými poměry v okolí předmětného díla a mechanickým chováním základových půd, tak úrovní hladiny podzemní vody nebo zvlhčením zdiva (Hašek – Měřínský 1997, 425; Hašek – Unger 2010, 1). V současné době důležité místo při archeologickém bádání v českém prostředí je řešení lokalizace a dokumentace hrobek a prostých hrobů v interiérech jednotlivých staveb z hlediska sledování pohřebního ritu (Hašek – Unger 2001, 87). Nelze přitom pominout úlohu zjišťování případných reliktnů základového zdiva ze starších snesených objektů v místech pozdějších fází výstavby nebo přestavby chrámů. K úspěšnému vyřešení tohoto úkolu se kromě vlastních odkryvných archeologických prací začínají využívat i nedestruktivní geofyzikální metody. Předpokládaný komplex obou těchto metod může do značné míry nahradit ekonomicky a provozně nákladné destruktivní postupy s cílem jejich omezení do míst vytypovaných prospekci. Předložený příspěvek se zabývá jak nástinem metodického

vývoje prací při lokalizaci různých struktur v interiérech sakrálních staveb, tak především některými praktickými výsledky a zkušenostmi z moderního uplatnění nedestruktivních geofyzikálních metod v kombinaci s kamerovým systémem při řešení uvedené problematiky.

PŘEHLED UPLATNĚNÍ KOMPLEXU GEOFYZIKÁLNÍCH METOD PŘI PRŮZKUMU V INTERIÉRECH SAKRÁLNÍCH STAVEB

První ověřovací geofyzikální měření pro cíle archeologického výzkumu a statického zajištění církevní stavby v Čechách se uskutečnila v Praze-Spálené ulici, v kostele Nejsvětější Trojice, založeném roku 1712, Geofyzika n. p. Brno v roce 1979 (Bednář – Novotný – Švancara 1980, 23) a 1980 (Domanský 1983, 129). Mikrogravimetrickým a geotermickým měřením byla v západní a střední části objektu zjištěna výrazná uzavřená tíhová anomálie a změny v teplotních gradientech. Následný výzkum odkryl rozsáhlou kryptu v blízkosti povrchu pod podlahou. Mezi další akce, které můžeme také zahrnout

lokality	okres	kostel	založeno (stáří)	průzkum (rok)	geofyz. indikace	poznámka
Dolany	Klatovy	sv. Petra a Pavla	1797–1799	2005	zdivo	Křivánek 2006, 9
Kostomlaty pod Milešovkou	Litoměřice	sv. Vavřince	románský	2007	zdivo	Křivánek 2008, 15
Praha-Hostivař	-	Stětí sv. Jana Křtitele	románský?	2008	krypta	Křivánek 2009, 19
Praha I-Staré Město	-	dominikánský klášter	1232	2009	krypta	Křivánek 2010, 18

Tab. 1. Církevní stavby prozkoumané geofyzikálními metodami v I. etapě těchto prací.

do charakteru experimentálních prací, patří geotermické a geoelektrické odporové měření v areálu baziliky sv. Petra a Pavla v Praze na Vyšehradě, složitěho objektu se sedmi stavebními fázemi (románská až novogotická 1070–1903), realizované Archeologickým ústavem ČSAV Praha a Ústavem geologie a geotechniky ČSAV Praha v roce 1981–82 (Hrdlička – Nechvátal 1983, 123–124). V letech 1999–2010 bylo na území Čech prozkoumáno již převážně systematickou geofyzikální prospekci více než 16 středověkých, eventuálně novověkých městských i vesnických sakrálních staveb (obr. 1), které můžeme z hlediska použitých metod a získaných výsledků rozdělit do několika kategorií.

Do první skupiny zahrnujeme testovací měření s výzkumným záměrem, uskutečněné v letech 2005–2009 Archeologickým ústavem AVČR Praha.

Dipólovým elektromagnetickým profilováním a geotermickým měřením byly zde pokusně sledovány relikty základového zdiva ze zaniklých staveb, případně ověřovány polohy hrobek. V důsledku existence velkých rušivých recentních vlivů v prostoru všech zkoumaných objektů byly dosaženy pouze částečně pozitivní výsledky z těchto průzkumů.

Do druhého, většího okruhu, náleží prospekce, prováděná převážně metodou půdního radaru (GPR), obsahující prozatím pouze geofyzikální interpretaci bez vlastního archeologic-

lokality	okres	kostel	založeno (stáří)	průzkum (rok)	geofyzikální indikace	poznámka
Přepychy	Rychnov nad Kněžnou	sv. Prokopa V	1506	1999–2000	chodba	Hašek – Petera 2002, 317; Hašek – Unger 2010, 24
Svojsín	Tachov	sv. Petra a Pavla M	17. stol.	2004	hrobka	Čechura 2005, 3
Křeč	Pelhřimov	sv. Jakuba Většího V	13. stol.	2006	hrobka, zdivo	Hašek – Tomešek 2006
Hostinné	Trutnov	Nejsvětější Trojice M	raně gotický	2006	hrobka, zdivo	Hašek – Tomešek 2006a
Chýnov	Tábor	Nejsvětější Trojice M	2. pol. 14. stol.	2007	hrobka, zdivo	Hašek – Tomešek 2007
Český Krumlov	Český Krumlov	sv. Víta M	1329	2007	hrobky	Hašek – Šindelář – Thomová – Tomešek 2008
Litomyšl	Svitavy	piaristická kolej V	1641–1680	2008	hrobka, zdivo	Hašek – Unger 2010, 33
Obděnice	Příbram	Nanebevzetí P. Marie – V	2. pol. 12. stol.	2008	hrobka	Hašek – Tomešek 2008
Praha - Staré Město	-	sv. Anny K	14. stol.	2010	hrobka	Hašek – Šindelář – Tomešek, dosud nepublik.

Tab. 2. Církevní stavby prozkoumané geofyzikálními metodami v II. etapě těchto prací. M – městské kostely; V – vesnické kostely; K – klášterní kostely.

lokality	okres	kostel	založeno (stáří)	průzkum (rok)	Poznámka
Praha-Hradčany	-	katedrála sv. Víta	1344	2001–2003, 2005	Maříková-Kubková et al. 2005
Vyšší Brod	Český Krumlov	Nanebevzetí P. Marie- K	2. pol. 13. stol.	2007-2011	Hašek – Unger 2010, 49
Želiv	Pelhřimov	Narození P. Marie - K	1. pol. 12. stol.	2007	Hašek – Maštera – Šindelář – Thomová 2008; Hašek – Unger 2010, 55

Tab. 3. Církevní stavby prozkoumané geofyzikálními metodami v III. etapě těchto prací. M – městské kostely; V – vesnické kostely; K – klášterní kostely.

kého ověření. Tato měření uskutečnila fy. Geopek, spol. s r. o. Brno ve spolupráci se společností Isolines, s. r. o. Brno a v jednom případě (Svojšín) i Západočeským muzeem v Plzni. Účelem těchto předstihových průzkumů (tab. 2) bylo zjištění polohy jednotlivých hrodek a hrobů, stanovení jejich velikostí a hloubky založení, sledování reliktní zdiva ze starších staveb, upřesnění homogenity prostředí a litologických vlastností povrchových vrstev zemin a navržení perspektivních míst k situování případných plošných odkryvů, respektive sondáží.

V případě sakrálních staveb Křeč, Hostinné a Chýnov podalo geofyzikální měření upřesňující informace o možných reliktech staršího zdiva. U všech devíti lokalit byly získány podklady pro lokalizaci hrodek a prostých hrobů skrytých většinou pod novověkou kamennou nebo dřevěnou kostelní podlahou. Do třetí, závěrečné fáze těchto prací, částečně zahájené již v roce 2001 a pokračující s určitými přestávkami až do současnosti, patří nedestruktivní prospekce zahrnující metodu GPR, respektive i mikrogravimetrii, případně omezeně

Obr. 2. Terénní měření georadarem, aparatura RAMAC X 3M/GPR – nejvíce používaná geofyzikální metoda k řešení uváděné problematiky.

DEMP, doplněné dokumentací zjištěných struktur s ověřením kamerovým systémem.

Akcemi (tab. 3) realizovanými Archeologickým ústavem AVČR Praha a Geofyzikálním ústavem AVČR Praha v Praze-Hradčanech, dále firmou Geopek, spol. s r. o. Brno na dvou lokalitách Vyšší Brod a Želiv v kooperaci s Občanským sdružením Naše historie a organizací Geo-cz byly získány podrobné informace o konstrukci funérálních objektů, jejich velikosti, tvaru, stavebních fázích, vybavení a počtu pohřbených jedinců. V tomto případě jde prozatím o optimální ne-destruktivní způsob průzkumu přípoверхových podzemních dutých, případně i částečně zavalených, prostor nacházejících se v interiérech církevních staveb.

Pro doplnění tab. 3 ještě uvádíme, že v roce 2010 bylo na Starém Městě pražském provedeno v presbytáři kostela sv. Haštala (1340–1375) na základě žádosti Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Praze dle dostupných pramenů (ČT, tisk) radarové měření amatérskými pracovníky s cílem případného nalezení avizovaných ostatků sv. Anežky České (†1282). Z údajů o výsledcích tohoto průzkumu (Dragoun – Podliska 2011, 27) vyplývá, že těmito pracemi byly zjištěny dvě indikace nehomogenit, z nichž první obsahovala výzkumem odkryté části zděných konstrukcí různého stáří, druhá pak, po celkovém ověření vrtem a minikamerou, rozměrnější barokní cihlovou hrobku (4,2x2,0x3,6 m) s několika dřevěnými rakvemi.

VÝVOJ METODIKY TERÉNNÍCH GEOFYZIKÁLNÍCH PRACÍ

V průběhu pokusných měření začátkem 80. let minulého století, případně i později, se v Čechách uplatňovaly mikrogravimetrie, termometrie, eventuálně i odporové profilování, to znamená pouze geofyzikální metody, které měly v té době odpovídající přístrojové vybavení. Z těchto prací vyplynulo, že pro řešení úlohy se v interiérech staveb jeví jako vhodná především mikrogravimetrie (Hašek – Měřínský 1991). Postupně se však již v etapě systematické prospekce a testovacího výzkumu středověkých a novověkých hrobek a hrobů přecházelo od těchto mnohdy ekonomicky i provozně nákladnějších disciplín k mobilnější a perspektivnější metodám, k nimž náleží dipólové elektromagnetické profilování (DEMP) a po získání vhodných aparatur v druhé etapě (1999–2010) zejména půdní radar (GPR, georadar) (Hašek – Unger 2010, 11).

Z provedených geofyzikálních průzkumů v interiérech církevních staveb Čech (1979–2010) byly tyto metody na jednotlivých akcích (18) zastoupeny v následujícím pořadí: GPR (54,6 %), DEMP (18,2 %), termometrie (13,6 %), mikrogravimetrie (9,1 %) a geoelektrické odporové měření (4,5 %).

1. Georadar (GPR, půdní radar) využíván k lokalizaci hrobek, hrobů i relikvií zdiva vychází z obecného principu, že vysílačem elektromagnetických vln o frekvenci 100 až 500 MHz a současně i přijímačem odraženého signálu od vodivostního rozhraní v horninovém masívu je pohyblivá anténa umístěná těsně nad zemí. Aparatura odraz přijímá a zpra-

covává na vhodném záznamovém zařízení, aby bylo možno po vykreslení odražených vln určit čas příchodu jednotlivých vln od doby vyslání elektromagnetického pulsu. Při terénních pracích se nad sledovaným horninovým prostředím anténa přemísťuje po určité krokovací vzdálenosti, například 0,2–0,5 m, respektive se s ní pojíždí po povrchu terénu (obr. 2). Vzdálenost mezi profily dle terénní situace je 1–2 m. Výsledkem je časový řez proměřeného profilu (obdobu seizmického záznamu), získaný již v průběhu měření. Lze jej předběžně vyhodnotit přímo na lokalitě (Hašek – Unger – Záhora 1997, 95). Praktické použití půdního radaru je založeno na zjištěných rozdílných relativních permitivitách a měrných odporech prostředí. Dosah metody závisí i na vyzářeném impulsním výkonu, anténě a citlivosti přijímače. V našich podmínkách nepřesáhne většinou 4–5 m. K terénním pracím se používaly různé aparatury zahraniční provenience, nyní především RAMAC X3M/GPR švédské výroby (Geoscience Mala). Polohy výše uvedených lokálních nehomogenit v blízkosti povrchu se na jednotlivých změřených profilech projevují odrazy elektromagnetických vln ve tvaru pod sebou umístěných křivek podobných jednoramenným hyperbolám o různé šíři a orientaci (v závislosti na směru profilu a úhlu hledané struktury), eventuálně i přerušením průběhu odrazných horizontů. Obdobně se může projevit i větší sklon podložních hornin nebo blízká zástavba (obvodové zdivo budovy), kde dochází k výrazné difrakci elektromagnetických vln.

2. Metoda dipólového elektromagnetického profilování (DEMP) se používá od roku 2001 při sledování základového kamenného, případně cihlového zdiva u zaniklých staveb, hrobek, hrobů, respektive i dalších prvků spojených s uvedenými objekty, které se odlišují svými vodivostními vlastnostmi od okolního prostředí, tvořeného hlinito-písečnými zeminami a různými typy navážek. Terénní měření se provádějí od počátku aparaturou pro bezkontaktní měření zdánlivé vodivosti a magnetické susceptibility EM-38b-RT Geonics (Kanada), jejíž kmitočet je 13,2 KHz, vzdálenost mezi dipóly 1 m a hloubkový dosah ca 1,0–1,5 m. Krok měření na profilech je závislý na povaze řešeného úkolu; obvykle se pohybuje v síti 1x1 m; není však vyloučena ani síť 0,5x0,5 m. Vyhodnocení naměřených hodnot se provádí na PC ve formě map izolinií zdánlivých vodivostí, případně i magnetické susceptibility. Jednotlivé zkoumané objekty se v nich zobrazují jak lineárně orientovanými (zdivo, inženýrské sítě), tak i přibližně izometrickými pásmy (hrobky, hroby) převážně o snížených vodivostech.

3. Geotermika. Termické zjišťování různých přípoверхových nehomogenit v interiérech stávajících sakrálních staveb vychází z předpokladu jejich nestejněného ochlazování nebo prohřívání. Změny závisí kromě kolísání teploty vzduchu v rámci denního a ročního cyklu také na proudění tepla z podloží stavby. Teplota povrchu není stálá a s časem se mění. Lokalizace nehomogenit indikované teplotními anomáliemi závisí na vhodné volbě doby (zejména zimní) k měření (Hrdlička – Nechvátal et al. 1983, 124). Vlastní průzkum – kontaktní i bezkontaktní se obvykle provádí na bodech v měřické síti ca 1x1 m nebo 0,5x0,5 m. Prospekce v roce 1981 byla prove-

Obr. 3. Průběh vizuálního průzkumu minikamerou (Geo-cz).

dena infračerveným teploměrem KT-24 (Heiman Wiesbaden, Německo); v pozdějších letech (2001–2003) se využilo kontaktních teploměrů TM-908, nebo také GTH 1160 a infrateploměru GIM 1840-ST 60XB (Greisinger Electronic GmbH, Německo).

4. Mikrogravimetrie založená na diferenciaci přirozených hustot hornin nebo antropogenních objektů se používala zejména při lokalizaci různých typů přípovrchových dutin. Na zvolených bodech se měří změny tíhového zrychlení (tíže) vzhledem k hodnotám na základních gravimetrických bodech. Tíhový účinek anomálních přípovrchových hustotních nehomogenit se získal z naměřené tíže odečtením teoretického účinku homogenní země a redukcí tíže na zvolenou nadmořskou výšku (Odstrčil in Hašek – Měřínský 1991, 45–46). K vlastnímu měření se v roce 1997 použily přístroje Sodin a Canadian, které umožnily měřit tíži s přesností $\pm 0,07$ m s.⁻². Anomálie, vyvolané hustotními nehomogenitami zájmových objektů (krypt, hrobek), se projevují jako tíhová minima dosahující dle modelování hodnot $\pm 0,1$ až $\pm 2,0$ m s.⁻². Aby se mohly tak malé anomálie zjistit, používala se speciální metodika měření i zpracování naměřených dat. Tíhové body

se vytyčovaly v síti s krokem 0,5–3 m, eventuálně až 1,5x1,5 m. Pro průzkum v letech 2001–2003 se využil gravimetr La Coste Romberg D-188 (Geofyzikální ústav AVČR) s odečítací přesností 1 mrokGal (= 10^{-8} gcm⁻²).

5. Geoelektrická odporová měření. Tato prospekce byla provedena v areálu baziliky sv. Petra a Pavla v Praze na Vyšehradě v roce 1981 (Hrdlička – Nechvátal 1983, 126) s využitím atypického uspořádání elektrod. Byl měřen odpor velkoplošné kontaktní elektrody vůči elektrické zemnicí síti v objektu. Vzdálenost bodů měření na profilech je 0,5 m. Výsledky průzkumu byly zpracovány do mapy izoohm.

Od roku 2007 jsou údaje geofyzikálních prací v případě, že nelze v objektu nebo jeho blízkosti (obr. 3) realizovat vlastní archeologický odkryv, ověřovány především **vizuálním průzkumem**. K jeho řešení se používá speciální sonda sestavená pro kamerovou dokumentaci staré královské hrobky v chrámu sv. Víta na Pražském hradě v roce 2005. Sonda se skládá z citlivé minikamery, laserových dálkoměrů, inkrementálního snímače a zařízení pro odběr vzorků. Celý systém je ovládán teleskopickým, robotickým ramenem s dosahem 10 m od vstupního otvoru. Pro komplexní průzkum podze-

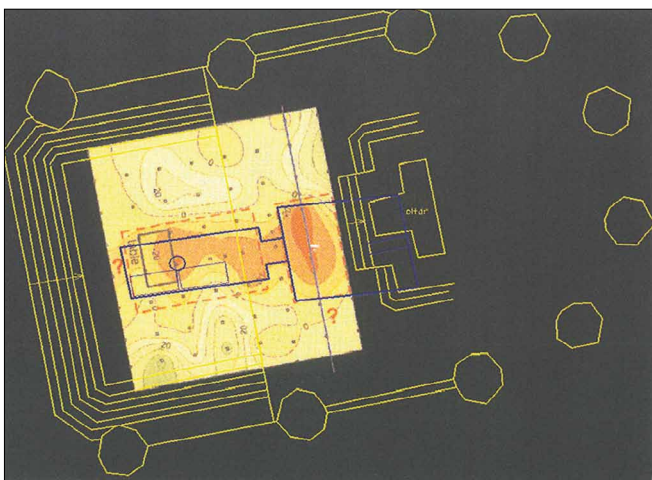
mí stačí realizovat pouze vývrt o průměru 3 cm. Výsledkem je kvalitní, barevný videozáznam podzemního objektu (vizuální průřez) a podrobné plány (v podobě půdorysu, řezu a nástavbové i 3D model objektu). Pro mapování zkoumaného objektu byla zvolena kombinace polární metody a průsekové fotogrammetrie. Pomocí laserových dálkoměrů a inkrementálního snímače je v interiéru zaměřen dostatečný počet přirozených vřícovacích bodů, které jsou využity pro orientaci měřických snímků, pořízených kalibrovanou kamerou. Tímto způsobem je možné v souřadnicích X, Y a Z zaměřit i ty nejmenší detaily uvnitř nepřístupného objektu.

DISKUSE PRAKTICKÝCH VÝSLEDKŮ NEDESTRUKTIVNÍCH METOD PROSPEKCE

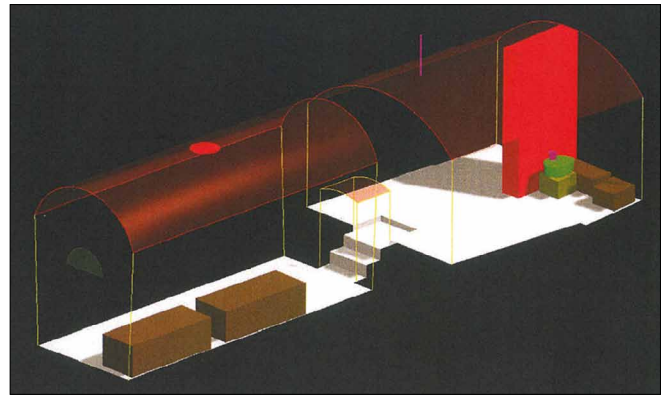
V následujících odstavcích našeho příspěvku se zabýváme prezentací hlavních údajů dosažených geofyzikální prospekci v kombinaci s archeologickým výzkumem, respektive dokumentací při řešení problematiky církevních staveb ve III. etapě těchto prací na území středních a jižních Čech. Za typické příklady můžeme považovat následující výsledky prací z lokalit Praha-Hradčany, Vyšší Brod (okr. Český Krumlov) a Želiv (okr. Pelhřimov) (obr. 1).

Praha-Hradčany, katedrála sv. Víta

Impulsem pro stavebně historický a archeologický výzkum v chóru katedrály sv. Víta v letech 2001–2003 a následně v roce 2005 byly schematické podkladové materiály J. Rockera, uveřejněné v práci Emanuela Vlčka (Vlček 1999–2000). Jednalo se zde o lokalizování možné královské hrobky v prostoru pod hlavním oltářem, jejíž eventuální zjištění by přispělo k poznání různých stavebních fází gotického chrámu i destrukcí starších staveb ve zkoumaném areálu (Maříková-Kubková – Bra-

Obr. 4. Praha-Hradčany: Mikrogravimetrie, mapa reziduálních tíhových anomálií ve skutečné poloze realizovaného měření – porovnání s půdorysem hrobky (Mrlina in Maříková-Kubková – Bravermanová – Kováč et al. 2005).

Obr. 5. Praha-Hradčany: Model královské hrobky (Geo-cz).

vermanová – Kováč et al. 2005, 99). Na této činnosti s cílem případného vysledování uvedeného objektu se podílela řada odborných pracovníků z různých vědních oborů. Celkový postup prací byl z metodického hlediska rozvržen do několika částí. V první etapě (2001–2003) byly v předmětném prostoru uplatněny nedestruktivní geofyzikální metody – mikrogravimetrie, termometrie a částečně i DEMP, jejichž úkolem bylo určit, zda se zde nachází dutý prostor. Výsledky mikrogravimetrického měření (Mrlina, GÚ AVČR Praha) byly zpracovány do mapy tíhových a reziduálních anomálií (+10 až -60 mGAL) (obr. 4). Poměrně výrazné negativní indikace naznačují existenci přívodové podzemní prostory obdélníkového půdorysu (ca 7x3,5x2,5 m) s vrcholem v hloubce 1,5 m. Opakovaným termickým měřením (Křivánek – ArÚ AVČR Brno, Majer) se v místech negativní tíhové anomálie zjistily v zimních měsících kladné anomální hodnoty (1,2–1,5° C), v letním období naopak korelovatelné nízké (záporné) hodnoty, jejichž tvar, amplituda a velikost se časově měnily. Uplatněná metoda DEMP detekovala, vzhledem k rozsáhlým recentním rušivým vlivům, pravděpodobně pouze reliktu zdiva hrobky. Z naměřených zvýšených hodnot magnetické susceptibility bylo možno usuzovat na vyšší obsah kovového materiálu v dutém prostoru pod povrchem terénu.

Stavebně historické a archeologické posouzení zjištěné situace

V etapě prací roku 2005 byly hlavní geofyzikální anomálie z mikrogravimetrie a termometrie ověřeny úzkoprůměrovým vrtem a dokumentovány mikrokamerou s cílem ověřit předpokládaný dutý prostor. Touto činností byly získány poměrně přesné informace o hrobce, jejím obsahu i aktuálním stavu. Vlastní funerální objekt, postavený z pískovcových kvádrů s cihlovou a vyzdívkovou klenbou, sestává ze dvou komor nepravidelně obdélného půdorysu situovaných pod chórem. Jsou umístěny za sebou v ose V – Z mezi hlavním oltářem a oltářním stůl (obr. 5). Východní komora (obr. 6) o rozměrech 4,6x4,7x3,7–3,8x2,8 m obsahuje dvě dřevěné rakve s kosterními pozůstatky a menší oválnou kovovou nádobou o velikosti ca 0,5x0,6x0,2 m. Podél celé severní stěny hrobky jsou frag-

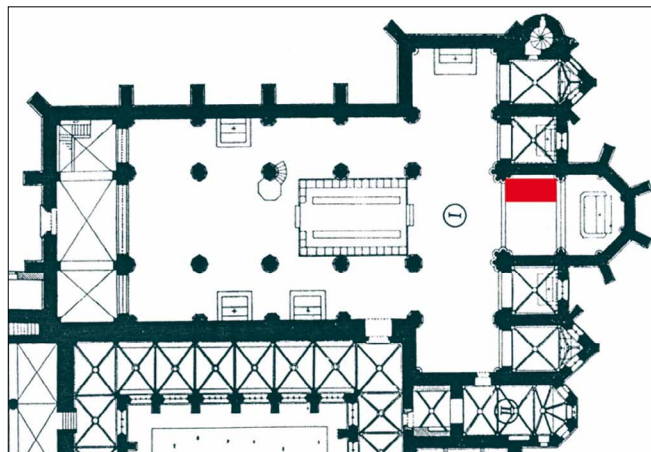
Obr. 6. Praha-Hradčany: Pohled na východní stěnu východní královské krypty (Geo-cz).

menty různě značně poškozených rakví s kosterními pozůstatky; v její západní části se nacházejí menší barokní kovové předměty související s pohřby. V západní komoře o velikosti ca 2,4–2,5x6,2x2,6–3,5 m byly zjištěny dvě truhly o rozměrech 2x0,8x0,74 m, které sloužily k deponii rozpadlých rakví.

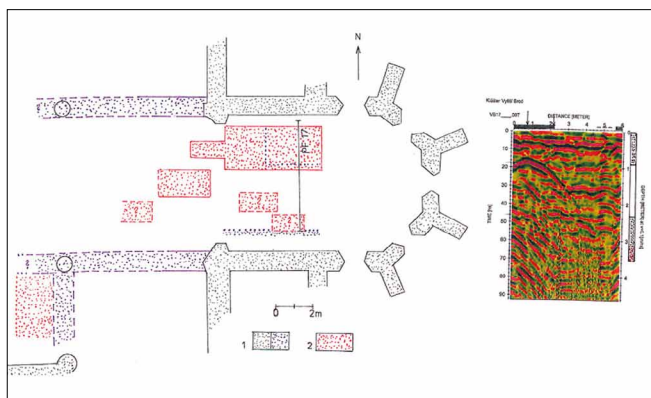
Vlastní hrobku vybudoval Karel IV. (Maříková-Kubková – Bravermanová – Kováč et al. 2005, 102). Postupně byli do ní umísťováni zemřelí členové jeho rodiny, a to Anna Svidnická (†1362), Karel IV. (†1378), Alžběta (Eliška) Pomořanská (†1393), Jan Zhořelecký (†1396), Václav IV. (†1419), dále Ladislav Pohrobek (†1457), Jiří z Poděbrad (†1471), z Habsburků Ferdinand I. (†1564), Maxmilián II. (†1576) a Anna Jagellonská (†1547). Pro úplnost dodáváme, že z podnětu císaře Rudolfa II. byla v roce 1566 zahájena západním směrem od stávajících komor výstavba nové hrobky s nadzemním mauzoleem, dokončené v roce 1589, do které byly následně přeneseny všechny ostatky z původního objektu. Stará hrobka byla pak používána k pohřbívání vysokých církevních hodnostářů po celé 17. a 18. století (Maříková-Kubková – Bravermanová – Kováč et al. 2005, 102–103).

Vyšší Brod, cisterciácký klášter s kostelem Nanebevzetí P. Marie

Rozlehlý klášterní areál převzal označení po obci Vyšší Brod v Jihočeském kraji. Je postaven na vyvýšenině na pravém břehu Vltavy. V geomorfologickém členění zaujímá obec pozici v Českokrumlovské vrchovině, jež je součástí Šumavského podhůří. Meandrující Vltava, tekoucí obcí od severozápadu k jihovýchodu, přibírá od jihozápadu Menší Vltávku. Na jejím jižním konci, kde Vltava pokračuje k východu, ústí od jihu další drobné dva potoky. Celá obec včetně kláštera se nalézá na širokém výnosovém vějíři Menší Vltávky a obou blízkých potoků, které celé splývají do mohutného dejekčního kužele. Lemuje v délce asi 1,5 km pravý vltavský břeh. Tyto holocenní

Obr. 7. Vyšší Brod: Poloha rožmberské hrobky v klášterním kostele Nanebevzetí P. Marie (Naše historie, o. s.).

Obr. 8. Vyšší Brod: Interpretované objekty a zpracovaný radarogram v prostoru presbytáře klášterního kostela Nanebevzetí P. Marie.

a pleistocenní sedimenty tvoří deluviální a deluviosoliflukční kamenitohlinité a kamenitopísčité sedimenty. Lze předpokládat, že návrší, na němž klášterní komplex spočívá, bude mít pod recentním antropogenním pokryvem jen malou mocnost či relikt deluviálních sedimentů a je spíše projevem nehlubokého skalního žulového podloží.

Vlastní centrum kláštera, založeného Vokem z Rožmberka roku 1259, tvoří kostel s ambitem po jižní straně, na východní straně menší dvůr se starým konventem a k němu na sv. připojené opatství. Konventní chrám s přilehlými budovami byl stavěn postupně od 60. let 13. století a dokončen byl v 80. letech 14. století (Poche et al. 1982, 310–317). V šedesátých až osmdesátých letech 13. století byla postavena východní část kostela s presbytářem a příčná loď s bočními severními kaplemi sv. Benedikta a sv. Kříže, jižními sv. Bernarda a P. Marie. Specifickým slohovým projevem je klenba kapitulní síně (kolem roku 1285). Křížová chodba byla postavena v průběhu 14. století. V roce 1422 došlo k vypálení kostela husity a větší opravy a rekonstrukce v novogotickém slohu byly provedeny v letech 1830–1860, kdy byla přistavěna i kostelní věž (Vlček – Sommer – Foltýn 1997, 688–691).

Obr. 9. Vyšší Brod: Rožmberská hrobka, pohled na východ (Naše historie, o. s.).

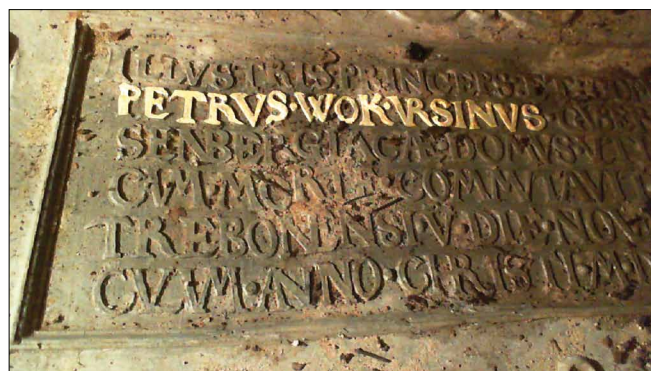
Obr. 10. Vyšší Brod: Rožmberská hrobka, pohled na západ (Naše historie, o. s.).

Cílem a hlavním úkolem archeogeofyzikální prospekce, která tvořila součást projektu občanského sdružení Naše historie, Jihočeského muzea v Českých Budějovicích a dalších zainteresovaných organizací z celé České republiky v roce 2007 (Hašek – Tomešek 2009, 14), bylo poskytnout podrobnější informace o možné větší rožmberské hrobce, případně také o menších hrobkách z různých období existence kláštera, reliktech zdíva a mocností antropogenních či jiných uloženin (obr. 7).

Z údajů aplikované metody GPR lze na proměřených profilech z výraznějších odrazů elektromagnetických vln na menších časech ($t=32-60$ ns) předpokládat relativně nehomogenní prostředí do hloubek řádově 1,9 m až 3,5 m ($v_r = 0,12$ m/ns). Vzhledem k pravděpodobnému pozvolnějšímu litologickému přechodu mezi antropogenním pokryvem a kvartérním zvětralinovým pláštěm může jít o určité fiktivní rozhraní mezi vrstvou těchto uloženin a povrchem rozvětralých hornin mol-danubického plutonu (Hašek – Unger 2010, 51).

Obr. 11. Vyšší Brod: Bok rakve Petra Voka zdobený obrácenými Rožmbersko-Ursinovskými erby (Naše historie, o. s.).

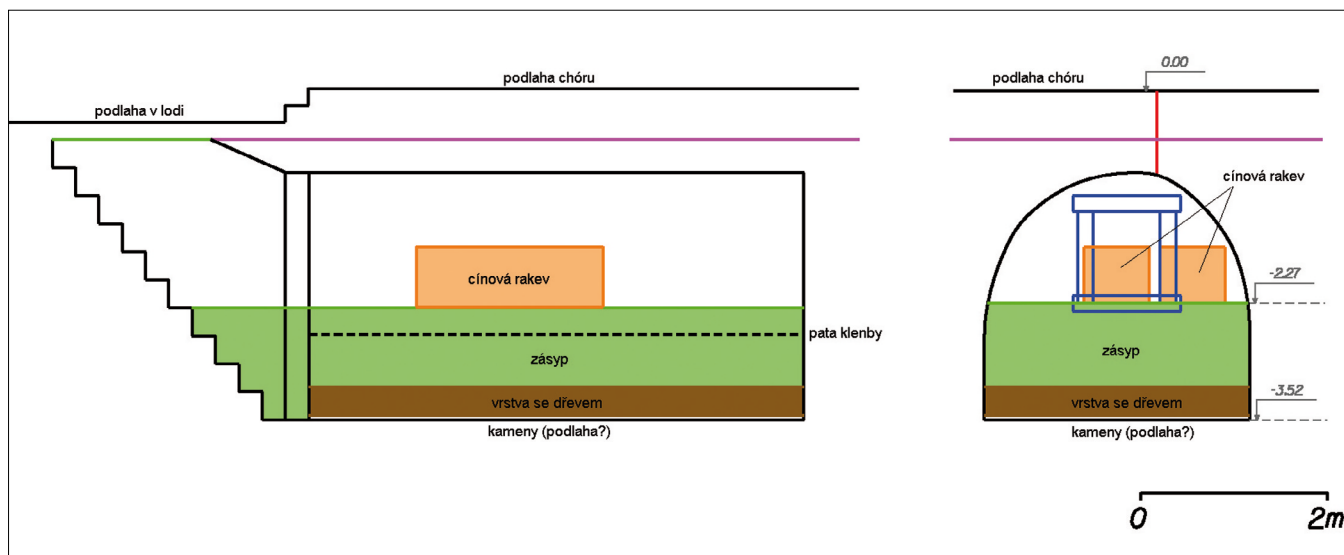

Obr. 12. Vyšší Brod: Autentika z rakve Petra Voka (Naše historie, o. s.).

V areálu kláštera bylo z hlediska možného projevu hrobek vyčleněno 11 geofyzikálně různě výrazných indikací, které se nacházejí především v interiéru kostela Nanebevzetí P. Marie (8), několik dalších pak v křížové chodbě (2) a kapitulní síni (1). Za velmi výraznou můžeme považovat nehomogenitu na evangelijní straně presbytáře o interpretovaných rozměrech ca 5x3 m a hloubce vrcholu v ca 0,8–1,0 m. Z dostupných pramenů bylo zjištěno, že když v roce 1902 došlo k poklesu stupňů hlavního oltáře chrámu, provedené sondážní práce odkryly v těchto místech klenbu. Pod ní se nacházela prostora se zbytky dřevěných truhel a dvě cínové rakve. Nelze vyloučit předpoklad, že může jít o jednu z případných rožmberských hrobek. V letech 1262 až 1612 mělo zde být pohřbeno na 36 příslušníků rožmberského rodu a tři příslušníci krumlovské větve. Dalším zpracováním naměřených radarogramů bylo zjištěno, že lokalizovaný pravděpodobně dutý prostor bude hlubší, než se původně očekávalo, a to o ca 1,5 m (obr. 8).

Velmi výrazná, ovšem plošně menší nehomogenita o rozměrech ca 2,5x1,5 m a hloubce 0,5–0,6 m byla vyčleněna v boční kapli sv. Benedikta. Jde o hrobku krytou náhrobníkem Jana Zrinského (†1612).

Proměnně výrazné nehomogenity v kaplích sv. Kříže, sv. Bernarda a P. Marie souvisejí podle náhrobních desek opatů z let 1578 až 1766 pravděpodobně s jejich hrobkami, dnes částečně nebo i úplně zanesenými sedimentem. Další indikace připo-

Obr. 13. Vyšší Brod: Sondáží ověřená rožmberská hrobka se zásypem (Naše historie, o. s.).

vrchových nehomogenit v prostoru kostela i kláštera mohou odpovídat i menším hrobkám a hrobům zde pohřbených církevních hodnostářů.

Stavebně historické a archeologické posouzení zjištěné situace

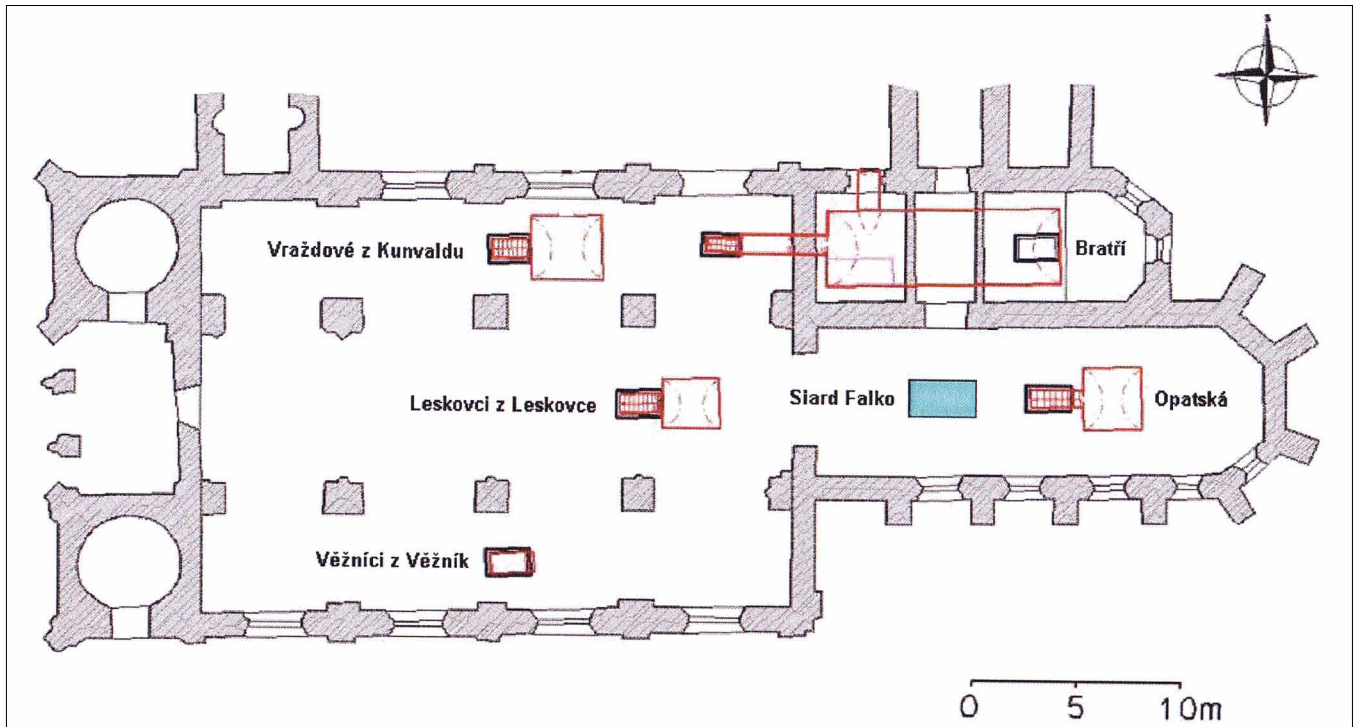
Z archeologického hlediska byla roku 2009 ověřena vrtem a minikamerou pouze připovrchová nehomogenita na evangelijní straně presbytáře, nad níž je v severní zdi kostela zazděn kámen z růžového mramoru s vyobrazením rožmberského jezdce na koni. Jeden z přeložených latinských nápisů na něm zní: „Zde je hrob pánů z Rožmberka, zakladatelů tohoto místa s předností původu od knížat Orsini“. Archeologické ověření z roku 2009 (Naše historie o. s., Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích) zjistilo v uvedeném prostoru dutou hrobku o rozměrech 5,4 x 2,4 x 1,5 m (obr. 9, 10), která obsahovala dva cínové sarkofágy a větší počet rozpadlých dřevěných rakví. Jeden sarkofág patřil Petru Vokovi (†1611) (obr. 11, 12), druhý se nepodařilo jednoznačně ztotožnit s žádnou konkrétní historickou osobností. Následující průzkum v roce 2011 (Naše historie o. s.) potvrdil výsledky geofyziky v tom smyslu, že dno uvedeného objektu není podlahou, ale mohutnou zásypanou vrstvou o mocnosti ca 1,3 m. V hloubce 0,90–1,10 m byly ve vzorcích sedimentu rozpoznány kousky zetlelého dřeva a v hloubce 1,25–1,30 m vrstva z kamenů (původní kamenná dlažba?). Odebrané vzorky sedimentu byly testovány na obsah fosfátů. Touto chemickou analýzou byl potvrzen výrazný nárůst obsahu fosfátů v hloubce 1,10–1,20 m pod současným dnem hrobky. Všechna zjištění tak poukazují na to, že původní rožmberská hrobka byla výrazně hlubší než dnes (minimálně 2,70 m). Po zaplnění hrobky pohřby byla tato zavezena přibližně metr mocným zásypem (tím „přepatrována“) a další členové mocného šlechtického rodu tak mohli být nadále pohřbíváni ke svým předkům (obr. 13).

Želiv, klášter premonstrátů s kostelem Narození P. Marie

Obec Želiv se nalézá v Želivské pahorkatině, jež je součástí Křemešnické vrchoviny v západní části Českomoravské vrchoviny. Byla založena v hlubokém až kaňonovitém údolí, které vytvořila řeka Želivka. Středověký klášter byl vybudován na ostrohu, který se vytvořil na soutoku Želivky s meandrující říčkou Trnávkou. Komplex klášterních budov postavených z hornin biotit-silemanitické pararuly pestré série moldanubika spočívá na deluviálních sedimentech o proměnných mocnostech, které lemují ostroh.

Premonstrátský, původně benediktinský klášter Želiv byl založen v újezdu pražského biskupa (Hašek – Maštera – Šindelář – Thomová 2008, 6). Klášterní tradice spojuje akt fundace s knížetem Soběslavem I. a jeho manželkou Adlétou. Písemné zprávy pak udávají rok 1144, kdy Vladislav II. daroval statek Želiv pražskému biskupovi Otovi a krátce nato zde vznikl benediktinský klášter. V roce 1148 benediktini Želiv opustili a na jejich místo byl povolán premonstrátský konvent, který přišel do Želiva v roce 1149. V letech 1420–1424 byl klášter v důsledku husitských nepokojů značně poškozen. Kostel i klášterní budovy byly husity vypáleny a teprve v roce 1462 došlo v Želivě k obnovení řeholního života. V roce 1623 přechází želivský klášter pod správu Strahova a do tohoto období spadají i výraznější snahy o obnovu zchátralých klášterních budov a kostela (Wirth 1908, 121–56; Kalista 1970, 32–33). V roce 1643 byl klášter obnoven jako samostatný konvent. V 17. a následném 18. století došlo k výraznému rozvoji kláštera a rozsáhlé stavební činnosti (Charouz 1995; Vlček – Sommer – Foltýn 1997, 703–709).

Při místním šetření v kostele Narození P. Marie v březnu 2007 bylo shledáno, že ve stávající úrovni dnešní podlahy je patrně celkem pět kamenných náhrobních kamenů opatů, bratří,

Obr. 14. Želiv: Půdorysný plán lokalizovaných hrobek ve zkoumaném klášterním kostele Narození P. Marie (Geo-cz).

rytířů Vražďů z Kunvaldu, Leskovců z Leskovce a Věžníků z Věžník. Cílem geofyzikální radarové prospekce, uplatněné v rámci řešení úkolu občanského sdružení Naše historie a Jihočeského muzea v Českých Budějovicích v roce 2007, bylo ověřit polohy a rozměry případných hrobek v místech náhrobních kamenů a poskytnout informace o polohách dalších dosud nezmapovaných funerálních a jiných objektů v interiéru uvedené stavby. Metodou GPR a dokumentačním minikamerovým systémem (Geo-cz) se prozkoumalo celkem šest podzemních prostor (obr. 14), které se nacházely na různých místech v objektu. Vesměs se jednalo o hrobky, do nichž byli ukládáni zesnulí nějakým způsobem spojení s klášterem a konventním kostelem (Hašek – Unger 2010, 56).

Stavebně historické a archeologické posouzení zjištěné situace

Z výsledků prospekce a vizuálního průzkumu (Geo-cz) vyplynuly tyto závěry: V opatské hrobce o rozměrech 2,8x2,8x1,9 m, vybudované před hlavním oltářem, byli uloženi významní barokní opati. Vznik a vybudování této klenuté cihlové hrobky lze i na základě datace s vyobrazením kříže na východním zdi-
vu a na základě datace náhrobního kamene, kterým je zakryt vstup do hrobky, položit do let 1682–1684. Posledním opatem uloženým do hrobky byl Arnošt Morávek (1752–1775). V hrobce se nachází několik pohřbů, ale jasně čitelné jsou pouze dva (pohřeb uprostřed krypty a na pravé jižní straně). Dřevěná schránka na ostatky je umístěna v severozápadním rohu (obr. 15). Jeden z pohřbů je uložen do ručně tesané dře-

věné rakve s dřevěnými kulatými nohama a s největší pravděpodobností je uložen na katafalku bez víka; pouze přes obličej je zakryt pohřebním závojem. Je orientován hlavou k oltáři, tedy na východ, leží na zádech, ruce má složené na břiše a viditelné jsou ještě zbytky opatských rukavic (obr. 16). Na krku má zavěšen na řetízku kovový kříž (obr. 17) a na nohou zbytky obuvi (obr. 18). Pohřeb u jižní zdi hrobky je podstatně hůře dochován. Zesnulý je uložen na zádech v dřevěné rakvi vy-

Obr. 15. Želiv: Opatská hrobka. Dřevěná schránka na ostatky v severozápadním rohu s fragmenty kožených bot (Geo-cz).

Obr. 16. Želiv: Opatská hrobka. Jeden z posledních hrobů (Geo-cz).

Obr. 18. Želiv: Opatská hrobka. Detail pravé nohy se zbytkem obuvi (Geo-cz).

Obr. 17. Želiv: Opatská hrobka. Detail horní části těla s kovovým křížkem (Geo-cz).

plněné hoblinami hlavou k oltáři. Ruce má nebožtík složený na břiše a na hlavě jsou zbytky pokrývky. Na hrudi je umístěn větší dřevěný kříž opatřený měděným plechem. Celý pohřeb je ve značném stupni rozkladu a je, na rozdíl od pohřbu předcházejícího, méně čitelný. Pohřby vlevo na severní straně jsou také nečitelné, spíše se jedná o kumulaci dřevěných prken, lidských pozůstatků, látkových příkrovů a výplní rakví z více pohřbů. Těsně u paty zaklenutí vstupu na severní straně jsou v malých dřevěných truhlách zřejmě druhotně uloženy další pozůstatky.

V kostele byla zkoumána také hrobka bratří a další tři hrobky, které patřily šlechtickým rodům. Kromě těchto výše uvedených objektů se západně od opatské hrobky geofyzikálně lokalizovala další dosud neznámá menší hrobka, která podle vyzvednuté a restaurované autentiky (uloženo v depozitáři

Jihočeského muzea v Českých Budějovicích) náležela opatu Siardu Falkovi. V místech hlavní a bočních lodí se kromě zjištěných hrobek předpokládají hroby, pravděpodobně částečně zavalené, s orientací hlavních os ve směru východ – západ. Mezi významnější můžeme z tohoto hlediska považovat indikaci hrobu na jihozápadním úseku jižní boční zdi, v jehož sektoru je v původní dlažební desce označení † a neúplný nápis STE: PERNER 1752.

ZÁVĚR

V předloženém příspěvku jsme se snažili ukázat, že účelně volený komplex nedestruktivních metod se v Čechách stal v průběhu posledních několika let i přes určité komplikace v jejich zavádění do praxe již nedílnou součástí komplexně pojatého archeologického výzkumu i stavebněhistorického průzkumu při řešení různých otázek spojených zejména s lokalizací hrobek, hrobů, krypt a relikvií zdiva ze starších senešených objektů v interiérech středověkých i novověkých církevních staveb. Ve spojení geofyzikálních metod s vizuálním průzkumem, dokumentací a případně i sondáží, zabezpečuje tento postup optimální řešení požadovaných úloh, a to jak z hlediska získání velkého počtu informací, tak z hlediska časového a v neposlední řadě i ekonomického.

Z uváděných praktických příkladů výsledků dosavadní prospekce na lokalitách Praha-Hradčany, Vyšší Brod a Želiv se jeví jako optimální pro lokalizaci hrobek, hrobů a dalších struktur v interiérech kostelů metoda půdního radaru, eventuálně i mikrogravimetrie s následnou prohlídkou a dokumentací kamerovým systémem.

Zjišťování hrobek a hrobů v interiérech chrámů pomocí geofyzikálních metod je však dle dosavadních výsledků závislé především na litologickém charakteru nehomogenit, to znamená, jedná-li se o objekt vyzděný, nebo pouze prostý hrob, je-li nezaplňený, zavalený a podobně. Optimální pří-

pad nastává tehdy, když je hrobka vyzděná, dutá a má větší rozměr. V tom případě jsou odrazy elektromagnetických vln nejvýraznější, respektive dochází k úbytku hmot a tento objekt je pak velice dobře detekovatelný. Při jeho zavalení může při výkladu docházet k nejednoznačné interpretaci způsobené větší plošnou kumulací kamenů, litologickými změnami v zásypu antropogenní vrstvy a relikty zdíva ze starší snesené stavby. Zde jsou potom velmi užitečné další doplňující informace o stavbě, jako například případné polohy náhrobních kamenů, průběhy inženýrských sítí apod. Při existenci zásypu prostých hrobů obdobného litologického složení, respektive zhutnění jako v okolním prostředí, je jejich lokalizace vlivem nevýrazných změn fyzikálních parametrů zemin velmi problematická a mnohdy i nezjistitelná.

Zmínili jsme se zde pouze o některých nejdůležitějších praktických výsledcích a možnostech nedestruktivních metod při lokalizování různých struktur v sakrálních stavbách Čech. Závěrem můžeme konstatovat, že uváděný nedestruktivní geofyzikální a vizuální archeologický průzkum může přispívat k dalšímu podrobnějšímu poznávání historie významných církevních areálů na celém území České republiky.

LITERATURA

- Bednář, Josef – Novotný, Antonín – Švancara, Jan (1980): Mikrogravimetrie a její uplatnění v archeologii. *Sborník referátů 1. celostátní konference „Aplikace geofyzikálních metod v archeologii a moderní metody terénního výzkumu a dokumentace“*. Petrov nad Desnou, 21–40.
- Čechura, Martin (2005): Výsledky první sezóny výzkumu kostela sv. Petra a Pavla ve Svojině. *Archeologické výzkumy v Čechách 2004. Zprávy české archeologické společnosti*, 60, 30–31.
- Domanský, Jiří (1983): Ověření polohy krypty v základech kostela Nejsvětější Trojice v Praze. *Geofyzika a archeologie 1982*, 129–131.
- Dragoun, Zdeněk – Podliska, Jaroslav (2011): Výzkum v kostele sv. Nastala v Praze 1 (hledání ostatků sv. Anežky České). *Zprávy České archeologické společnosti*, 81, 26–27.
- Hašek, Vladimír – Maštera, Lubomír – Šindelář, Jiří – Thomová, Zuzana (2008): Non-destructive research of the church of birth of the virgin in Želiv by Humpolec. *Študijné zvesti Archeologického ústavu Slovenskej akademie vied*, 43, 5–22.
- Hašek, Vladimír – Měřinský, Zdeněk (1991): *Geofyzikální metody v archeologii na Moravě*. Brno.
- Hašek, Vladimír – Měřinský, Zdeněk (1997): Archeogeofyzikální prospekce při zjišťování příčin statického narušení historických staveb na Moravě. *Pravěk NŘ*, 7, 425–438.
- Hašek, Vladimír – Petera, Josef (2002): Geofyzikální prospekce a ověřovací sondáž podzemní Přepechách, okr. Rychnov nad Kněžnou. *Přehled výzkumů Archeologického ústavu Akademie věd České republiky*, 43, 317–322.
- Hašek, Vladimír – Šindelář, Jiří – Thomová, Zuzana – Tomešek, Jan (2008): Nedestruktivní průzkum kostela sv. Víta v Českém Krumlově. *Ve službách archeologie*, 1/08, 55–63.
- Hašek, Vladimír – Tomešek, Jan (2006): *Zpráva o archeogeofyzikální prospekci na akci Křeč – kostel sv. Jakuba Většího*. Manuskript Geopek, spol. s r. o. Brno.
- Hašek, Vladimír – Tomešek, Jan (2006a): *Zpráva o archeogeofyzikální prospekci na akci Hostinné – kostel Nejsvětější Trojice, okr. Trutnov*. Manuskript Geopek, spol. s r. o. Brno.
- Hašek, Vladimír – Tomešek, Jan (2007): *Zpráva o archeogeofyzikální prospekci na akci Chýnov – kostel Nejsvětější Trojice, býv. Tábor*. Manuskript Geopek, spol. s r. o. Brno.
- Hašek, Vladimír – Tomešek, Jan (2008): *Zpráva o archeogeofyzikální prospekci na akci Litomyšl – bývalá piaristická kolej u kostela Nalezení sv. Kříže*. Manuskript Geopek, spol. s r. o. Brno.
- Hašek, Vladimír – Šindelář, Jiří – Tomešek, Jan (2008): *Zpráva o archeogeofyzikální prospekci na akci Obděnice – kostel Nanebevzetí P. Marie, okr. Příbram*. Manuskript Geopek, spol. s r. o. Brno.
- Hašek, Vladimír – Tomešek, Jan (2009): Geofyzikální průzkum cisterciáckého kláštera ve Vyšším Brodě – I. etapa. *Ve službách archeologie*, 1/2009, 14–21.
- Hašek, Vladimír – Unger, Josef (2001): Geofyzikální prospekce při archeologickém výzkumu hrobek a krypt. *Ve službách archeologie*, II, 87–111.
- Hašek, Vladimír – Unger, Josef (2010): *Religions Architecture in the Czech Republic in the Light of Geophysical Prospection and Archaeological Excavation*. BAR International Series 2128, 2010, Oxford.
- Hašek, Vladimír – Unger, Josef – Záhora, Richard (1997): Archäologische Prospektion mit Georadar in Mähren. *Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich*, 13, 23–39.
- Hrdlička, Ladislav – Nechvátal, Bořivoj (1983): Použití nedestruktivních metod při archeologickém výzkumu interiéru baziliky sv. Petra a Pavla na Vyšehradě. *Sborník Geofyzika a archeologie. 4. celostátní symposium*. Liblice, 123–128.
- Charouz, Jindřich Zdik (1995): *Oživené dědictví. Premonstrátský Želiv včera a dnes*. Želiv.
- Janáček, J. – Louda, J. (1988): České erby. Praha.
- Kalista, Zdeněk (1970): Česká barokní gotika a její žďárské ohnisko. Brno.
- Křivánek, Roman (2006): Geofyzikální měření Archeologického ústavu AVČR Praha na archeologických lokalitách v roce 2005. *Archeologické výzkumy v Čechách 2005. Zprávy České archeologické společnosti*, 64, 7–10.
- Křivánek, Roman (2008): Geofyzikální měření Archeologického ústavu AVČR Praha na archeologických lokalitách v roce 2007. *Archeologické výzkumy v Čechách 2007. Zprávy České archeologické společnosti*, 71, 12–15.
- Křivánek, Roman (2009): Geofyzikální měření Archeologického ústavu AVČR Praha na archeologických lokalitách v roce 2008. *Archeologické výzkumy v Čechách 2008. Zprávy České archeologické společnosti*, 75, 16–19.
- Křivánek, Roman (2010): Geofyzikální měření Archeologického ústavu AVČR Praha na archeologických lokalitách v roce 2009. *Archeologické výzkumy v Čechách 2009. Zprávy České archeologické společnosti*, 78, 16–19.
- Maříková-Kubková, Jana – Bravermanová, Milena – Kováč, Adriano et al. (2005): Předběžná zpráva o průzkumu staré královské hrobky v chóru katedrály sv. Víta na Pražském hradě. *Castrum Pragense*, 6, 99–119.
- Poche, Emanuel et al. (1982): *Umělecké památky Čech 4, T–Ž*. Praha.
- Vlček, Emanuel (1999–2000): *Čeští králové. I, II*. Praha.
- Vlček, Pavel – Sommer, Petr – Foltýn, Dušan (1997): *Encyklopedie českých klášterů*. Praha.
- Wirth, Zdeněk (1908): Barokní gotika v Čechách v XVIII a 1. polovici XIX. století. *Památky archeologické*, XXIII, 121–156.

AUTOŘI

Hašek, Vladimír (8. 7. 1938), geofyzik, absolvent Katedry užitých geofyziky Přírodovědecké fakulty Karlovy univerzity v Praze. Pracoval jako odborný a následně jako vědecký pracovník v Geofyzice a. s. Brno, Archeologickém ústavu AVČR Brno a nyní i jako manažer firmy Isolines, spol. s r. o. Brno. Po dobu aktivní pracovní činnosti se zabýval řešením různých úkolů z oblasti inženýrské geologie, hydrogeologie, ložiskové geologie a archeologické prospekce z pravěku až novověku. V roce 1991 byl jmenován doktorem geologických věd (metodologie geofyzikálního výzkumu v archeologii). Podílel se na práci řady českých i zahraničních archeologických expedic: Egypt, Německo, Rakousko, Švédsko, Polsko a Slovensko. Publikoval v ČR i zahraničí větší počet vědeckých studií a zpracoval na 320 výsledků ze svých terénních aktivit.

Kontakt: RNDr. Vladimír Hašek, DrSc., Geopek, spol. s r. o., Ječná 29a, 621 00 Brno, e-mail: hasek.vladimir@gmail.com.

Šindelář, Jiří (12. 4. 1976), geodet a geoinformatik. Od roku 1994 do roku 2003 zaměstnanec geodetické kanceláře v Táboře. Zakladatel firmy Geo-cz, která se jako jediná v ČR specializuje na dokumentaci a nedestruktivní průzkum v památkové péči a archeologické památkové péči. Od roku 1993 člen speleologické skupiny ZO-2-01 a od roku 2007 odborný konzultant a spolupracovník občanského sdružení Naše historie. Od roku 2009 přednáší s Evou Talarovičovou nedestruktivní archeologii na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích. Je tvůrce metodiky vizuálního a měřického průzkumu nepřístupného podzemí, vytváří metodiku na dokumentaci historických předmětů a uměleckých děl v neviditelných spektrech světla. Spolupracuje s odborníky na dokumentaci a průzkumech významné architektury (například katedrály sv. Víta, Vojtěcha a Václava na Pražském hradě) a uměleckých děl ze sbírek mnoha galerií a státních i církevních institucí.

Kontakt: Jiří Šindelář, Geo-cz, Noskov 21, 391 45 Mladá Vožice, e-mail: geo@geo-cz.com.

Unger, Josef (11. 9. 1944, Brno), archeolog a kulturní antropolog, absolvent Katedry archeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Pracoval jako odborný a vědecký pracovník-archeolog v Regionálním muzeu Mikulov, Archeologickém ústavu AV, Ústavu archeologické památkové péče v Brně. V oboru antropologie se habilitoval v roce 1999 (*Hrad Lelekovice. Sociokulturní antropologická studie*), profesorem antropologie byl jmenován v roce 2004. Přednáší Základy vědecké práce, Antropologii pravěku a středověku, Pohřební ritus, Metody antropologie. Ve výzkumné práci se zabývá především sídly a životem šlechty ve středověku, archeologií církevních objektů a antropologií pohřebního ritu. Vedl celou řadu terénních archeologických výzkumů (zaniklé vsi Topolany, Bořanovice, motte na zaniklé vsi Koválov, kostely v Mušově, Hustopečích, Tasově a na zaniklých vsích Divice, Narvice, Koválov, hrad v Lelekovicích, pohřebiště v Morkůvkách, Divákách a další). Přednášel na univerzitách v Bambergu, Banské Bystrici, Bratislavě, Göttingen, Hradci Králové, Nitře, Olomouci, Opolí, Opavě, Poznani a Wrocławu. Publikoval u nás i v zahraničí mnoho vědeckých studií.

Kontakt: Prof. PhDr. Josef Unger, CSc., Ústav antropologie, Vinařská 5, 603 00 Brno, e-mail: unger@sci.muni.cz.

S manou ve kštici: Tradiční vlasové úpravy v Polynésii (a Mikronésii)

Martin Rychlík

Ústav etnologie (oddělení kulturologie), Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Celetná 20, Praha 1, 116 42

Do redakce doručeno 10. září 2013; k publikaci přijato 22. listopadu 2013

WITH MANA IN THE SHOCK OF HAIR: TRADITIONAL HAIRDOS IN POLYNESIA (AND MICRONESIA)

ABSTRACT This study presents short anthropological and historical overview of European interest in traditional Polynesian (and some Micronesian) cultures – focused especially on the role of hair, hairdressing and related customs in these societies during First Contact era. In many Oceanic cultures various coiffures defined person's gender, age, kinship, ethnicity or social status, as is shown in this article.

KEY WORDS Polynesia; Micronesia; Coiffures; Hairstyles; Combing; Culture; Anthropology; First Contact

ABSTRAKT Tato studie předkládá krátký antropologický a historický přehled evropského objevitelského zájmu o tradiční polynéské (mikronéské) kultury – zaměřuje se zvláště na roli vlasů, vlasových úprav a s tím spojených zvyků v prvkontaktním období. Rozličné účesy v mnoha oceánských společnostech definovaly pohlaví, věk, kmenovou příslušnost nebo společenský status. Jde o první studii svého druhu v českém prostředí.

KLÍČOVÁ SLOVA Polynésie; Mikronésie; účesy; vlasy; česání; kultura; antropologie; etnologie; objevitelé

ÚVOD A METODOLOGIE

Úpravy vlasů i vousů jsou prokazatelně jedním z nejvýraznějších rysů, jichž si lidé na těch druhých všimají. Typy účesů a zákonitosti pro jejich přípravu se liší nejen individuálně, ale v tradičních společnostech byly především podmíněny celou řadou kulturně daných pravidel a komplexní symbolikou (Rychlík 2013b, Banek 2010, Tiedemann 2007, Corson 2005, Hildebeitel & Miller 1998, Synnott 1987, Hallpike 1969, Leach 1958). Etnograficky je doloženo, že se lidé – tedy v nadsázce „nahé opice“ (Morris 1971), jež v průběhu věků ztratily většinu tělesného porostu (Rantala 2007) – věnují ve všech známých kulturách péči o vlasy; George P. Murdock řadil úpravy porostu k 67 kulturním univerzáliím (Murdock 1945).

Není divu, že si vlasů a účesů všimali i cestovatelé, raní etnografové a misionáři. Bohužel hlavně vnějškově (jako rasově či kulturně odlišujícího prvku), aniž zkoumali, jaké důvody sestříhy mají a jaké významy v nativním prostředí asi nesou.

Historicko-antropologická analýza, kterou jsem ve věci „dějin vlasů“ provedl (Rychlík 2013a), ukázala, že existují čtyři kategorie funkcí, jež se s vlasy pojí a různě se doplňují: funkce rituálně-přestupní, funkce sociálně-skupinová, funkce dekorativně-erotická a funkce magicko-náboženská (ibidem).

Po studii, která se v *Anthropologia Integra* zabývala výjimečnou estetikou účesů afrického kontinentu (Rychlík 2013c, 46-66), a po článku zaměřeném na vlasové úpravy v Asii (Rychlík 2013d, 36-45) se na tomto místě věnuji nástinu dějin zájmu o původní účesy v Polynésii (a krátce Mikronésii), tedy areálům, s nimiž je – spolu s Melanésii – spjat antropologický pojem *many* čili neosobní nadpřirozené síly, která prostupuje neživými i živými věcmi.

Pro Polynésany, kteří příkladně pečovali o tělo a kadeřemi zdobili též rozličné předměty (obr. 1), byly vlasy enormně důležité, což lze pochopit jen v souvislosti se dvěma koncepty: *many* a *tabu* (původně *tapu*) čili zakázaným jednáním (Malina et al. 2009, Pospíšil 1993). „Kadeře měly posvátnou hodnotu, poněvadž pocházely z tělesné části, jež byla *tapu*, ať

Obr. 1. „Obyvatel ostrova Nukahiwa“, rytina J. Storera na základě malby Wilhelma Gottlieba Tilesia von Tilenau (1813), jenž sloužil jako malíř zámořských expedic. Markézan je nejspíše pohlavěm (*haka'iki*), neboť třímá odznaky vysokého statusu: vějíř a náčelnickou hůl *tokotoko pio'o*, kterou zdobí lidské kadeře. Příslušnost k ostrovní elitě naznačuje i celotělové (dokončené) tetování a také typický účes s růžky nazývaný *tautike*, který vznikl vyhozením hlavy mušlemi či žraločími zuby a obvázáním špiček proužky *tapy*. Stejný druh účesu zaznamenali i další portrétisté: Shillibeer, Armstrong a Le Breton. (Kresba: dle Kjellgren 2005, 56-57).

již šlo o předky nebo poražené nepřátele kvůli zisku many. Vlasů se užívalo v parukách a čelenkách, náramcích, vějířích i pásech... Z vlasů se dělaly čelenky na Samoju, nosily se na ramenu, pažích i nohách na Markézách a z kadeří se splétaly ozdoby krku, účesu či zápěstí na Společenských ostrovech, Havaji, Tuamotu, Tongarevě a Australském souostroví,“ píše jedna z největších znalkyň oceánského umění Adrienne L. Kaepplerová (Kaeppler 2008, 127 a 15).

Následující esej si nejen na základě studia nejstarších písemných dokladů z kontaktního období (z cestopisů, lodních deníků apod.) všímá původních typů polynéských účesů a úprav vousů, jejich symboliky, stylů a péče, která byla tělesnému porostu v Tichomoří věnována. Dokladem nativní péče o vlasy jsou rovněž dovezené artefakty (obr. 2), jež skončily v mnohých evropských muzeích, ale také podobizny a portréty – často malířů objevitelských výprav. Tato práce tedy *výběrově*, neboť na malém prostoru ani nelze jinak, představuje ojedinělou sondu do dějin polynéských účesů, která využívá postupů z oblasti tzv. *vizuální antropologie* (Petráň 2011, Čeněk & Porybná 2010) nebo *antropologie umění* (Rychlík 2012 aj.),

protože se řada exotických artefaktů – často zdobených kadeřemi – dostala i do sbírek „umění“.

Obdivem k fyzické kráse obyvatel Polynésie čili Mnohoostrovní se netajili cestovatelé, kteří pomyslný trojúhelník s vrcholy Havajských ostrovů (sever), Nového Zélandu (jih) a Velikonočního ostrova (východ) objevovali. Polynésané „mají poměrně světlou pleť, rovné nebo mírně zvlněné černé vlasy, často mongoloidní *epikantus* nad očima, ale vyskytují se i rysy příznačné pro Melánésany, například kučeravé vlasy a sem tam tmavší pleť. Vzezřením připomínají Indiány“ (Krupa 1988, 26). Obyvatelé si vytrhávali chlupy z podpaží i hrudi.

Ve stratifikovaných společnostech Polynésie (Campbell 1996, Howard & Borofsky 1989, Howard 1971, Keesing 1953 aj.) existovala kromě běžných obyvatel vládnoucí třída a rovněž skupina kněžích, žreců či řemeslníků (nazývaných *tohunga*, *tohuna*, *kahuna*), kteří vzývali bohy, ale věnovali se i specializovaným činnostem – jako léčení, tetování nebo právě stříhání vlasů. I pro ně však platila četná tabu; ani kněží se na mnohých místech Polynésie nesměli dotýkat vlastních vlasů, nýbrž jim je museli krátit vybraní pomocníci. Jak se magie i realita promítaly do života obyvatel jednotlivých ostrovů, popisují již následující podkapitoly.

Obr. 2. Novozélandský hřeben (*heru*) ze dřeva, zdobený zelenavou perletí, výška 10,1 centimetrů. Tento exemplář je z tzv. Humphreyho kolekce. (Foto: Hauser-Schäublin 1998, 110, ve sbírce v Göttingenu).

Obr. 3. „Náčelník ze Santa Christiny“, křída na papíře. Portrét od malíře Williama Hodgese patrně z 9. dubna 1774, který při Cookově výpravě zachytil přibližnou podobu náčelníka jménem Honu z ostrova Tahuata; takřka jistě jde o první evropský portrét obyvatele Markézského souostroví. (Kresba nyní v Peabody Essex Museum).

MARKÉZSKÉ OSTROVY (MARKÉZY)

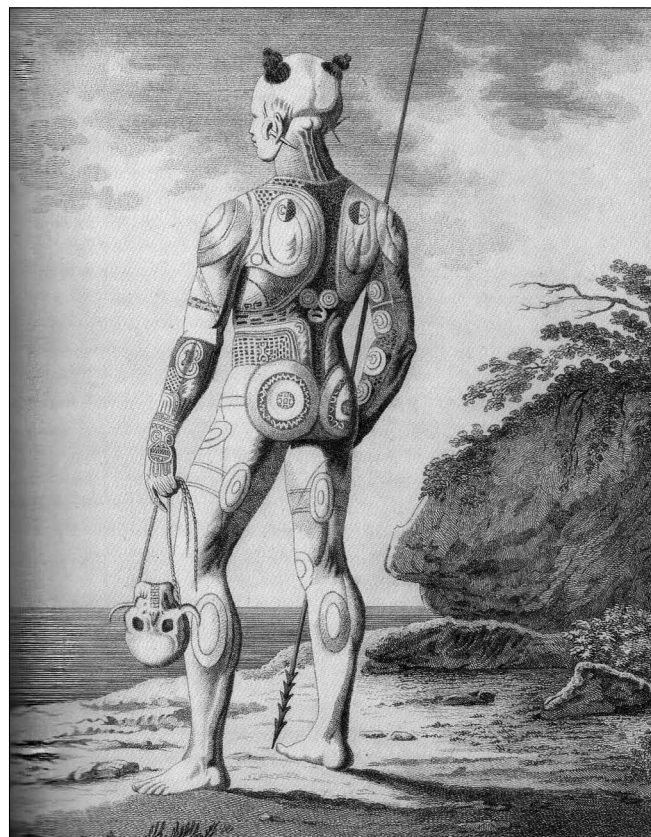
Už roku 1521 proplula kolem Markézských ostrovů Magalhãesova expedice. Toto souostroví znovuobjevil roku 1595 Alvaro Mendaña de Neyra, po jehož smrti velel výpravě kormidelník Fernádes de Quirós. Z jeho deníku pochází raný popis Markézanů: „Nosí dlouhé vlasy, někteří je nechávají volně rozpuštěné, jiní je svazují na temeni hlavy do uzlu. Často se u nich vyskytují lidé s ryšavými vlasy. Tělo mají tak krásné a dokonale rostlé, že předčí Španěly. Snad ničeho mi nebylo tak líto, že tak nádherná lidská stvoření žijí v téhle ztracené zemi“ (cit. dle Bisschop de 1965, 41). Zvláště jedny barvené lokny nadchly Mendaňu i jeho choť, neboť Polynešánčiny „vlasy měly tak nádherný rudý lesk, že si doña Isabela chtěla ustříhnout na památku její kadeř; zdálo se však, že se žena s kadeří nechce rozloučit...“ (ibidem).

Osídlení Markézských ostrovů, kde bylo praktikováno i lidodjedství – pojídání takzvaného „dlouhého vepře“ –, se datuje cca od 2. století př. n. l. Patrně prvním portrétem Markézana je křídou načrtnutý tahuatský pohlavár Honu z 9. dubna 1774 od Williama Hodgese, jenž se plavil s druhou Cookovou expedicí. Účes je těžko patrný, neboť jej skrývá čelenka, ale je vidět kroucený vous sahající na prsa (obr. 3). Nejlepší popis

najdeme i v deníku očitého svědka, Johanna G. Forstera, syna Cookova přírodovědce: „Po snídani jsme spatřili naše přátele a mezi nimi náčelníka, oděného v plášť zhotovený z moruše, a ozdobeného diadémem, věncem, dřevěnými náušnicemi a chomáči z vlasů. Dověděli jsme se, že je to král ostrova; svěřil nám, že se jmenuje Honu“ (Forster 1964, 200). Markézané se prý koupali méně než Tahitáné.

V zápisu z 12. dubna 1774 píše o vizáži Markézanů sám kapitán Cook, podle nějž jsou zdejší lidé nejhezčím plemenem těchto moří. „Muži jsou rozpícháni nebo tetováni od hlavy až k patě. Někteří nosí vlasy dlouhé, jiní krátké, zdá se, že v tom nepanuje ustálený zvyk. Kolem nohou a paží si ovazují chomáč lidských vlasů připevněných na provázku. Mají ve zvyku zavěšovat si do vousů korálky“ (Cook 1982, 186-187). Lodní důstojník Charles Clerke doplnil, že ženy měly dlouhé jemné vlasy, jež jim půvabně spadaly na záda.

Až další mořeplavci doložili, že účesy měly daná pravidla. Staří muži si ke slavnostem vyholovali hlavu po obou stranách a pouze na temeni si nechávali chomáč svázaný do uzlu proužkem bílé stloukané látky (*tapa*). Ti mladší mívali nad čelem dva chomáčky, taktéž obalené kůrou, takže vypadali jako čerti s vlasovými růžky. Takový účes je zachycen na rytině nedotetovaného jinocha s bizarní „kabelkou“ z lebky od W. G. von Tilenaua (obr. 4), jenž byl na markézské Nuku Hivě ilustrátorem Kruzenšternovy expedice (1804).

Obr. 4. „Mladý, nedotetovaný Nukahiwán“, rytina pravděpodobně dle Tilenauovy práce z roku 1804 (asi 1813). Mladý bojovník (*toa*) s rozpracovanou tetovází, trofejní lebkou (*ipu o'o*) a růžkovitým účesem *tautike*. (Kresba: Karl von den Steinen 1925-28, I:70, originál v American Museum of Natural History).

Obr. 5. Markézská trumpeta z mušle (*putoka, putona*) ozdobená vlasy. (Foto: Kjellgren 2005, 93).

Růžkovitému účesu se dle Kjellgrena říkalo *tautike*. „K vytvoření *tautike* bývala většina hlavy oholena lasturami nebo žraločími zuby, takže byly ponechány pouze dva chuchvalce, po každém na jedné straně. Kadeře byly poté svázány do dvojice kónických uzlů, jež pojily proužky tapy. Porter *tautike* obdivoval, když (v roce 1815) poznamenal, že celý účes byl vytvářen „s mírou vkusu a úhledností, jež by se nemusela báti umění našich nejlepších kadeřníků“ (Kjellgren 2005, 57).

Tutéž úpravu hlavy ukazuje také portrét náčelníkova syna *Vokaimy* z údolí *Taioha'e* (1833). Markézané ještě mívali hlavu „zcela vyholenou, kromě jedné kadeře na temeni, která leží volně anebo je svázána do uzle. Do uzle si však upravují vlasy, jen když slavnostně přísahali, že pomstí smrt některého blízkého příbuzného. V takovém případě si vlasy nikdy neustříhnou, dokud slib nesplní“ (dle Frazer 1994, 209). Uzlík vzadu se nejspíše nazýval *putiki*.

Markézané, kteří měli tetovány vzory od ušních lalůček až po palce u nohou, si do uší zastrkovali špunty z vorvaňoviny, kousky z kosti si věšeli na krk a vplétali do účesu. Nebyly to kosti ledajaké: umně vyřezávané postavičky (*tiki ivi po'o*) pocházely z nepřátelských holení a rukou. A co víc: Markézané si vyráběli náramky z vlasů, přičemž jimi kráslili i sukně a pláštěnky. Obzvláště nazdobení vyráželi elitní bojovníci (*toa*), třímající u pasu lasturu *putoka*, která sloužila jako trumpeta (obr. 5). Často ji kráslili vlasy, jak ukazuje exemplář se štrápcem jakožto zvukovým špuntem ze sbírek v Cambridge. Kapitán *David Porter*, jenž ostrovy navštívil roku 1813, popisuje válečníky s „velkými štrápci lidských vlasů kolem zápěstí, kotníků i ve stydké krajině“ (cit. dle Kjellgren 2005, 9-10). Pro možně „pochybovače“ o skutečném původu materiálu, který na ostrově *Hiva Oa* zdobíval kotníky, je určeno několik štrápců s lidskými lokny a vyřezávanou kostí, které jsou uschovány v Britském muzeu.

Dokladem urozenosti na Markézách byly dlouhé hole (*tokotoko pio'o*), z jejichž horních konců vlál pramen lidských vlasů nebo byla na špičce malá „paruka“. Pačesy pocházely dle přírodovědce *G. H. Langsdorffa* „od zabitých nepřátel. Přirozeně rovné vlasy se ovinuly kolem dřevěných hůlek, balily

Obr. 6. Náčelnické hole *tokotoko pio'o / to'oto'o pio'o*. Markézští pohlaví (*haka'iki*) nosili dřevěné hole s těmito malými vlasovými „parukami“; popisuje je i *Karl von den Steinen* (1925-28, III). Dva zde vyobrazené exempláře z 19. století pocházejí ze sbírek na Havaji a ve Philadelphii. (Foto: dle Kjellgren 2005, 89).

do listů a pekly se pak v podzemních troubách, aby vznikly zřetelné tuhé kudrlinky. Kadeře v horní části jsou překryty širokou páskou z kokosových vláken“ (Kjellgren 2005, 88-89). Jiní odborníci soudí, že šlo o vlasy příbuzných.

Hole *tokotoko* (obr. 6) o délce až 175 centimetrů nosili jak náčelníci, tak ženská honorace, neboť fungovaly nejen jako mocenský symbol, ale i odznak tabuizovaného stavu. Dvě tyče, z nichž každá má na konci jiný „účes“, byly například vystaveny v Metropolitním muzeu v roce 2005. Další hole s čupřinou, zakreslené slavným etnografem Karlem von den Steinen, získaly „instituce v Berlíně a Neuchâtelu“ (Steinen von den 1925, I/157).

Pozoruhodně důležité byly markézské vousy; z vousaté pýchy stařešinů se vyráběly tradiční ozdoby. Například „když se děd dověděl, že se brzo narodí vnouče, nechal si růst vous, aby byl materiál na výrobu ozdob pro očekávané dítě. Když jsem prohlížel muzejní ukázky s chomáči zvlněných šedivých vousů, pěkně svázaných kokosovými vlákny,“ píše maorský etnolog Te Rangi Hiroa, „stále jsem si představoval, s jakou asi láskou česal pěstitel svůj vous a jakou asi prožíval radost, když byl dostatečně dlouhý, aby se mohla sklízet úroda“ (Buck 1963, 99). Vousaté klenoty (*pavahina*) pro zdobení chocholů na členkách byly neskutečně cenné a pro Evropany takřka neprodejné – ani za enormní ceny (obr. 7).

Spisovatel R. L. Stevenson se roku 1896 zmiňuje o Mapiaovi, velkém knězi, jenž z vousů vyráběl členky a jehož vlastní vous „byl nejen ozdobou jeho stáří, ale také slušným majetkem. Byl odhadován asi na jedno sto dolarů“ (Stevenson 1973, 85). Dle Karla von den Steinen bývaly i vějíře zdobené kadeřemi a jednu unikátní štětičku z vousů popisuje jako „stařeckou bradku, *pavahinu* zlatěblondaté barvy“ (Steinen von den 1928, list aC).

Ostrovky lákaly nejen námořníky, etnografy a podivíny, ale i umělce. Dalším z nich – možná i vším naráz – byl Herman Melville, jenž roku 1841 dezertoval z lodi a žil s místními. Ostrov Nuku Hiva si zamiloval. V autobiografickém romá-

Obr. 7. Pěřová členka z Markéz spolu s cennou štětičkou z vousů (šedá uprostřed), rané 19. století, výška celku asi 45 centimetrů. (Foto: dle Kaepler 2008, 15, originál v Peabody Essex Museum).

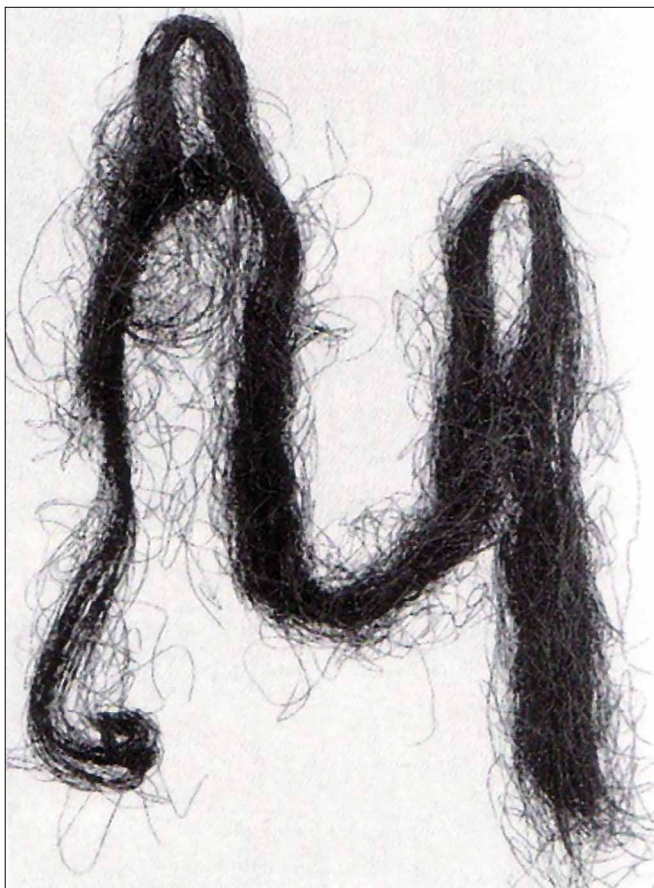

Obr. 8. Paetini, náčelníkova žena z Taiohae, Nukuhiva, asi 1838. (Kresba: archiv autora).

nu *Taipei* se rozepsal o místních vlasech: „Dlouhé, nádherné lesklé kadeře dívek vzbudily můj obdiv. Krásné vlasy jsou pýchou a radostí každé ženy. Ať už jsou proti vůli přírody vyčesány na temeno a stočeny či upraveny na velkou věž hřebeny a sponkami, ať jsou položeny na hlavě v úhledných vlnách či je jim dovoleno, aby splývaly v přirozených kadeřích“ (Melville 1960, 180). Vlasy Markézanek, které se olejovaly kokosovým mlékem, bývaly delší, což nebylo všude v Polynésii zvykem, někdy svázané tapou, jak ukazují ilustrace z Kruzenšternových (1804) nebo D'Urvilleových (1838) knih (obr. 8). Ač je Melville beletristou *par excellence*, podává též popis výroby zdejší světležluté pomády, jak bylo doloženo i v různých národopisných pracích (ibidem).

TAHITI A SPOLEČENSKÉ OSTROVY

Díky cestopisu Antoina de Bougainville, jenž na Tahiti zavítal v dubnu 1768, se zdejší „ráj“ stal idealizovanou domovinou „ušlechtilého divocha“. Mohl za to i přibarvený popis nahých nymf, které natahovaly ruce po lodnicích, a Tahitianů. „Tu přirazili k lodi a jeden z nich, pozoruhodný svým ohromným, paprskovitě naježeným účesem, nabídl nám prasátko a hrozen banánů. Přijali jsme dar a dali mu čepice a kapesníky“ (Bougainville de 1927, 78).

Obr. 9. Svazek vlasů o délce 165 centimetrů ze Společenských ostrovů, které byly zaplétány do ozdobných pokrývek hlavy (*tamou, tamau*). Několik takových „parukových“ turbanů přivezl Cookův vědec Joseph Banks. (Foto: Hauser-Schäublin 1998, 290, v takzvané Humphreyho sbírce, Göttingen).

De Bougainville obdivoval čistotnost Tahitánů i jejich bílé, zdravé zuby. Dospěl k názoru, že zde existují dvě rasy: jedna, vyššího a souměrnějšího vzrůstu a druhá, která „jest prostřední postavy, kadeřavých a jako žíně tvrdých vlasů a barvou a tváří se málo liší od mulatů. Jedni i druzí nechávají si růsti dolní část vousu, ale holí kníry a horní část tváře. Někteří vlasy krátce stříhají, jiní je nosí dlouhé a na temeni svázané a natírají je, jakož i vousy kokosovým olejem“ (Bougainville de 1927, 92).

Cook nevynechal Tahiti ani při jedné ze tří expedic. Prvně sem dorazil v dubnu 1769. Mravy žen, které se nabízely cizincům (a to i za podpory vlastních mužů), se veliteli protivily. Ne tak jeho námořníkům z lodi *Endeavour*. Tahitáné „měli vlasy vesměs černé, husté a silné, ženy je nosily zastřižené k uším,“ zapsal si kapitán (Aughton 2006, 74). Jedna z kreseb Sidneyho Parkinsona také zachycuje polonahou tanečnici s kadeřenými vlasy krácenými na týle.

Při druhé Cookově cestě si vzal dámy na přetřes lodní astronom William Wales: „Pleť mají světle olivovou neb spíše mrtvolně žlutou; jejich vlasy jsou lesklé a černé a nosí je ostříhané nakrátko jako podle hrnce, což jest typické v Anglii pro venkovany; zde však budí to hezčí dojem, neboť to ladí s jejich sporým oděvem, lépe než kterýkoli jiný tvar,“ zaznamenal si

na palubě *Resolution* čtyři roky po prvním Cookově přistání (Aughton 2007, 110). Účes si uhlazovali a natírali vonnými oleji během doby klidu, kdy pražilo nejžhavější slunce, jak tvrdí Forster (Forster 1964).

Tahiti geograficky patří do Společenských ostrovů. Na jednom z atolů za Huahiné, kde Cook nabral tetovaného Omaie, jenž roku 1775 doplul až do Anglie, navštívil výpravu pozoruhodný vůdce. Jmenoval se Herea. „Byl to nejtlustší člověk, kterého jsme v Jihomoří spatřili. Kolem břicha měřil 54 coulů. Také vlasy měl zvláštní. Visely mu v dlouhých, kroutících se pletencích až k bokům a byly tak husté, že se jeho hlava zdála dvojnásob velká. Tloušťka, barva pleti a tetování byly znakem jeho urozenosti, která ho, jako mocné lidi na Tahiti, opravňovala k lenošivému životu“ (Forster 1964:157). Šlo asi o zacuchané lokny (dredy).

Tahitáné si zakrývali hlavu věžovitými turbany. Forster je na Společenských ostrovech nazývá *tamau*; dole byly užší, uvnitř duté a naplněné vonnými květy a zdobené pletenci z vlasů. Jeden vlasový snop o délce 165 centimetrů patří do Humphreyho kolekce (obr. 9). Několik kadeřemi omotaných čepic dovezl Cookův vědec Joseph Banks, který zmiňuje slavnosti, na nichž „muži nosili na temeni hlavy útvary vytvořené z vlasů, jež připomínaly paruky“ (Hauser-Schäublin 1998, 290). Aby si lidé neponičili účes, spávali na „polštářích“ z *tapy* nebo na dřevěných podhlavnících.

Tahitské účesy se upravovaly dle postavení, pohlaví i okolností; de Bougainville tvrdil, že se při smutku nosilo v kučerách i peří. Urozenější muži „si nechávali dlouhé kadeře, ale tělesně pracující dávali přednost kratším, aby jim nepřekážely v práci. Ze santalovníků vyráběli voňavky, jimiž si natírali vlasy. Muži se holili břitvami z lastur nebo ze žraločích zubů, ale u náčelníků bylo zvykem, že si nechávali bradku a vousy“ (Krupa 1988, 115-116). Dokladem je zápis přírodovědce Forstera, jenž vysloveně popisuje starce se „sněhobílým hustým vousem až na prsa“ (Forster 1964, 129).

Ani tropickému ráji se nevyhlo plešatění. V říjnu 1777 uvítal Cook pohlavára ostrova Maheine ve věku 40 až 50 let. Byl holohlavý, což byl řídký zjev. „Nosí druh turbanu, a zdá se, že se styděl ukázati hlavu. Zdali nedostatek vlasů považují za zhanobení, nebo si myslí, že my je za takové považujeme, nemohu říci. Zdá se, že toto bude pravdou, neboť viděli, že my zloděje ostříháme dohola, když ho dopadneme. Z toho usuzovali, že je to u nás pro zloděje obyčejným trestem; a naši dva nebo tři páni, kteří neměli právě nadbytek vlasů, byli u nich (jak jsme pozorovali) v podezření, že jsou ‚Tetos‘ – zloději“ (Cook 1911, 126-127).

Již brzy sami Polynésané odkoukávali cizí zvyky, takže není výjimkou Forsterův zápis o náčelníkovi O-Tai, který měl kadeřavé vlasy, jež „mu podle tamějšího zvyku sahaly až na ramena. Když však viděl, že máme vlasy v týlu svázané, ihned tuto módu napodobil; použil k tomu černého hedvábného nákrčníku, který mu daroval pan Clerke“ (Forster 1964, 117). A lodí s „inspirujícími“ cizinci přibývalo. Svědectví o změnách na Tahiti podal roku 1835 též Charles R. Darwin při své památné cestě kolem světa: „Nyní se tu téměř všude rozšířila nehezká móda: vyholují si nahoře na hlavě velkou kulatou

pleš, až zbývá z vlasů jen věnec. Misionáři se pokoušeli lidem zvyk vymluvit, ale je to módní a tato odpověď musí postačit na Tahiti stejně jako v Paříži“ (Darwin 1955, 371). Evropané pak proměnili staleté tradice.

OSTROVY SAMOA A TONGA

Až úzkostlivě dbali o čistotu lidé Samoji (Plaveckých ostrovů), jež s Tongou (Přátelské ostrovy) tvoří takzvané polynéské jádro. Prvně jmenované ostrovy navštívili běloši až roku 1722; Tonga bylo objeveno v roce 1616 Nizozemci. Samoánci, jejichž předci osídlili ostrovy před rokem 800 př. n. l. jako jedni z prvních v Oceánii, se denně koupali; k mytí používali šťávu z planých pomerančů. „Na rozdíl od Evropanů se ženy stříhaly nakrátko a upravovaly si účesy vonným olejem, do něhož přimíchávaly chlebovníkovou smůlu. Chlapi nosili dlouhé vlasy a na čele si je uvazovali do uzlu“ (Krupa 1988, 111). Brady si holili žraločními zuby.

Na Samoji i Tonze si truchlící v případě úmrtí stříhali – vlastně spíše řezali – vlasy. Při slavnostech se nosila čelenka *tuiga* z tapy a vlasů, jichž se užívalo i ke zdobení vějířů. Dle Stuchlíka se do účesu zapichovaly až čtyřicet centimetrů vysoké hřebeny jako ozdoba.

Náčelníci na Tonze si zdobili hlavu červenými pírkami. Děti se nesměly pod hrozbou tabu dotknout otcovy hlavy. Zvláštní pravidla platila pro holičství; role *tufungy* – kněze či zvláštního řemeslníka – náležela na Tonze nejstarším synům. Největší úctě se těšilo stavitelství člunů, řezba velrybích zubů a pohřebnictví. Druhou skupinu řemesel tvořilo kamenářství, výroba sítí či rybářství. „Podřadnější místo zaujímal tetování a řezba kyjů, zatímco na posledním místě bylo holičství, kuchaření a rolnictví“ (Krupa 1988, 99).

V říjnu 1773 tu zakotvil Cook, který byl překvapen barvením vlasů. „Mnozí si je barví nebo napouštějí červenou barvou a viděl jsem několik, kteří měli vlasy obarvené na modro; muži si stříhají nebo holí vousy nakrátko, což – jak mi bylo řečeno – dělají pomocí dvou lastur. Zdá se, že mají ve zvyku mastit si něčím každé ráno hlavu a horní část těla, která je vystavena slunci“ (Cook 1982, 138). Olej byl asi z kokosu; barvy z hlínky a vápna. Při další zastávce v červenci 1777 Cook svá pozorování korigoval: už viděl i delší sestřihy. „Někteří mají na jedné straně ustřižené vlasy; jiní mají hlavu docela ostříhanou, až na jednu kadeř, která obvykle se na straně nalézá; nebo si nechají růsti vlasy dlouhé“ (Cook 1911, 88). Ženy je měly krátké (obr. 10).

Pomoci v dějinách vousu by nám bývaly mohly obrazy malíře Hodgese, ale spíše jsou jen poučením, jak obezřetní musejí antropologové být. Už pozorný Forster na Tonze komentuje výpovědní hodnotu jeho děl: „I kresba starce s bílým vousem je skvělá, jenže lidé na ostrově Ea-Uwhe si nenechávají růst plnovous, ale seškrabují vousy mušlemi“ (Forster 1964, 165). Jak vypadalo holení, popsal Cook 25. května 1777 při cestě z ostrova Foa na Tongu. „Našel jsem ženu, která holila dítěti hlavu zubem žraloka, zub byl do dřívka zasazen. Zdálo se, že to nepůsobí dítěti bolesti, třeba že byly vlasy tak těsně oholeny,

Obr. 10. „Mladá žena ze Sendvičových ostrovů“ čili z Havaje, dobová rytina Johna Keyse Sherwina podle předlohy umělce Johna Webbera (z knihy o Cookových plavbách, 1785). (Kresba: archiv autora).

jako kdyby byl býval holič k práci povolán. Tímto povzbuzen, zkusil jsem sám na sobě podobný nástroj a shledal, že je to výborná náhrada. Avšak muži se utíkají k jinému mistrovství, když si stříhají vousy. Činí to dvěma mušlemi; jednou si drží vousy a druhou je odkrucují“ (Cook 1911, 58-59).

Tonžané používali k česání hřebenů (*helu*), které se „nosily i na ozdobu“ (Hauser-Schäublin 1998, 210). Šest kusů je v göttingenské sbírce. Jde o 15 až 23 dlouhých tyček, jež jsou na konci do trojúhelníku svázané pruhem z kokosových vláken (obr. 11). Očividně bývaly ve výhradním vlastnictví osob. Námořník William Mariner, jenž žil v letech 1806-1810 na Tonze, upozornil na jejich zvláštní výrobu. Každou část vyráběly ženy jiného statusu; zatímco produkce zubů a jejich spojení náležely výše postaveným, „výroba motouzu je povoláním dam nižšího řádu“ (cit. dle Hauser-Schäublin 1998, 313).

Při odlpování z Tongy se Forster junior s údivem rozhlížel po okolních pirogách, na nichž byli lidé s vlasy jakoby spálenými a pudrovanými. „Při bedlivějším pozorování jsem zjistil, že pudr je vyroben z lasturového nebo korálového vápna, které působí jako žíravina a ožehuje a ničí vlasy. Pudr na vlasy byl tak oblíben, že domorodci jej různě barvili – jeden muž používal modrého, jiní oranžového, barveného kurkumou“ (Forster 1964, 171).

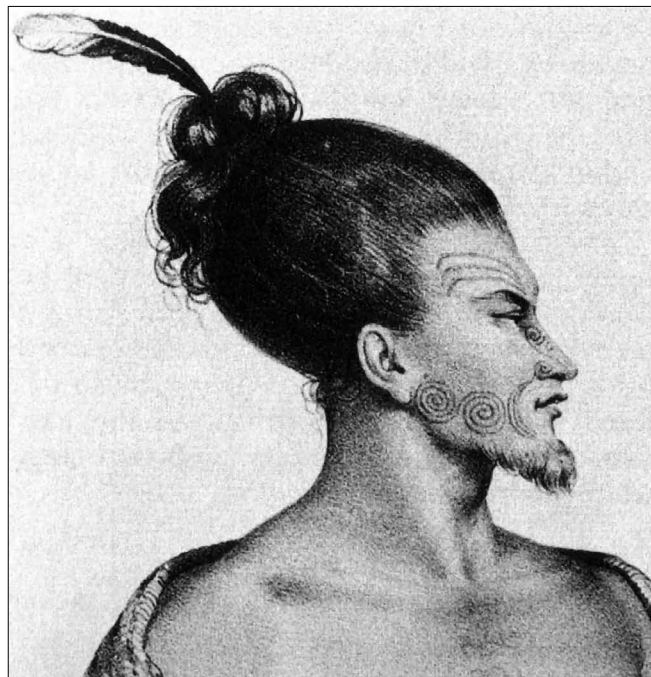

Obr. 11. Hřeben z Tongy (*helu*) o výšce 18,6 centimetrů, vyrobený z kokosových vláken a dovezený do Evropy botanikem Johnem Veitchem (1865). (Foto: dle Hooper 2006, 257, dnes ve sbírkách v Exeteru).

Existuje i stará pohádka z Tongy, která poukazuje na barvení. Vypráví o dívce Hinahengi, jež šla k moři, aby si natřela vlasy hlínkou. Sušila si je a usnula. Spící krasavici uviděl muž ze Samoaji, Lekapai. „Zatímco Hinahengi spala, přivázal ji za vlasy ke stromům. Potom vykřikl: ‚Stávej děvče!‘ Hinahengi se probudila, chtěla vstát, ale nemohla. I pravila: ‚Odvaž mi vlasy, prosím tě, budu tvá.‘ Lekapai dívku odvázal a žil s ní“ (cit. dle Permjakov 1979:315).

NOVÝ ZÉLAND (MAOROVÉ)

Nikoliv jako v pohádce, nýbrž jako v divokém snu si připadali raní cestovatelé na Novém Zélandě. Bylo tomu tak i kvůli četným válkám. Jak asi vypadali Maoři po bitvě (obr. 12), popsal očitý svědek: „Bojovníci byli nazí a jejich dlouhé čer-

Obr. 12. Maorský pohlavár a válečník z urozených rodin v Houahoua (Tolaga Bay) portrétovaní de Saisonem, malířem J. S. C. Dumont d'Urvilleho výpravy, v roce 1827. (Kresba: dle Simmons 1986, 60).

né vlasy, třebaže byly spleeny zaschlou lidskou krví, částečně vlály ve větru; v levé ruce drželi lidskou hlavu“ (cit. dle Hogg 1995, 223). Dle Edwarda Tregeara pak vítěz obvykle pozvedl uříznutou hlavu za vlasy, okusil teplé krve a spolkl levé oko (Tregear 1890). Zděšení byli James Cook i jeho druhové, když viděli okousané lidské kosti a byli poučení, že snědení bývají poražení nepřátelé (Cook 1982 aj.).

Předkové Maorů osídlili Zéland, zemi Aotearoa („mohutná záře“), asi ve 12. až 14. století. Krajina byla charakteristická čadícími sopkami, ale i chladným klimatem. I proto se obyvatelé země, již objevil Abel Janszoon Tasman roku 1642, více oblékali a méně myli. „Co se týče účesu, Maorové, tak jako ostatní Polynésané, si nechávali dlouhé vlasy, pravda, kromě většiny žen, jež se stříhaly nakrátko. Muži si do uzlů zastrkávali pírka“ (Krupa 1988, 124).

Jednoho Maora z období prvních kontaktů máme výtečně zdokumentovaného. Jde o muže Otegoowgoowa, jehož v provincii 1769 tuší portrétoval Cookův kreslíř Parkinson (obr. 13). Na tváři má tetování (*moko*), které mělo funkci erbu i podpisu. Bradu zdobí fousky; delší vlasy jsou svázány do uzlu a je do nich vstrčen veliký hřeben. Novozélandané neužívali

Obr. 13. Kapitánem Jamesem Cookem viděný Maor jménem „Otegoowgoow“ (s tetováním *puhoro* a výrazným hřebenem v účesu s culíkem) zakreslený jeho umělcem Sydneyem Parkinsonem v Cape Brett roku 1769 (Hawkesworthova rytina z roku 1773). (Foto: archiv autora, originál uschován v British Library).

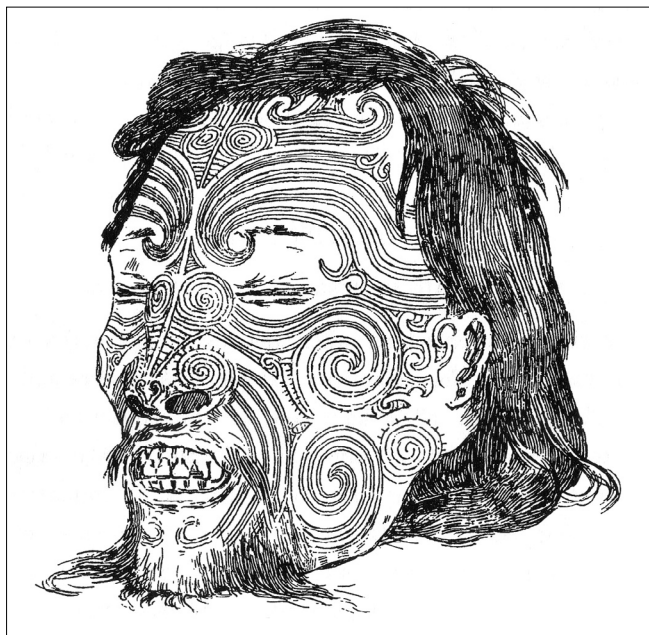
Obr. 14. Maorský kostěný hřeben (*heru*), výška 15,5 centimetrů. (Foto: Hauser-Schäublin 1998, 110).

hřebenů (*heru*) z kokosových vláken, dřeva či velrybích kostí výhradně k česání, ale i jako symbol vysokého statusu – „hřebeny byly především ozdobami hlavy“ (Hooper 2006, 131). Ukázky kostěných nástrojů (třeba až o výšce 28 cm) vlastní muzea ve Vídni, Florencii či v Cambridge (obr. 14).

Holičství bylo v celé Polynésii tabuizovaným oborem, neboť při stříhání (řezání) vlasů hrozilo narušení toku magické energie. I proto Maorové před řezáním kadeří žehnali nožům z obsidiánu. V některých končinách Nového Zélandu byl nejposvátnějším dnem ten, kdy se hromadně krátily čupřiny. U Maorů „posvátná jest i všechna okrasa hlavy, zvláště hřebeny. Děcko jednoho náčelníka bylo plno vši, že budilo u každého, kdož je viděl, soustrast; ale matka nemohla mu vlasy ostříhati, neboť hlava byla posvátná. I poslala je k otci, který tu rovněž nemohl nic činiti, ježto byl na živu jeho děd. K tomu doneseno děcko a ten je očistil z útrpnosti, ač tím stal se sám tabu a musil být krmen“ (cit. dle Vlach 1888, 98).

Obr. 15. Maorské hlavy toi moko, které byly během kolonizace směňovány třeba i za pušky, skončily v mnohých muzeích, jež je dnes musejí vracet na Aotearou. (Foto: nespecifikovaný exemplář, archiv autora).

Obr. 17. Jedna z vousatých maorských hlav ve sbírkách Royal College of Surgeons, Londýn, jak ji zakreslil H. G. Robley ve své knize *Moko, or Maori Tattooing* (1896). (Kresba: Robley 2003, 184).

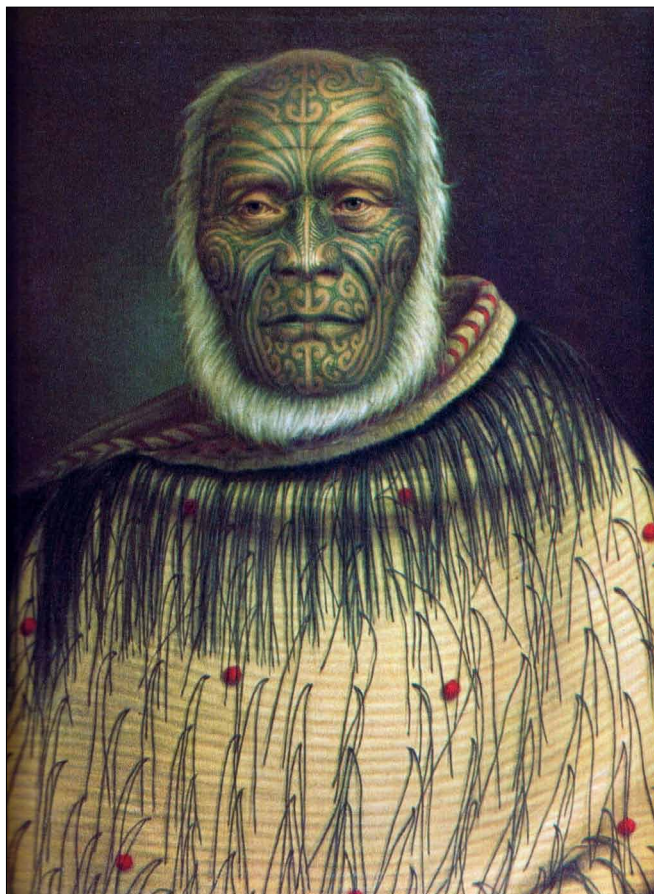
Obr. 16. Generál Horatio G. Robley se svou sbírkou maorských hlav *toi moko*, asi z roku 1902 v Surrey. (Foto: dle Rubin 1988, 172, originál fotografie je dnes v Bernice P. Bishop Museum / Wikimedia Commons).

Hřeben měl pro Maory značnou symboliku. Vypráví o tom i pověst o náčelníkovi Uenukuovi, který měl syna Rua-tapu. Mladík zavolal na otce: „Ó, vznešený pane, obleč mě a uprav mé vlasy!“ Uenuku Rua-tapovi odpověděl: „kde mám vzít hřeben na tvé vlasy?“ „Proč nepoužiješ jeden z těchto hřebenů?“ „Mám snad tvé vlasy ozdobit hřebenem tvých starších bratrů?“ otázal se Uenuku, neboť hřebenby byly tapu a nesměly

se používat pro mladíky. Když to Rua-tapu uslyšel, vykřikl: „Ó pane, myslel jsem, že jsem tvůj syn. Teď ale cítím, že tomu tak není.“ Na to otec odpověděl: „Jsi opravdu mým synem, ale podřadného narození“ (Andersen 2000, 77). Na Novém Zélandu se vyprávěly i báje o rusovlasých vílách (Patu-pai-arehe). Pro poznání maorských vlasů a vousů máme i zvláštní doklad. Maorské hlavy (obr. 15). Ve světových muzeích jich byly stovky, než začali dědicové žádat jejich navrácení; recentně tak musela učinit muzea ve Francii nebo Velké Británii. Protože nejvíce *many* sídlilo v hlavě, přikládali bojovníci těmto trofejím úctu. „Lidé si useknuté tetované hlavy – obsahující energii – schovávali, zatímco nezdobené holé hlavy bez úcty a s posměchem vyhazovali nebo odkopávali“ (Rychlík 2005, 107). První tetovanou hlavu zakoupil již roku 1770 Cookův vědec Banks, do roku 1831 je kuriozitami posedlí kolonizátoři směňovali za pušky.

Ze zachovaných hlav lze vyčíst mnohé: významy tetování se zabýval generál Horatio G. Robley (1896), jenž popisuje řadu exponátů i vlastních „vzorků“ (obr. 16). Většina hlav měla delší vlasy; vlají až na pomyslná ramena. „Záslouhou preparace a sušení jsou skoro neuhladitelné; pročež zůstávají tak jak byly dříve, dlouhé, divoké a nedotčené. Náčelníci si je česali zvláštním způsobem – vous bývá skrovňný, pouze drobné kníry nebo strniště na bradě zůstalo. Obočí přetrvalo. Pěkně vousatá hlava byla ve sbírce Royal College of Surgeons (obr. 17). Mezi nasbíranými exponáty naleznete rozličné druhy vlasů: černé a hnědé, rovné a vlnité, zacuchané a zkadeřené, i šedé a načervenalé,“ uváděl generál (Robley 2003, 186-187).

Jedna z hlav ve zmíněné kolekci má knírky; šediny nese trofej z Göttingenu. Žádnou z lebek nezdobí culíky či copy; na ně-

Obr. 18. Maor Ihaka Whanga s působivou úpravou vousů portréovaný Plzeňákem Bohumírem Lindauerem, po roce 1877. (Foto: dle Graham 1965, 95, originál obrazu v Partridgeově kolekci v Aucklandu).

Obr. 19. Maor Kewene Te Haho portréovaný opět malířem Bohumírem Lindauerem, po roce 1874, se dožil devadesátky. (Foto: dle Graham 1965, 69, originál obrazu v Partridgeově kolekci v Aucklandu).

kolika je viditelná počínající pleš (Cambridge). *Toi moko* z Berlína měla vyholované strany kolem uší; některé z lebek mají holená čela, aby tetováže vynikly. Ženské hlavy se neuchovávaly, ale z dobových vyobrazení je vidět, že dámy mívaly zprvu kratší vlasy než muži, krácené nad rameny, jak ukazují náčrty z Dumont D'Urvilleovy výpravy (1826). V průběhu 19. století přibývá žen s kadeřemi až na záda.

O vizáži Maorů na přelomu 19. a 20. století informují i plátina, o něž se u protinožců postaral plzeňský rodák Bohumír Lindauer. Ve Wellingtonu přistál 6. srpna 1874. Pro sbírku H. E. Partridge pořídil během let asi 200 obrazů. Domorodci si na nich vlasy zdobí pery, někteří staří válečníci (jako Wiremu Kingi nebo Eruera Maihi Patuone) mají mocný bílý plnovous, pohlavár Anehana si nechal – zřejmě již po britském vzoru – narůst hutné licousy. Te Hapuku a také Ihaka Whanga (s pleší) mají licousy spojené pod bradou (obr. 18), přestože okolí rtů je oholené. Náčelník Paramena se pyšní knírem s bradkou, Kewene Te Haho má jen mocný knír (obr. 19). Mladší mužové mívali tvář holou. Většina žen má už dlouhé vlasy. A ještě jeden pramen k dějinám vlasů u Maorů nacházíme – dřevěné figury, o nichž psal již J. M. Crozet (1772) a které mají na hlavách lidské kadeře.

HAVAJSKÉ OSTROVY (HAVAJ)

Výjimečnými „parádníky“ byli Havajci, zvláště když se připravovali na tanec *hula*. „Kolem krku si věšeli náhrdelníky z peří (*lei*); hlavu si zdobili girlandami květů, přičemž dlouhé a lesklé vlasy si nechávali volně viset dolů“ (Andersen 2000, 350). Jeden typ šperku vyrobený z velryboviny zavěšené na spletených vlasech se jmenoval *lei niho palava* (obr. 20).

Často se pracovalo s peřím; i ve světovém kontextu jsou skvostné zdejší čelenky. Čapky a pláště ze síťoviny „bývaly pokryty červenými pery, která v Polynésii byla znakem náčelnické hodnosti. Později se přidávala i žlutá pera, aby vznikly barevné kresby, a když žlutá pera byla vzácnější, stala se žlutá hlavní barvou na Havaji“ (Buck 1963, 159). Žlutá pírk pocházela z ptáčka '*o'o* (*Moho nobilis*), jenž byl chytán do sítí a po vyškubnutí klenotů vypuštěn.

Dokladem pérkařského umu jsou pérové pláště (*'ahu'ula*) a helmice (*mahirole*). A také pérové sochy bohů. Jedna z nich, jež pochází z 18. století, zaujme aplikací pravých lidských vlasů, jež 62 centimetrů vysoké „bustě“ sahají až na krk (obr. 21). „Vlasy byly oholeny na důkaz zármutku i jako obětiny příbuzných v případě skonu důležitých osob, aby mohly být

Obr. 20. Náhrdelník *lei niho palaoa* z Havaje (Sandwich Islands) vyrobený ze zakroucených vlasů; podle Jamese Cooka jej nosili urození obou pohlaví. (Foto: Hauser-Schäublin 1998, 327, ve sbírce v Göttingenu).

začleněny do rituálních předmětů – třeba portrétů bohů nebo náhrdelníků“ (Hooper 2006, 83).

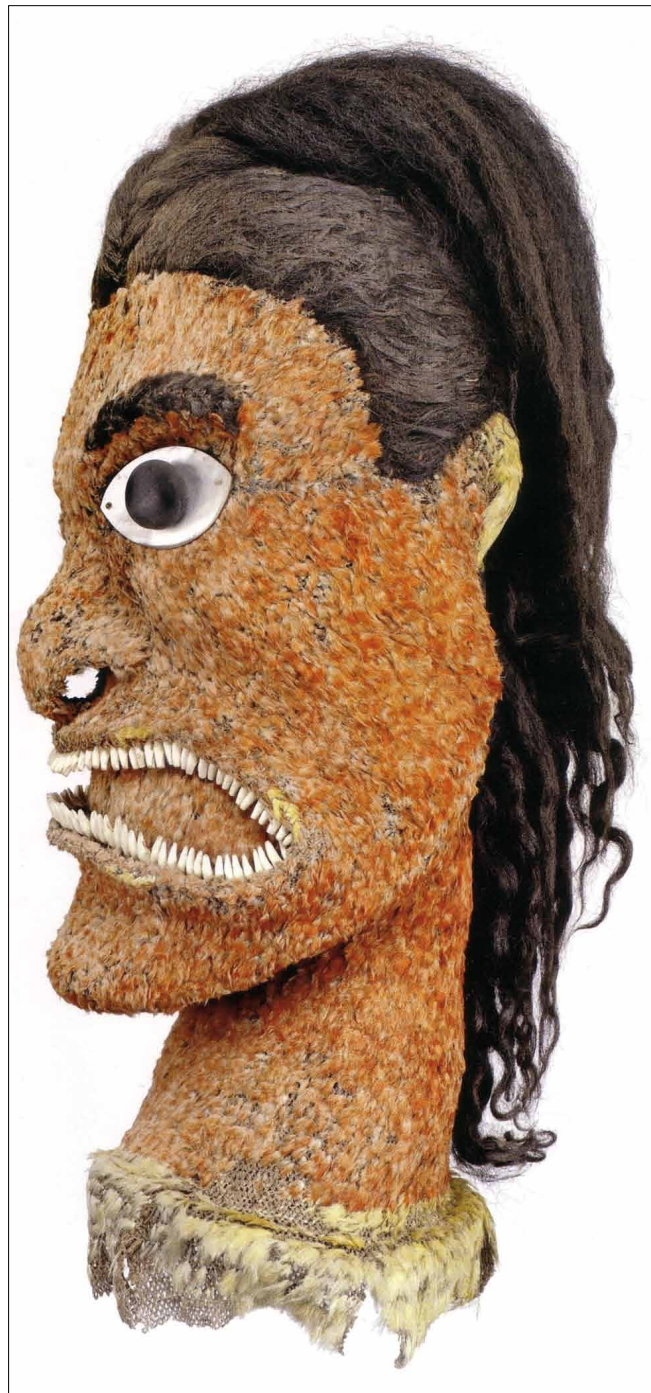
Pozoruhodné jsou také dvě dřevěné sošky ze sbírek v Dublinu a Edinburghu. Obě měří 40 centimetrů, pocházejí z počátku 19. století a mají na hlavách zvýšený pruh až na krk – jakési „číro“. Jak píše expert na oceánské umění Steven Hooper, jsou dva pásy „buď zobrazením chocholaté přílby, nebo účesem v tomto stylu. Jako doklad truchlení si totiž muži s vysokým statusem holili vlasy ze stran, přičemž si uprostřed nechávali kohouta“ (Hooper 2006, 94).

Havajce s punkerským sestřihem nacházíme i na ilustracích. Evidentní je to u malíře Jacquese Araga – například na obraze z roku 1819 se vyjímá muž v evropském saku, s tetovanými nohama (na jedné je vypíchána ručnice) a pruhem černých vlasů (obr. 22); stejný účes má i tetovač zobrazený při práci, kat i škrcená oběť u stromu. V pramenech se také píše o králi Kahekilim z havajského ostrova Maui, který měl hlavu vystříhanou po stranách.

Aragův předchůdce, malíř Louis Choris z Kotzebueho expedice, vyplnil scény z havajského života obyčejnějšími účesy: pánové mívají culíky nad týlem, ženy krátký sestřih (obr. 23). Zvláštní účes asi nosil jistý Makoa, jenž je nesourodě ostříhán. Levou půlku hlavy má zarostlou, na pravé straně vězí vyholený kruh, od něhož vede pramen vlasů na záda. Na bradě má svázaný vous. Jinde je oholen. Zdánlivě zmatený účes by zapa-

dal do jiného *bodyartu* – i havajské tetování *kakau* totiž bývalo asymetrické (obr. 24).

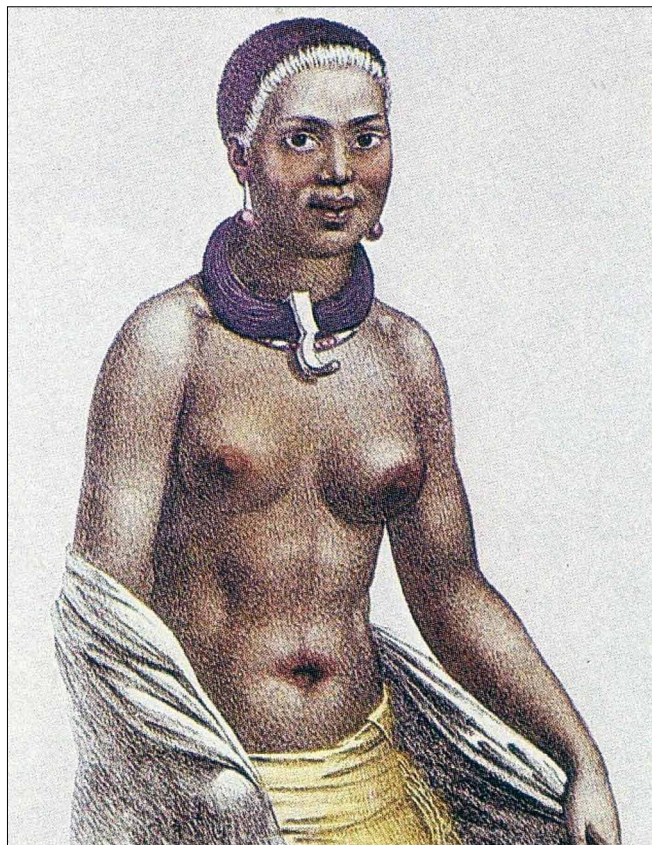
Víme též z novější doby o zaniklém zvyku, kdy Havajkám zůstávaly dlouhé vlasy až „do svatby, kdy byly zastříženy, a cop si dívka ponechala či jej získala její nová rodina. Stříhání vlasů značilo zprerthání vazeb, jež mělo děvče s rodiči“ (Green & Beckwith 1924, 238).

Obr. 21. Havajský idol z konce 18. století o výšce 62 centimetrů; z peří, vláken, psích zubů, perloviny, dřeva a lidských vlasů vpletených od čela. Původ není zcela jasný. (Foto: dle Hooper 2006, 83, dnes v Britském muzeu).

Obr. 22. Zobrazení havajského „kroje“ od malíře Jacquese Araga (kolem 1819), které ukazuje rychlý dopad cizích vlivů; za zmínku stojí patrně původní pánský účes Havajců. (Foto: dle Allen 2008, fig. 47).

Obr. 23. Havajská krasavice pohledem Louise Chorise. (Kresba: dle Krupa 1988, obrazová příloha I).

Obr. 24. Makoa, havajský průvodce reverenda Williama Ellise (dvacátá léta 19. století, publikováno 1827) s nepravidelným účesem a tetováním. (Foto: dle Rubin 1988, 164, originál v Bernice P. Bishop Museum). →

Obr. 25. Skica Rapanujce s členkou a vytahanými lalůčky od J. R. Forstera. (Kresba: dle Aughton 2007).

VELIKONOČNÍ OSTROV

Nejzazší východní výspou Polynésie je Velikonoční ostrov (Rapa Nui). Od dob, kdy jej prvně navštívil Jacob Roggeveen v roce 1722, jitrí tajuplné sochy *moai* fantazii nejen učenců. Tyto sochy měly podobu s obyvateli: dlouhé uši (obr. 25). Všiml si toho Cook, když tam v březnu 1774 zakotvil. „Jak muži, tak ženy mají v uších velikánské dírký nebo spíše podélné otvory, které jsou skoro tři palce dlouhé; někdy si přes otvor přetáhnou horní část boltce, takže ucho vypadá, jako by měli lalůček uříznut... Vlasy mají černé, ženy je nosí dlouhé a někdy svázané na temeni, leč muži nosí jak vlasy, tak vousy krátké. Na hlavě nosí něco jako kulatý vínek zdobený peřím,“ zní jeden z prvních historických popisů Rapanujců (Cook 1982, 174).

OSTROVY MIKRONÉSIE (VÝBĚR)

V severozápadním sousedství Polynésie se rozkládá oblast se dvěma tisícovkami ostrovů, ostrůvků a atolů, která dostala jméno Mikronésie neboli Maloostroví. Sem patří Mariany, Palau, Yap, Ponape, Nauru, Karolíny, Marshallovy ostrovy a s Polynésií hraničící Gilbertovy ostrovy (Kiribati). „Co do vzhledu jsou si Mikronésané s Polynésany dosti podobní – poměrně vysokého vzrůstu, černých vlnitých vlasů, s pleťí žlutohnědě až světle hnědě zbarvenou“ (Bisschop de 1965, 154). K Marianám se Evropané dostali dokonce dříve nežli

do jiných částí Oceánie, neboť ke Guamu připlul Fernão Magalhães již 6. března 1521.

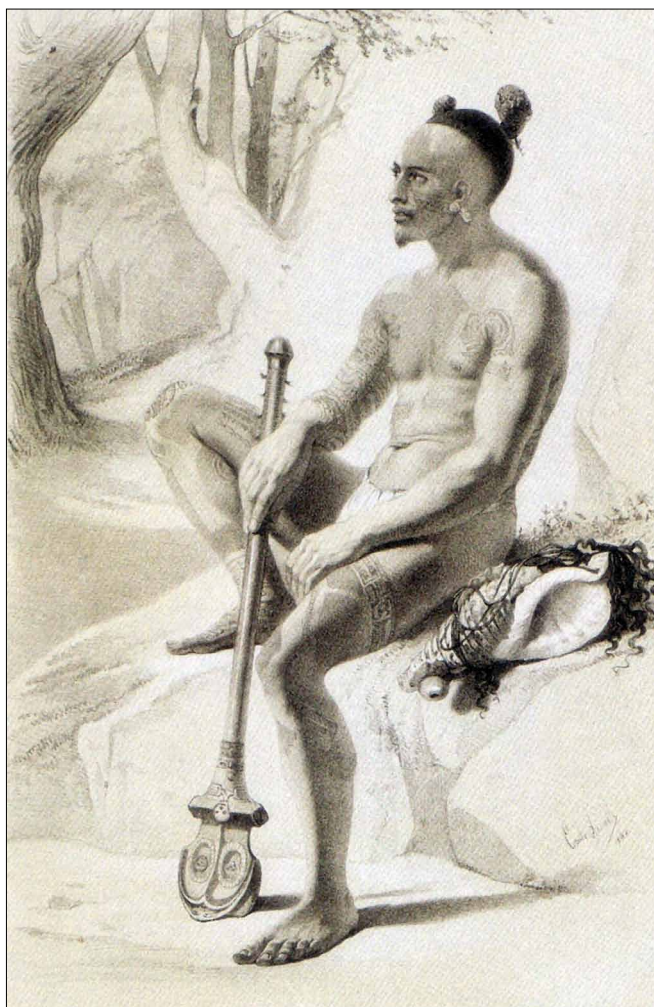
Jeho společník při první plavbě kolem světa Antonio Pigafetta zanechal v půvabné knížečce i nejstarší popis obyvatel Zlodějských ostrovů, jak byly pojmenovány pro nenechavost zdejších Čamorriů. „Muži zde chodí nazí, někteří si splétají černé vlasy spolu s vousy a nechávají si je růst až do pasu. Na hlavách nosí klobouky z palmového listí podobné albánským... I ženy chodí nahé, jen na přirození si dávají proužek z blány tenké jako papír, kterou loupají z palmové kůry. Jsou krásné, štíhlé a světlejší než jejich muži. Vlasy mají černé jako uhel, nosí je rozpuštěné a nechávají si je splývat až na zem. Tělo i vlasy si potírají kokosovým a sezamovým olejem“ (Pigafetta 2004, 37). Výprava pak pokračovala k Filipínám.

Opačnou cestou – z Filipín na Mariany – putoval roku 1681 jihlavský rodák a jezuitský misionář Augustin Strobach, který z Guamu zamířil na ostrov Rota, jenž se mu stal po pár letech při domorodém povstání osudným. Ve své *relaci* do ústředí řádu z roku 1682 syrově popsal místní zvyky včetně potratů, toaletních návyků i úcty k oškrabávaným kostem předků.

Na mužích jej zaujaly mohutné vousy. „Naproti tomu si úplně stříhají hlavu, jen s výjimkou temene, kde si nechávají růst vlasy na ploše velikosti tolaru a vyčesávají je vzhůru do špičky jako homolku cukru. Nyní ale, od té doby, co jsou křesťany, nosí většina z nich vlasy a vousy po způsobu Španělů. Jejich břitvy nejsou ze železa, ale z kamene. Ženy nosí někdy zkadeřené a rozpuštěné vlasy, jindy svázané nebo spletené v copy“ (cit. dle Binková, Polišenský 1989, 431). Strobach dodává, že lidé jsou čistotní; každé odpoledne se až tři hodiny koupali a vápnem natírali konečky vlasů, jež pak dočasně zbledly a zešedly.

V jiné části Mikronésie, na Gilbertových ostrovech (Kiribati) a Nauru, prosluli bojovníci zvláštní zbrojí a štíty. Vyráběli si helmice z kůže ježíkovité ryby, na těle měli i ochranné oděvy „z kokosových vláken a zdobené lidskými vlasy do tvaru diamantu,“ aby je tímto propeletením lépe chránily před zbraněmi ze žraločích zubů (Kaeppler 2008, 133 a 22).

Z mikronéského Ponape pochází příběh velrybáře Jamese F. O'Connella, který na ostrově Nettu ztroskotal roku 1826. Následně se zde oženil a byl potetován, poté co jeho chlupaté tělo nejprve dívky depilovaly. „Nohy, záda, sedací části, všechno mi bylo pokresleno. Chloupky mi vyškubaly škeblemi; šlo to hbitě, jako když se podškubává husa. Nejednou jsem při tom toužil raději umřít, než snášeti tuto zkrášlující, ale přece jenom velmi bolestnou proceduru,“ píše muž, jehož dosti příkrášlené memoáry vyšly v Bostonu roku 1836, pouhý rok po trosečnické záchraně (O'Connell 1934, 78). Obyvatelstvo Nettu bylo podle O'Connella rozděleno na dvě „rasy“ – světlejší a temnější. Černí Nigurti byli otroky; měli dlouhé a hladké vlasy. Svobodní Moonjobové a Jerejohové měli olivovou pleť a „černé, dlouhé, splývavé a měkké vlasy“, píše Ir, dle něž si při pohřbu „truchlíci pozůstalí, muži i ženy, – vyjma náčelníky – ostříhají vlasy“ (O'Connell 1934, 121 a 113). Stále je však třeba mít na paměti, že trosečník O'Connell působil jako bájevitý cirkusák, nikoliv školený etnograf, jichž sice v celé Oceánii postupně přibývalo, ale na mnoha místech už zkoumali „jen“ ovlivněné kultury.

Obr. 26. „Obyvatel z Nouka-Hivy“, rytina É. Lassalleho (asi 1843) podle malby Louise Le Bretona, jenž v roce 1838 navštívil Markézy spolu s expedicí J. S. C. Dumont d'Urvilleho. Vedle Nukuhivana je trumpeta *putoka* s vlasy. (Kresba: mj. Kjellgren 2005, 63, originál dnes v American Museum of Natural History).

EPILOG

Do téže oblasti, na Ponape, se ve druhé polovině 20. století vypravil etnolog a legendární cestovatel Miloslav Stingl, jenž mnoha lidem přiblížil svět Oceánie. Na Yapských ostrovech, proslavených obřími kamennými penězi (*rai*) o průměru až čtyř metrů, objevil pro Čechy společnost, v jejímž ústředí byl – hřeben. Na Gagil-Tomilu se lidé dělili do devíti tříd podle celých vesnic. Prvních pět bylo panských, zbývající poddané. Ještě pár let před vydáním své popularizační knihy (1976) prý ti „privilegovaní“, třeba ze vsi Gatsapar, nosívali na čele zvláštní znamení příslušnosti. Obyčejný hřeben z patnácti či dvaceti bambusových třísk.

„Jeden z Gatsaparských mi předvedl,“ píše Stingl, „jak Yapané své až půl metru dlouhé hřebeny nosili. Většinou si je umisťovali na přední stranu hlavy, ne příliš hluboko do vlasů, aby označení původu bylo co nejvíce patrné. Myslím, že to

byl Charles Dickens, kdo kdysi prohlásil, že se lidstvo dělí jen na dva národy – ‚na ty, co mají, a na ty, co nemají‘. Tedy na ty, co smejí, a ty, co nesmejí. Na Yapu mohu národ těch, co mají, označit jako ‚lid s hřebenem‘ a ty druhé, co nemají, nemohou, nesmejí, jako ‚lid bez hřebenu‘“ (Stingl 1976, 289).

Předkládaná studie, jež v českém prostředí vůbec poprvé souhrnně upozornila na specifika polynéského (a mikronéského) nakládání s vlasy a vousy, nekončí tímto příběhem náhodou. Je dokladem, jak ohromně pestré jsou lidské zvyky a kolika rozličných, nečekaných forem mohou ve společnostech nabývat. Komplexně postihnout proměnlivé variety účesů – a s tím i souvisejících obyčejů – je zkrátka nemožné, nicméně tato práce týkající se Polynésie nastínila hlavní historické kořeny zájmu o jev výsostně lidský, na nějž ovšem antropologie či etnologie až na výjimky pozapomněla (Hiltebeitel & Miller 1998, Synnott 1987, Hallpike 1969, Leach 1958 aj.). Detailnější zpracování by si jistě zasloužily historické účesy jednotlivých ostrovů (i v postkontaktních obdobích), rituální střihání vlasů či iniciace v Oceánii (Genep van 1997 aj.), výroba ozdob či zbraní zdobených („kouzelnými“) kadeřemi (obr. 26), ale i sledování vlivu angloamerické společnosti na nativní kultury nebo též na jejich revitalizaci prostřednictvím zновуinkorporovaných zvyků – včetně tetování a účesů. To vše ale dalece překračuje záběr této studie, jež mohla načrtnout jen některá – pro následovníky snad přínosná – východiska.

LITERATURA

- Andersen, J. C. (2000): *Mýty a legendy Polynésanů*. Praha: Volvox Globator.
 Aughton, P. (2006): *Endeavour*. Praha: BB/Art.
 Aughton, P. (2007): *Na palubě Resolution*. Praha: BB/Art.
 Banek, K. (2010): *Opowieść o włosach. Zwyczaże – rytuały – symbolika*. Warszawa: Trio.
 Berg, C. (1951): *The Unconscious Significance of Hair*. London: Allen & Unwin.
 Binková, S., Polišínský, J. (Eds.) (1989): *Česká touha cestovatelská*. Praha: Odeon.
 Bisschop de, E. (1965): *Polynéská záhada*. Praha: Mladá fronta.
 Bougainville de, L. A. (1927): *Cesta kolem světa*. Praha: ČGU.
 Buck, P. H. (Te Rangi Hiroa) (1963): *Vikingové jižních moří*. Praha: Orbis.
 Campbell, I. C. (1996): *A History of the Pacific Islands*. UCLA: University of California Press.
 Cook, J. (1911): *Třetí cesta kolem světa*. Praha: Otto.
 Cook, J. (1982): *Cesta kolem světa*. Praha: Panorama.
 Cooper, W. (1971): *Hair. Sex, Society, Symbolism*. New York: Stein and Day.
 Corson, R. (2005): *Fashions in Hair. The First Five Thousand Years*. London: Peter Owen.
 Čeněk, D., & Porybná, T. (Eds.) (2010): *Vizuální antropologie*. Červený Kostelec: Pavel Mervart.
 Daneš, J. (1924): *Původ a zanikání domorodců v Austrálii a Oceánii*. Praha: ČGÚ.
 Danielsson, B. (1983): *Gauguin na Tahiti a Markézách*. Praha: Vyšehrad.
 Darwin, Ch. (1955): *Cesta kolem světa*. Praha: Mladá fronta.
 Eliade, M. (2009): *Dějiny náboženského myšlení IV*. Praha: Oikoymenh.
 Featherstone, M. (1999): Body Modification: An Introduction. *Body & Society*, 5 (2/3), 1-13.
 Firth, R. (1973): *Symbols: Public and Private*. London: Allen and Unwin.
 Forster, J. G. (1964): *Cesta kolem světa*. Praha: SNKL.
 Franbourg, A., Hallegot, P., & Baltenneck, F. et al. (2003): Ethnic Hair & Skin: What is the State of Science?, *Supplement to Journal of the American Academy of Dermatology*, 48 (6). 115-133.

- Frazer, J. G. (1994): *Zlatá ratolest*. Praha: Mladá fronta.
- Frazer, J. G. (2000): *Zlatá ratolest – Druhá žeň*. Praha: Garamond.
- Gennep van, A. (1997): *Přechodové rituály – systematické studium rituálů*. Praha: NLN.
- Graham, J. C. (Ed.) (1965): *Maori Paintings by Gottfried Lindauer*. Auckland: A. H. & A. W. Reed.
- Green, L. C., & Beckwith, M. W. (1924): Hawaiian Customs and Beliefs Relating to Birth and Infancy. *American Anthropologist*, 26 (2), 230-246.
- Hallpike, C. R. (1969): Social Hair. *Man*, 9, 256-264.
- Hauser-Schäublin, B. (Ed.) (1998): *James Cook. Gifts and Treasures from the South Seas*. München: Prestel.
- Hiltebeitel, A., & Miller, B. D. (Eds.) (1998): *Hair. Its Power and Meaning in Asian Cultures*. New York: State University of New York Press.
- Hogg, G. (1995): *Kanibalové a jejich oběti*. Praha: Svoboda.
- Hooper, S. (2006): *Pacific Encounters. Art & Divinity in Polynesia*. London: British Museum Press.
- Howard, A. (Ed.) (1971): *Polynesia. Readings on a Culture Area*. Scranton: Chandler.
- Howard A., & Borofsky, R. (Eds.) (1989): *Developments in Polynesian Ethnology*. Honolulu: University of Hawaii.
- Kaeppeler, A. L. (2008): *The Pacific Arts of Polynesia & Micronesia*. Oxford: Oxford University Press.
- Keessing, F. M. (1953): *Social Anthropology in Polynesia*. Oxford: Oxford University Press.
- Kjellgren, E. (2005): *Adorning the World. Art of the Marquesas Islands*. Yale: Yale University Press.
- Krupa, V. (1988): *Polynézania*. Bratislava: Obzor.
- Krupa, V. (1996): *Polynéska kosmogonie*. Bratislava: CAD Press.
- Leach, E. R. (1958): Magical Hair. *The Journal of the Royal Anthropological Institute*, 88, 147-164.
- Lévi-Strauss, C. (1996): *Myslení přírodních národů*. Liberec: Dauphin.
- Lévy-Bruhl, L. (1999): *Myslení člověka primitivního*. Praha: Argo.
- Malina, J. et al. (2007): *Kruh prstenu 1. Světové dějiny sexuality*. Brno: CERM/Nauma.
- Malina, J. et al. (2009): *Antropologický slovník*. Brno: CERM.
- Mattet, L. (Ed.) (2007): *Arts of Africa and Oceania*. Genève: Musée Barbier-Mueller.
- Melville, H. (1960): *Taipei. Příběh z jižních moří*. Praha: Práce.
- Morris, D. (1971): *Nahá opice*. Praha: Mladá fronta.
- Murdock, G. P. (1945): The Common Denominator of Culture. In: Linton, R. (Ed.): *The Science of Man in the World Crisis*, New York, 124-142.
- Neumann, S. K. (1999): *Dějiny ženy*. Praha: Otakar II. a Knižní klub.
- O'Connell, J. F. (1934): *V tichomořském ráji*. Praha: Symposion.
- Permjakov, G. L. (Ed.) (1979): *Pohádky a mýty Oceánie*. Praha: Odeon.
- Petráň, T. (2011): *Ecce Homo. Esej o vizuální antropologii*. Pardubice: Univerzita Pardubice.
- Pigafetta, A. (2004): *Zpráva o první cestě kolem světa*. Praha: Argo.
- Polhemus, T. (Ed.) (1978): *The Body Reader. Social Aspects of the Human Body*. New York: Pantheon.
- Pospíšil, L. (1993): Systémy víry: náboženství a magie. *Český lid*, 80, 388-412.
- Rantala, M. J. (2007): Evolution of nakedness in Homo sapiens. *Journal of Zoology*, 273, 1-7.
- Robley, H. G. (2003, faksimile 1896): *Moko, or Maori Tattooing*. Mineola: Dover Publications.
- Rubin, A. (Ed.) (1988): *Marks of Civilization. Artistic Transformations of the Human Body*. Los Angeles: UCLA Museum of Cultural History.
- Rychlík, M. (2005): *Tetování, skarifikace a jiné zdobení těla*. Praha: NLN.
- Rychlík, M. (2012): O jiném „umění“ jiných: Vstup do antropologie umění. *Culturologia*, 1(1), 44-50.
- Rychlík, M. (2013a): Účesy, vlasy, vousy a péče o ně. Praha (v tisku).
- Rychlík, M. (2013b): Načesané lidstvo. S vlasy a vousy po celém světě. *Vesmír*, 92 (3), 150-155.
- Rychlík, M. (2013c): Účesy jako „umění“? Nástin vlasových úprav a jejich symboliky v Africe. *Anthropologia Integra*, 4 (1), 49-66.
- Rychlík, M. (2013d): Copy a hřebeny: Poznámky k dějinám účesu v asijských kulturách. *Culturologia*, 2 (1), 36-45.
- Sherrow, V. (2006): *Encyclopedia of Hair: A Cultural History*. Westport: Greenwood Press.
- Stein, P. L., & Rowe, B. (1993): *Physical Anthropology*. New York: McGraw-Hill.
- Steinen, von den, K. (2008, faksimile 1925-28): *Die Marquesaner und Ihre Kunst I-III*. Berlin: Dietrich Reimer / Saarbrücken: Verlag Fines Mundi.
- Stevenson, R. L. (1973): *Do jižních moří*. Praha: Panorama.
- Stingl, M. (1976): *Neznámou Mikronésii*. Praha: Svoboda.
- Stingl, M. (1985): *Kunst der Südsee*. Leipzig: Seeman.
- Stuchlík, M. (1964): *Etnografie mimoevropských oblastí II. – Austrálie a Oceánie*. Praha: FF UK.
- Synnott, A. (1987): Shame and Glory. A Sociology of Hair. *The British Journal of Sociology*, 38 (3), 381-413.
- Šedivý, E. (1921): *Dějiny kosmetiky. Kulturní, medicínsko-historická studie*. Praha: Březina.
- Tiedemann, N. (2007): *Haar-Kunst. Zur Geschichte und Bedeutung eines menschlichen Schmuckstücks*. Köln: Böhlau Verlag.
- Tomíček, J. S. (1846): *Doba prvního člověčenstva aneb auplnější vylíčení stavu prvního pokolení lidského*. Praha: W komisi u Kronbergra a Řivnáče.
- Tregear, E. (1890): The Maoris of New Zealand. *Journal of the Royal Anthropological Institute of Great Britain and Ireland*, 19, 96-123.
- Vayda, A. P. (1968): *Peoples and Cultures of the Pacific*. New York: The Natural History Press.
- Vlach, J. (1888): *Národopis. Díl druhý: Kmenové australští a polynéští*. Praha: Matice lidu.

AUTOR

Martin Rychlík (11. 6. 1977, Broumov), český etnolog a novinář. Vystudoval etnologii i dějiny a teorii kultury na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze s diplomovou a rigorózní prací na téma tetování (2003, 2004) a magisterskou prací o industriální hudbě EBM (2006). V roce 2011 dokončil doktorské studium v Ústavu etnologie (*Dějiny tetování: Návrat archaismu a hnutí Modern Primitives*). Doktorát zaměřený na „domorodé umění“ dokončuje na Katedře kulturologie FF UK, kde přednáší antropologii umění a Polynésie. V roce 2009 absolvoval dvouměsíční stipendijní pobyt na University of Tokyo (komunikace vědy). V letech 2000-06 pracoval jako redaktor v České tiskové kanceláři (ČTK), posléze v ekonomickém týdeníku Euro coby editor a reportér (2006-10). Od roku 2010 je redaktorem portálu Česká pozice. Roku 2005 vydal v NLN knihu *Tetování, skarifikace a jiné zdobení těla*. K dějinám tatuáže uspořádal čtyři výstavy (Boskovice, Zlín, Jihlava, Praha).

Kontakt: PhDr. et Mgr. Martin Rychlík, Ph.D., Ústav etnologie (oddělení kulturologie), Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Celetná 20, Praha 1, 116 42; e-mail: martin.rychlik@ff.cuni.cz, rmt@email.cz.

Monsignor Celso Costantini a Čína

(k 90. výročí prvního čínského koncilu v Šanghaji, 1924)

Vladimír Liščák

Oddělení východní Asie, Orientální ústav Akademie věd České republiky, Pod Vodárenskou věží 4, 182 08 Praha 8

Do redakce doručeno 14. září 2013; k publikaci přijato 20. listopadu 2013

MONSIGNOR CELSO COSTANTINI AND CHINA (COMMEMORATING THE FIRST PLENARY COUNCIL OF SHANGHAI, 1924)

ABSTRACT At the turn of May and June 2014 we are commemorating the ninetieth anniversary since the convening of the first Chinese Council, which took place in Shanghai from 15 May to 12 June 1924. At his birth was the Archbishop, later Cardinal, Mgr. Celso Costantini (1876–1958), a big supporter of Chinese culture and history, and the first Apostolic Delegate of the Holy See to China (between 1922 and 1933). Mgr. Costantini put a lot of effort into improving the formation of the local Chinese clergy.

KEY WORDS Catholic Church and China; localization and inculturation; ordination of the first Chinese bishops

ABSTRAKT Na přelomu května a června 2014 uplyne devadesát let od svolání prvního čínského koncilu, který se konal v Šanghaji od 15. května do 12. června 1924. U jeho zrodu stál tehdejší arcibiskup, pozdější kardinál, mons. Celso Costantini (1876–1958), velký příznivec čínské kultury a historie a první apoštolský delegát Svatého stolce v Číně (delegatus apostolicus in Sinis) (mezi lety 1922 a 1933). Mons. Costantini věnoval hodně úsilí zlepšení formování místních čínských duchovních.

KLÍČOVÁ SLOVA Katolická církev a Čína; lokalizace a inkulturace; vysvěcení prvních čínských biskupů

STRUČNÝ ŽIVOTOPIS

Celso Benigno Luigi Costantini (v Číně známý pod jménem 剛恆毅 *Gāng Héngyì*, 剛總主教 *Gāng zōngzhǔjiào*, či 剛大主教 *Gāng dàzhǔjiào*, „arcibiskup Kang“) se narodil 3. dubna 1876 v Castions di Zoppola (furlansky *Cjasteons*) v dnešní provincii Pordenone (tehdy Udine) v severovýchodní Itálii, na území historického Furlanska, jako druhý z celkem deseti sourozenců. Jeho otec Costante byl drobným podnikatelem ve stavebnictví, matka Maddalena Altan údajně, alespoň jak Costantini uváděl, patřila k nelegitimní větvi starého rodu hrabat Altanů ze San Vito al Tagliamento.¹ Protože bylo stanoveno, že Celso bude následovat otcovo povolání, pracoval od jedenácti let jako zedník.

V roce 1892 však vstoupil do semináře v Portogruaru (provin-

cie Benátky), kde zůstal až do roku 1897, kdy se přestěhoval do Říma. Zapsal se do Papežské akademie sv. Tomáše Akvinského (latinsky *Pontificia Academia Sancti Thomæ Aquinatis*; italsky *Pontificia accademia di San Tommaso d'Aquino*)², kde 10. května 1899 promoval v oboru filosofie. Zároveň studoval teologii na dominikánské Koleji svatého Tomáše Akvinského (*Collegium Divi Thomæ*), nynější Papežské univerzity sv. Tomáše Akvinského (*Pontificia Studiorum Universitas a Sancto Thoma Aquinate in Urbe*).

Dne 28. prosince 1899 byl vysvěcen na kněze a po mnoho let vyvíjel pastorační činnost v Benátsku (*Veneto*): byl pokladníkem v Rorai Grande (dnes součást Pordenone) a od 2. března 1901 po čtrnáct let kapitulním vikářem v Concordii (dnešní

¹ Rod Altanů byla starobylá aristokratická rodina, známá z pramenů od 13. století. Dodnes žijí v severovýchodní Itálii.

² Papežská akademie sv. Tomáše Akvinského byla založena 15. října 1879 Lvem XIII. (papežem 1878–1903) jako jedna z tomistických organizací v Evropě. Potvrdil ji Pius X. (papežem 1903–1913) dne 23. ledna 1904.

Concordia Sagittaria) v provincii Benátky. Z tohoto období pochází jeho první zájem o umění, jež amatérsky pěstoval jako sochař s převážně akademickým zaměřením. V roce 1911 založil v Miláně Společnost přátel křesťanského umění (*Società degli Amici dell'Arte Cristiana*) a roku 1913 časopis *Křesťanské umění* (*Arte cristiana*), jehož byl také šéfredaktorem.

Mezitím v roce 1907 publikoval ve Florencii *Poznámky o umění pro duchovenstvo* (*Nozioni d'arte per il clero*) a v roce 1911 *Krucifix v umění* (*Il Crocefisso nell'arte*). Tato činnost mu vynesla, krátce po vypuknutí první světové války, jmenování regentem akvilejské farnosti a správcem (*conservatore*) její baziliky (1915–1917). Po porážce Italů u Caporetta³ musel však z Akvileje odejít. Jako kaplan přečkal válečné události v ústraní a svůj zájem věnoval záchraně uměleckých děl.

Po vyhlášení příměří byl jmenován generálním vikářem diecéze Concordia (3. listopadu 1918–15. října 1919), a poté, co opustil úřad s příchodem nového biskupa, byl jmenován ředitelem Archeologického muzea v Akvileji (*Museo archeologico nazionale di Aquileia*). Jeho kvality velmi aktivního kněze otevřeného problémům kultury a zároveň vybaveného nezbytnými diplomatickými schopnostmi, dobře zavedeného ve vojenských i italských nacionalistických kruzích, mu pomohly k tomu, že byl jmenován (30. dubna 1920) apoštolským administrátorem (*Amministratore Apostolico*) Fiume (dnešní Rijeka v Chorvatsku), kde krátce před tím, 11. září 1919, nastoupil do úřadu hlavy státu (*il Comandante*) básník a kontroverzní politik Gabriele D'Annunzio (občas psáno d'Annunzio)⁴.

Od svého příchodu do Fiume musel Costantini dělat prostředníka mezi protichůdnými proudy italských duchovních, kteří byli přívrženci D'Annunzia, a chorvatských kněží jemu nepřátelských. Dovedl navázat s D'Annunziem vztahy zalo-

3 Bitva u Caporetta (italsky *battaglia di Caporetto*; německy *die Zwölfte Isonzoschlacht*) (24. říjen–18. listopad 1917) byla významnou bitvou první světové války, odehrávající se na řece Soči (*Isonzo*). Německo-rakousko-uherské síly v ní rozdrtily italská vojska a posunuly frontu hluboko na italské území, až k řece Piavě (česky též Plavá). Itálie se přes rozsáhlou pomoc Spojenců z této porážky vzpamatovávala více než půl roku. Caporetto (slovinšsky *Kobarid*, furlansky *Cjaurèt*, německy *Karfreit*) je obec dnes ležící na severozápadě Slovinska, u italských hranic. V letech 1920–1947 byla součástí Italského království.

4 Gabriele D'Annunzio (12. března 1863–1. března 1938) byl italský básník, spisovatel, politický činitel a válečný hrdina dalmatského původu. Sehrál velmi kontroverzní roli v počáteční fázi italského fašismu jakožto jeden z jeho myšlenkových původců a přítel Mussoliniho. 12. září 1919 obsadil v čele 2 600 příslušníků italské královské armády, italských nacionalistů a iredentistů chorvatské město Rijeka (italsky Fiume) a vyhlásil jeho připojení k Itálii (*Impresa di Fiume*). Itálie však s tímto „soukromým“ tažením nechtěla mít nic společného a proto vyhlásila blokádu města. 8. září 1920 D'Annunzio vyhlásil na jeho území Italské regentství Carnaro (*Reggenza italiana del Carnaro*). V listopadu byl vyhlášen Svobodný stát Fiume (*Stato Libero di Fiume*), který poté byl 22. února 1924 začleněn do Itálie jako provincie Carnaro (dnešní Kvarner v Chorvatsku). Ústava Svobodného státu Fiume byla vzorem ústavě fašistické Itálie. D'Annunzio byl mimo jiné autorem titulu *duce*, tj. „vůdce“, který později převzal Mussolini.

žené na vzájemném respektu, avšak celkově, i když obdivoval umění a sdílel nacionalistické ideály, vyhýbal se zapojení do válečného tažení proti Fiume, které dokonce kritizoval. Tak například 5. září 1920 v dopise D'Annunziovi definoval *Zřízení italského regentství Carnaro* (*Ordinamento della reggenza italiana del Carnaro*), v části týkající se právních předpisů v otázkách náboženství, jako pokus nastolit pohanský kult (*un tentativo di instaurare un culto pagano*). Podobně, 1. listopadu téhož roku, vyzval D'Annunzia, aby přijal podmínky rapalské smlouvy⁵, a vyhnul se tak dalšímu prolévání bratrské krve.

Jako uznání vykonané práce byl Costantini dne 22. července 1921 nastolen do funkce titulárního biskupa⁶ v Hieropolí⁷ a následně 24. srpna vysvěcen v Concordii. Avšak necelý rok nato, 11. června 1922, byl povolán do Říma, kde Pius XI. (papežem 1922–1939), zřejmě s ohledem na diplomatické schopnosti a iniciativu, jež mons. Costantini reprezentoval, mu sdělil rozhodnutí jmenovat ho apoštolským delegátem v Číně. Ke jmenování poté došlo 12. srpna téhož roku.

Costantini odešel do Číny poté, co předchází pokusy Svatého stolce během světové války ustavit diplomatickou misi se setkaly s nesouhlasem francouzské vlády, která nadále uvažovala o tom, že zřídí protektorát nad katolickými misemi na Dálném východě. Nová misijní politika Svatého stolce byla vytyčena 30. listopadu 1919 apoštolským listem⁸ *Maximum illud*⁹ Benedikta XV. (papežem 1914–1922) a krátce nato fran-

5 Rapalská smlouva (italsky *Trattato di Rapallo*; srbsky *Rapalski sporazum*; chorvatsky *Rapalski ugovor*; slovinšsky *Rapalska pogodba*) byla podepsána v Rapallu v Ligurii (provincie Janov) 12. listopadu 1920 a řešila hraniční spory mezi Italským královstvím a Královstvím Srbů, Chorvatů a Slovinců. Podle smlouvy se město Fiume (Rijeka) mělo stát samostatným svobodným státem (*Stato libero di Fiume*), čímž by skončila vojenská okupace. Tato část smlouvy byla revidována v roce 1924 Římskou smlouvou, která Fiume přiřkla Itálii (*provincia di Fiume*, též *provincia del Carnaro*, 1924–1945).

6 Titulární biskup (*episcopus titularis*), „biskup v krajích nevěřících“ (*episcopus in partibus infidelium*), je biskup, který nespravuje skutečnou diecézi, ač byl řádně vysvěcen na biskupa. Titulární biskupové působí jako pomocní biskupové, jako úředníci Římské kurie nebo v diplomatických službách Svatého stolce, případně plní jiná speciální poslání, uložená jim buď papežem, nebo biskupskou konferencí. Tito biskupové nesou titul staré, dnes již neexistující (ztracené) diecéze.

7 Titulární biskupství hieropolské (*episcopatus titularis Hierapolitanus in Phrygia*) bylo pojmenováno podle antické Hieropole nedaleko dnešního Pamukkale v jižním Turecku.

8 Apoštolský list (*Epistola Apostolica*) je druh církevního dokumentu, který církevní autorita, především papež nebo biskupové, adresují ve formě dopisu věřícím. Podle právní závažnosti stojí apoštolský list na čtvrtém místě, za apoštolskou konstitucí (*Constitutio Apostolica*), encyklikou (*Epistola Encyclica*) a apoštolskou exhortací (*Exhortatio Apostolica*). Stejně jako jiné církevní dokumenty je označován prvními slovy textu, zpravidla dvěma až třemi.

9 Benedictus PP. XV: *Epistula Apostolica Maximum illud ad Patriarchas, Primates, Archiepiscopos, Episcopos orbis catholici de fide catholica per orbem terrarum propaganda*. Dostupné online z: <http://www.vatican.va/holy_father/benedict_xv/apost_letters/do

couzský biskup Jean-Baptiste Budes de Guébriant¹⁰ byl poslán jako apoštolský vizitátor¹¹ do Číny (1919–1920), aby posoudil možnosti realizace nových pravidel. Costantini byl pověřen úkolem provádět nové programy Svatého stolce:

- posílit v misiích význam domácího (tedy čínského) kléru, dosud udržovaného v podřízeném postavení;
- zbavit misie jakéhokoli cizího protektorátu, zejména francouzského, aby nebyly z čínské strany považovány za nástroj koloniální politiky.

Nebyl to snadný úkol, protože zasahoval proti hluboce zakořeněným zájmům a narušoval privilegované pozice. Zatímco na jedné straně se Costantini mohl opřít o některé misionáře otevřené novým myšlenkám, jako byl belgický misionář Frédéric-Vincent Lebbe¹², jiní, zejména Francouzi, tuto myšlenku silně kritizovali. Costantini na kritiku veřejně nereagoval, aby zabránil narůstání sporu, který by mohl být v neprospěch církve, na druhou stranu si byl jist, že jeho politika je správná, i když bude ještě delší dobu trvat, než vydá nejlepší výsledky.

Costantiniho dílo bylo korunováno událostmi velkého významu, jako byl

- první čínský koncil, který se konal v Šanghaji od 15. května do 12. června 1924;
- biskupské vysvěcení šesti čínských biskupů, jež se konalo v Římě dne 28. října 1926, první po třech stoletích od vy-

cuments/hf_ben-xv_apl_19191130_maximum-illud_lt.html>.

10 Jean-Baptiste Marie Budes de Guébriant (čínským jménem 光若翰 *Guāng Ruòhàn*) (11. prosince 1860–6. března 1935) byl katolický misionář ze Společenství zahraničních misí v Paříži (*Société des Missions Étrangères de Paris*, též *Les Missions Étrangères de Paris*). V Číně působil od roku 1883. V roce 1921 byl jmenován generálním představeným (či generálním superiorem) této misijní instituce, jímž byl až do své smrti v roce 1935.

11 Apoštolský vizitátor (*visitor apostolicus*) je v katolické církvi papežský zástupce s přechodným posláním k provedení kanonické vizitace relativně krátkého trvání. Je pověřen prověřit zvláštní okolnosti v diecézi nebo zemi a na závěr seřadit předložit zprávu Svatému stolci. Apoštolští vizitátoři jsou také jmenováni k vizitaci různých provincií náboženského řádu, kdykoliv, podle soudu papeže, to je užitečné nebo nezbytné. Přesné pravomoci vizitátora jsou známy pouze z papežova pověřujícího listu. Úřad vizitátora zaniká, jakmile předloží svou zprávu Svatému stolci prostřednictvím Svaté konzistoriální kongregace (*Sacra Congregatio Consistorialis*), jedné z kongregací Římské kurie, nynější Kongregace pro biskupy (*Congregatio pro Episcopis*).

12 Otec Frédéric Vincent-Lebbe (čínským jménem 雷鳴遠 *Léi Míngyuǎn*) (19. srpna 1877–24. června 1940) byl katolický misionář z řádu lazaristů v Číně, jehož přímluva vedla papeže k tomu, že jmenoval první rodilé čínské biskupy. Rozhodl se stát čínským občanem v době, kdy se misionáři v Číně těšili právním výsadám, včetně vyjmutí z čínského práva. V roce 1940 byl v době občanské války v Číně zajat čínskými komunisty a téhož roku zemřel. V Číně založil mimo jiné Kongregaci menších bratří sv. Jana Křtitele (francouzsky *Congrégation des Petits Frères de Saint-Jean-Baptiste*; latinsky *Parvi Fratres a S. Joanne Baptista*; čínsky 耀漢小兄弟會 *Yàohàn xiǎo xiōngdì huì*).

svěcení prvního čínského biskupa, dominikána Gregoria Lo¹³;

- založení Katolické univerzity v Pekingu (北京輔仁大學 *Běijīng Fúrén dàxué*, Catholic University of Peking) (1925)¹⁴.

Na počátku roku 1933 se Costantini musel vrátit do Itálie a podstoupit lékařské kontroly, které skončily jeho definitivním odvoláním z Dálného východu. Nepřestal se však zabývat problémy misionářů, naopak byl nejdříve jmenován poradcem Svaté kongregace pro šíření víry¹⁵ (3. prosince 1933), poté jejím sekretářem (17. prosince 1935) a pak rektorem *Pontificio Ateneo*, dnešní Papežské univerzity Urbaniana.¹⁶

Během tohoto období byl mons. Costantini pověřen Svatým oficiem (*Sacra Congregatio Sancti Officii*) na žádost *Propagandy Fide* překladem rituálu do jazyka mluveného na Východě (9. května 1942), což bylo později rozšířeno i na mši (12. dubna 1949). V tomto období byla rovněž instituována církevní hierarchie v Číně (11. dubna 1946) a otevřena Kolej sv. Petra Apoštola (*Pontificio Collegio di S. Pietro apostolo*) (29. června 1948) v Římě, mimo jiné i pro čínské duchovní.

Dne 12. ledna 1953 byl mons. Celso Costantini jmenován kardinálem a poté 22. května 1954 kancléřem římskokatolické církve (*cancellarius Sanctae Romanae Ecclesiae*). Zemřel 17. října 1958 v Římě.

COSTANTINI APOŠTOLSKÝM DELEGÁTEM (1922–1933)

Mons. Celso Costantini byl jmenován apoštolským delegátem¹⁷ v Číně 12. srpna 1922 speciálně za účelem posílení

13 Gregorio Lo (Luo Wen-cao, 羅文藻 *Luó Wénzǎo*, též Gregorio López, Lo Wen-Tsao, Lo Wenzao apod.) (1611/1616–27. února 1691) byl první čínský kněz a první (až do začátku 20. století jediný) čínský biskup. Měl styky s františkány i dominikány, ale pokud jde o čínské obřady, byl stoupencem jesuitské akomodací metody.

14 Tato univerzita fungovala až do roku 1952, kdy byla násilně uzavřena vládou Čínské lidové republiky. Obnovena byla roku 1961 na Taiwanu pod jménem Katolická univerzita Fu-žen (輔仁大學 *Fúrén dàxué*, Fu Jen Catholic University).

15 Svatá kongregace pro šíření víry (latinsky *Sacra Congregatio de Propaganda Fide*; italsky *Sacra Congregazione de Propaganda Fide*; čínsky 聖座傳信部 *Shèngzuò chuánxìnbù*) byla jedna z kardinálských kongregací Římské kurie, založená po několika neúspěšných pokusech Řehořem XV. (papežem 1621–1623) bulou *Inscrutabili Divinae Providentiae* z 22. června 1622. Instituce byla určena k tomu, aby dohlížela na práci jednotlivých římskokatolických misionářských řádů a společností, které nepodléhaly portugalskému ani španělskému královskému patronátu, a koordinovala ji.

16 Papežská univerzita Urbaniana (latinsky *Pontificia Universitas Urbaniana*; italsky *Pontificia Università Urbaniana*) byla založena 1. srpna 1627 bulou *Immortalis Dei Filius* Urbana VIII. (papežem 1623–1644) pod názvem *Pontificio Ateneo*. Jan XXII. (papežem 1958–1963) nařízením *Fidei Propagandae* z 1. října 1962 jí udělil titul Papežská univerzita.

17 Apoštolský delegát je reprezentant Svatého stolce bez diplomatického statutu. Apoštolský delegát je vyslán do zemí, s nimiž

lokalizace čínské církve. Byl si plně vědom celkové situace tamní církve. S ohledem na svou nadcházející cestu do Číny napsal: „Vybavuji si před sebou, v panoramatickém obraze, zhruba padesát biskupů působících v celé Číně. Všichni jsou cizinci, všichni jsou členy náboženských kongregací. Je tohle církev, kterou by Kristus chtěl? Jestliže se katolické náboženství jeví Číňanům jako zahraniční import, spojený se zahraničními politickými zájmy, je to opravdu chyba Číňanů? ...“¹⁸ Později o předcházející evangelizaci v Číně napsal: „Apoštolská metoda chyběla, misie byly pěstovány, ale nikoli církev. Misie byly zaměřovány s církví. To co chybělo, nebylo místní duchovenstvo, ale lokální hierarchie, vznikající z místního duchovenstva.“¹⁹

Ještě před tím, než byl mons. Costantini poslán do Číny jako apoštolský delegát, se Svatý stolec snažil vyslat do Číny svého zástupce k řešení určitých problémů spojených s misijní činností. V té době Francie disponovala velkými pravomocemi, pokud jde o katolické misie, protože nad nimi měla „protektorát“. Když tedy Svatý stolec určil mons. Costantiniho k vyslání do Číny, bylo třeba zvláštní opatrnosti, a byl proto požádán, aby zachoval absolutní mlčenlivost o svém úkolu.

Intence apoštolského listu *Maximum illud* nové misijní politiky Svatého stolce shrnul mons. Costantini do pěti zásad:

- Zástupce Svatého stolce je čistě náboženskou osobou. Jeho pozice by neměla mít žádný politický přídech.
- Buďte přátelští a milí ke každému, bez ohledu na to, zda jde o čínské úředníky, nebo zahraniční diplomaty. Zachovejte si vlastní nezávislost. Nezajímejte se o výhody zahraničních mocností. Jsem pod vedením papeže a sloužím pouze papeži.
- Svatý stolec se nesmí míchat do politiky. Někdy politika vstoupí do náboženských kruhů, ale to je jen dočasné.
- Svatý stolec nemá imperiální ambice v Číně. Neexistuje žádná souvislost mezi politikou zahraničních mocností a Svatým stolicem. Svatý stolec se zajímá o Čínu a doufá, že se Čína stane silnou. Je stoupencem názoru, že Čína patří Číňanům.
- Církev je univerzální, protože její prací je služba. Církev má zásadu, že místní kněží by se měli stát biskupy. Po vzniku místní hierarchie budou závazky misionářů považovány za ukončené. Měli by pak odejít co nejdříve na jiné místo a otevřít nové prostory pro misie.

Dne 8. listopadu 1922 mons. Costantini přijel do Hongkongu a odhalil svou identitu jako zástupce Svatého stolce. Pak se vydal na rychlou seznamovací cestu po celé čínské katolické církvi. Současně podpořil svolání synodu celé církve. Během

Vatikán neudrzuje diplomatické styky. Jeho úlohou je udržovat styk s místní církevní hierarchií, avšak nemá pověření jednat s vládou hostující země. Krom toho se zajímá o situaci církve v dané zemi či regionu a shromažďuje či předává relevantní informace Svatému stolci).

18 Costantini, Celso: *Con i missionari in Cina. Memorie di fatti e idee*. Roma: Unione Missionaria del Clero 1946, vol. I: 47.

19 *Tamtéž*: 275, 484.

jeho turné vyslanci jednotlivých cizích mocností nabízel, že ho doprovodí k návštěvám ministrů čínské vlády. Avšak mons. Costantini uctivě odmítal jejich dobře míněné gesto. Aby se vyhnul jakémukoli spojení s cizími mocnostmi, nezřídil ani úřad Apoštolské delegace ve Vyslanecké čtvrti²⁰. Když šel navštívit čínského ministra zahraničí Ku Wej-füna (Wellington Koo)²¹, také vysvětloval, jak je postavení církve odlišné od postavení zahraničních mocností. Církev podle něj ukazuje lidem skutečný smysl života a morální sílu víry. Neobtěžuje jinými věcmi.

Po příjezdu do Pekingu dne 18. července 1923 si mons. Costantini brzy uvědomil, že vzpomínka na vizitaci mons. De Guébriant je stále velmi živá. Zejména zdůraznil naléhavost provádět nové misijní směrnice Svatého stolce.²² V tomto duchu podporoval periodická biskupská setkání, jež tehdy probíhala v pěti církevních oblastech Číny. Po jistou dobu se jich sám účastnil, a získával je pro přípravu a organizaci prvního národního koncilu katolické církve v Číně.

PRVNÍ ČÍNSKÝ NÁRODNÍ KONCIL

Šanghajský koncil (latinsky *primum Concilium Plenarium Sinense*, též *primum Concilium Plenarium seu Nationale Sinense*; čínsky 第一次全國教務會議 *Dì yī cì quánguó jiàowù huìyì*) byl důležitou a slavnostní událostí. Závěrečný ceremoniál s dlouhým průvodem asi padesáti biskupů a stovek kněží přilákal tisíce diváků a znamenal památný den pro katolickou církev. Koncil předložil na svém jednání několik církevních zákonů, které pro čínský lid měly několik pozitivních rysů. Jeho komise začaly provádět novou strategii za využití nových misijních metod. Většina čínských katolíků s nadšením přijala nové přístupy. Bohužel se však setkaly s poměrně silným odporem ze strany některých značně konzervativních vedoucích představitelů mezi zahraničním duchovenstvem. Zároveň většina misionářů je téměř zcela ignorovala a pokračovala v práci v souladu s tradičnější linií.

20 Pekingská vyslanecká čtvrt byla oblast v Pekingu, kde se v letech 1861 až 1959 nacházela řada zahraničních vyslanectví. V čínštině je známa jako Tung tiao-min siang (東交民巷 *Dōng jiāomín xiàng*) podle názvu *chu-tchungu* (衚衕 *hútòng*), tradiční úzké uličky v Pekingu, protínající tuto oblast. Nachází se na východ od náměstí Nebeského klidu.

21 Ku Wej-tün (顧維鈞 *Gù Wéijūn*), V. K. Wellington Koo (29. ledna 1887–14. listopad 1985), také známý jako Koo Vi Kyuin, Ku Wei-chun, byl přední čínský diplomat. Byl jedním z představitelů Čínské republiky na Pařížské mírové konferenci v roce 1919, sloužil jako velvyslanec ve Francii, Velké Británii a Spojených státech, účastnil se založení Společnosti národů a později i Organizace spojených národů, v letech 1957–1967 byl soudcem Mezinárodního soudního dvora v Haagu. Mezi říjnem 1926 a červnem 1927, kdy byl ve funkci ministra zahraničních věcí, byl současně i úřadujícím předsedou vlády a prozatímním prezidentem Čínské republiky.

22 Costantini, Celso: „Monseigneur J. Bude de Guébriant“, in: *Dossiers de la Commission Synodale*, April 1935; uveřejněno v: *Bulletin de la Société des Missions Étrangères de Paris*, N° 163, Juillet 1935: 461.

Dne 15. května 1924, po dvou letech příprav, mons. Costantini zahájil v šanghajské katedrále sv. Ignáce v Sü-tia-chuej (čtvrti Evropanům známé jako Zi-ka-wei)²³ první koncil čínské katolické církve, jehož se účastnilo 42 biskupů (17 Francouzů, 10 Italů, 5 Belgičanů, 4 Španělé, 4 Nizozemci a 2 Němci) a 5 apoštolských prefektů²⁴. Závěrečný ceremoniál se opět konal v katedrále sv. Ignáce dne 12. června 1924.

Na 115 účastníků koncilu, patřících k různým národnostem a náboženským řádům, pocházejících ze všech částí Číny, se setkalo poprvé na valném shromáždění od té doby, co bylo evangelium před mnoha staletími uvedeno do Číny. Mezi apoštolskými prefekty byli i dva Číňané, františkán Odoricus Cheng He-de a lazarista Melchior Sun De-zhen, jmenování v roce 1924, kteří o dva roky později patřili mezi šest prvních nově vysvěcených čínských biskupů. Mezi dalšími účastníky byl např. opat trapistů²⁵, 13 zástupců diecézí a několik zástupců řeholních řádů a čínského diecézního duchovenstva. Kromě výše uvedených apoštolských prefektů se účastnili i budoucí první čínští biskupové Aloysius Chen Guo-di, Philippus Zhao Huai-yi, Josephus Hu Jo-shan (viz níže) a dále:

- Peter Tcheng Ngnou-tang (Cheng Yutang) (成玉堂 *Chéng Yùtáng*) (27. ledna 1878–10. března 1942), pozdější (od roku 1932) apoštolský prefekt Chung-tungu (洪洞宗座監牧區 *Hóngdòng zōngzuò jiānmùqū*), provincie Šan-si (山西省 *Shānxī Shěng*);
- Jacobus Zhang (張雅各 *Zhāng Yǎgè*) (21. března 1856–31. ledna 1935) z apoštolského vikariátu Si-wan-c' (西灣子 *Xīwānzi*), tehdejší provincie Čachar (察哈爾 *Cháhāěr*) ve východní části dnešního Vnitřního Mongolska;
- Simon Ni (倪... *Ní...*) (1840–1929) ze Šanghaje, patřil k nejstarším účastníkům koncilu;
- Lucas Yang, S.J. (楊維時 *Yáng Wéishí*) ze Šanghaje, pozdější (od 1936) děkan Tchang-mu-čchiao (唐墓橋總本堂區 *Tángmùqiáo zōngběntángqū*);
- Firminus Shen, S.J. (沈錦標 *Shěn Jǐnbāo*) (asi 1846–1929) ze Šanghaje;
- Josephus Zhou Ji-Shi, C.M. (周濟世 *Zhōu Jìshì*) (23. ledna 1892–?1972), pozdější (od roku 1931) apoštolský vi-

23 Katedrála sv. Ignáce (latinsky *ecclesia S. Ignatii de Zikawei*, čínsky 聖依納爵主教座堂 *Shèng Yīnàjué zhǔjiào zuòtáng*), též katedrála v Sü-tia-chuej (徐家匯天主教堂 *Xújiāhuì tiānzhǔ jiàotáng*) je novogotická stavba, postavená francouzskými jesuity v letech 1905–1910. Kdysi byla známa jako největší kostel Dálného východu. Od roku 1960 je sídlem šanghajského biskupa. Dnes je obklopena moderní výstavbou.

24 Apoštolský prefekt (latinsky *praefectus apostolicus*; čínsky 宗座監牧 *zōngzuò jiānmù*) spravuje jménem římského biskupa, tj. papeže, místní (partikulární) církev na misijním území, která dosud nebyla ustanovena jako diecéze. Zpravidla je předstoupněm pro zřízení apoštolského vikariátu.

25 Trapisté, Řád cisterciáků přísné observance (*Ordo Cisterciensis Strictioris Observantiae*, O.C.S.O.), vznikl roku 1664 reformou cisterciáckého řádu, jejímž iniciátorem byl Armand Jean Le Bouthillier de Rancé (1626–1700). Ten byl tehdy opatem v klášteře La Trappe (odtud trapisté) ve francouzské provincii Normandie.

kár²⁶ Pao-tingu (保定宗座代牧區 *Bǎodìng zōngzuò dài-mùqū*), provincie Che-pej (河北省 *Héběi Shěng*), od 1946 metropolitní arcibiskup Nan-čchangu (南昌 *Nánchāng*), provincie Ťiang-si (江西省 *Jiāngxī Shěng*).

VYSVĚCENÍ PRVNÍCH ČÍNSKÝCH BISKUPŮ

Jedním z důležitých výsledků úsilí mons. Costantiniho bylo to, že v roce 1926 mohl přivést šest čínských kněží do Říma, aby je papež Pius XI. ustanovil biskupy (28. října). Byl to první krok k zřízení místní čínské katolické hierarchie, jímž „se tak otevřela nová éra v dějinách misíí v Číně“.²⁷ Novými biskupy byli jmenováni:

- Aloysius Chen Guo-di (též Tchen Chao-t'ien) (陳國砥 *Chén Guódǐ*), O.F.M. (15. listopadu 1875–9. března 1930), od 10. května 1926 apoštolský vikář Fen-jangu (汾陽宗座代牧區 *Fényáng zōngzuò dài-mùqū*), provincie Šan-si (山西省 *Shānxī Shěng*);
- Odoricus Simon Cheng He-de (též Tcheng ...) (成和德 *Chéng Héde*), O.F.M. (22. září 1873–14. listopadu 1928), od 2. března 1924 apoštolský prefekt Pchu-čchi (蒲圻宗座監牧區 *Púqí zōngzuò jiānmùqū*), provincie Chu-pej (湖北省 *Húběi Shěng*);
- Josephus Hu Jo-shan (též Hou Joo-shan) (胡若山 *Hú Ruòshān*), C.M. (22. února 1881–28. srpna 1962), od 30. července 1926 apoštolský vikář Tchaj-čou (台州宗座代牧區 *Táizhōu zōngzuò dài-mùqū*), provincie Če-ťiang (浙江省 *Zhèjiāng Shěng*);
- Melchior Sun De-zhen (též Souen ...) (孫德禎 *Sūn Dézhēn*), C.M. (19. listopadu 1869–23. srpna 1951), od 15. dubna 1924 apoštolský prefekt Li-sienü (蠡縣宗座監牧區 *Líxiàn zōngzuò jiānmùqū*), provincie Che-pej (河北省 *Héběi Shěng*);
- Philippus Zhao Huai-yi (též Tchao ...) (趙懷義 *Zhào Huáiyì*) (1. října 1880–14. října 1927), od 10. května 1926 apoštolský vikář Süan-chua (宣化宗座代牧區 *Xuānhuà zōngzuò dài-mùqū*), provincie Che-pej;
- Simon Zhu Kai-min (též Chu nebo Tsu Kai-min) (朱開敏 *Zhū Kāimǐn*), S.J. (30. října 1868–22. února 1960), od 2. srpna 1926 apoštolský vikář Chaj-menu (海門宗座代牧區 *Hǎimén zōngzuò dài-mùqū*), provincie Ťiang-su (江蘇省 *Jiāngsū Shěng*).

I po návratu z Říma do Číny se mons. Costantini nadále staral o svěcení nových čínských biskupů. Dne 2. července 1928 vysvětil mons. Petera Cheng You-you (程有猷 *Chéng Yǒuyóu*) (1881–1935), apoštolského vikáře Süan-hua (宣化 *Xuānhuà*), provincie Che-pej. Dne 24. února 1930 odešel do Čchung-

26 Apoštolský vikář (latinsky *vicarius apostolicus*; čínsky 宗座代牧 *zōngzuò dài-mù*) spravuje místní (partikulární) církev na misijním území, jehož forma územní jurisdikce je vyšší než apoštolská prefektura a nižší než misijní diecéze.

27 Costantini, Celso: *Con i missionari in Cina*, op. cit., vol. I: 462.

-čchingu (重慶 *Chóngqìng*), aby vysvětlil dva biskupy pro provincii S'-čchuan (四川省 *Sichuān Shěng*), jimiž byli mons. Francis Xavier Wang Ze-pu (též Wang Tse-pu) (王澤浦 *Wáng Zépǔ*) (1872–1959), apoštolský vikář Wan-sien (萬縣 *Wànxìàn*), a mons. Paul Wang Wen-cheng (též Uamuencem) (王文成 *Wáng Wénchéng*) (1881–1961), apoštolský vikář Šun-čchingu (順慶 *Shùnqìng*). Dne 12. října 1930 vysvětlil mons. Francise Liu Jin-wena (též Liu Chiu-wen, Liou King wen) (劉錦文 *Liú Jīnwén*) (1872–1956), apoštolského vikáře Fen-jangu (汾陽 *Fényáng*), provincie Šan-si. Mezitím i další čínští biskupové byli vysvěceni jak v Římě, tak v Číně.

ZMĚNY V ORGANIZACI ČÍNSKÉ CÍRKVE

Mons. Costantini také věnoval velké úsilí formování místního duchovenstva v Číně. Proto, v návaznosti na rozhodnutí šanghajského koncilu z roku 1924, se snažil o zřizování hlavních regionálních seminářů. Regiony (zahrnující několik diecézí) mohly lépe využívat své zdroje a personál pro lepší výcvik čínských kněží po celé Číně.

Dne 26. března 1925 Celso Costantini odešel do Kchaj-fengu (開封 *Kāifēng*), aby se setkal se všemi ordináři provincie Čchonan (河南省 *Hénán Shěng*) a prodiskutoval otázku regionálního semináře. 29. května téhož roku jim napsal o potřebě podat oficiální žádost o pomoc Svaté kongregaci pro šíření víry (latinsky *Sacra Congregatio de Propaganda Fide*; italsky *Sacra Congregazione de Propaganda Fide*; čínsky 聖座傳信部 *Shèngzuò chuánxìnbù*).²⁸

Byl toho názoru, že nestačí, když profesori v semináři jsou zběhlí v latinském jazyce, zejména při výuce filosofie, ale měli by také dobře zvládnout čínský jazyk, aby lépe vysvětlovali složité pojmy a termíny. V lednu 1927 mons. Costantini založil místní Kongregaci učedníků Páně (latinsky *Congregatio Discipulorum Domini*; čínsky 主徒會 *Zhǔtúhuì*) s cílem poskytnout lepší vzdělání čínským kněžím a vybavit je tak pro apoštolát mezi vzdělanci.

Veškeré úsilí mons. Costantiniho, jak v Číně (1922–1933), tak v Římě (jeho práce se Svatou kongregací pro šíření víry), dosáhlo vrcholu ustavením katolické hierarchie v Číně 11. dubna 1946. Asi 20 z celkem 106 církevních území bylo tehdy přiděleno do péče čínských biskupů. Kromě toho mons. Costantini také přispěl k tomu, že papež Pius XI. zrušil zahraniční patronát nad katolickými misemi v Číně (15. června 1926) a že bylo dosaženo konečného vyřešení sporu o obřady (8. prosince 1939).

28 Svatá kongregace pro šíření víry byla jedna z kardinálských kongregací Římské kurie, založená roku 1622 Řehořem XV. (papežem 1621–1623) k tomu, aby dohlížela na práci jednotlivých římskokatolických misionářských řádů a společností, které nepodléhaly portugalskému ani španělskému královskému patronátu, a koordinovala ji.

LOKALIZACE A INKULTURACE ČÍNSKÉ KATOLICKÉ CÍRKVE

„Když jsem v roce 1922 přijel do Číny jako apoštolský zmocněnec“, psal Costantini, „nabyl jsem dojem, že starověký čínský svět se zhroutil společně s císařstvím a že v důsledku silného a bolestivého odhodlání jejich obyvatel vzniká nová Čína. Měl jsem také pocit, že poslední encyklika *Maximum illud* (1919) obrátila poslední stránku dějin misionářství a otevřela novou éru bohatou na historické zkušenosti a plnou nové energie. Teprve poté, co se misie v Číně zbavily své statické a dočasné povahy, může být ustavena čínská hierarchie a namáhavé a velmi dlouhé apoštolské dílo dosáhne zralých výsledků. Během tohoto období změny a revolučního bujení jsem si pomyslel, že v zemi, která má velmi staré umění a opatruje skutečné umělecké hodnoty, by se katolické umění mělo přizpůsobit novým trendům v evangelizaci.“²⁹

Pro mons. Costantiniho problematika lokalizace a inkulturace církve v Číně, i když sám tyto termíny nepoužíval, byly jasné a navzájem příbuzné. V současné době se oba termíny běžně používají, avšak pro mnohé se staly dvěma odlišnými záležitostmi.

Lokalizace označuje proces, jímž se církev stává opravdu místní (lokální, domorodou), se svými základními strukturami a institucemi, které provozuje značně autonomně především místní personál, jenž může lépe vycházet vstříc potřebám místní komunity, a to jak katolické, tak nekatolické.

Inkulturace je proces křesťanské víry, mající kořeny v místní kultuře a vyjadřovaný místními formami a způsoby, přičemž hodnoty těchto místních kultur vstupují do katolické víry, aby ji obohatily. Jednoduše řečeno, je to zakořenění a integrace křesťanské víry v dané kultuře.

Úlohu mons. Costantiniho v procesu lokalizace katolické církve v Číně je třeba uvést do historického kontextu doby. Zejména především pod vlivem apoštolského listu *Maximum illud* papeže Benedikta XV. z roku 1919, když ještě Costantini byl v Itálii, se začal důkladně zajímat o otázku místních čínských duchovních a problematiku lokalizace církve v Číně. V té době tzv. tiencinské hnutí, vedené lazaristickými misionáři Frédérikem-Vincentem Lebbe (1877–1940) a Anthony Cottou (1872–1957), vytvořilo horké klima kolem situace církve v Číně.³⁰ Od roku 1914 Lebbe a Cotta začali klást otázky, týkající se misijních metod v Číně. Zahrnovaly taková témata, jako

- proč čínští kněží nemají stejná privilegia jako zahraniční misionáři;
- proč biskupové nejsou vybíráni z řad čínského duchovenstva, aby spravovali misijní území;
- proč čínští katolíci nemohou ukázat své vlastenectví a usilovat o úplnou nezávislost své země;

29 Costantini, Celso et al.: *Zhongguo Tianzhujiao Meishu* (Katolické umění v Číně). Taizhong: Guangqi Press 1968: 12.

30 Blíže viz Leclercq, Jacques: *Thunder in the Distance: The Life of Pere Lebbe*. Burlington: Sheed & Ward 1958.

- proč by katolické mise měly přijímat patronát cizích vlád (zejména Francie);
- proč misijní kongregace budují vlastní náboženské „kolonie“, místo aby budovaly církve apod.

O dva roky později, když se francouzský konzul v Tiencinu, ve jménu francouzského protektorátu nad křesťanskými misemi, pokusil anektovat pozemek spojující francouzskou koncesi s katedrálou, Cotta a Lebbe se otevřeně postavili na stranu Číňanů ve městě proti tomuto opatření. Rovněž informovali Vatikán o tajné dohodě mezi misijním biskupem a konzulem. Tyto otázky vyvolaly bouřlivé reakce jak v Číně, tak v Evropě. Řím si byl plně vědom problémů. V roce 1919 Svatý stolec jmenoval apoštolského vikáře Kantonu, jímž byl tehdy mons. Jean-Baptiste Marie Budes de Guébriant (1860–1935), apoštolským vizitátorem všech misí v Číně s cílem shromáždit objektivní údaje o stavu misí. Výsledky jeho podrobného šetření byly předloženy Svatému stolci v červnu 1920. Biskup potvrdil pozorování pátera Lebbeho a zejména potřebu zformování čínského duchovenstva a postupného jmenování místních biskupů.

V Číně si mons. Costantini byl hluboce vědom významu umění v determinaci odezvy lidí na křesťanskou víru a byl odhodlán provádět politiku adaptace pomocí umělecké misijní činnosti. K jeho úsilí o inkulturaci křesťanské víry výrazně přispěla jeho vlastní vnímavost kultury a umění.

Již v roce 1923, tedy rok po svém příjezdu do Číny, mons. Costantini podpořil rozvoj specifického čínského křesťanského umění. Příležitost se naskytla, když dva apoštolští prefekti, mons. Edward John Galvin, S.S.C.M.E. (čínským jménem 高爾文 *Gāo Ěrwén*) (1882–1956) z Chan-jangu (漢陽 *Hànyáng*), provincie Chu-pej (湖北省 *Húběi Shěng*), a mons. James Edward Walsh, M.M. (čínským jménem 華理柱 *Huá Lǐzhù*) (1891–1981) z Ťiang-menu (江門 *Jiāngmén*), provincie Kuang-tung (廣東省 *Guǎngdōng Shěng*), mu poslali dopis s informacemi a dotazy ohledně jejich záměrů v oblasti čínského křesťanského umění. Místo formálního komentáře Costantini odpověděl poměrně dlouhou esejí o historii a principech adaptace a o její naléhavé potřebě v Číně.

Zásady a přesvědčení mons. Costantiniho týkající se umělecké inkulturace byly zcela jasné:

- západní styl umění se nehodí do Číny;
- západní křesťanské umění používané v Číně vyvolává dojem, že křesťanství je západní, nikoli univerzální náboženství;
- křesťanská církev v celé své historii přijímala a adaptovala místní umělecké formy;
- čínské umění a kultura poskytuje mnoho příležitostí pro přijetí a adaptaci.

Aby nasměroval církev tímto směrem, mons. Costantini předložil Šanghajskému národnímu koncilu jako jeden ze svých návrhů mimo jiné: „*Při stavbě a výzdobě posvátných budov a rezidencí misionářů by se neměly používat styly cizího umění, ale měly by se užívat, podle možností, formy místního umění čínského lidu.*“

Proto, když se mons. Costantini zabýval praktickým rozhodnutím šanghajského koncilu stavět velké semináře, vstoupila do hry jeho umělecká citlivost a to, že znal odborníky. Pozval do Číny belgického benediktinského architekta Dom. Adelberta Gresnigta (1877–1965), s nímž se setkal v Montecassinu, a požádal ho, aby se seznámil s čínskými architektonickými styly, aby bylo možné navrhnout budovy v místním stylu. Gresnigt, který přijel do Pekingu v roce 1925, brzy zvládl ducha čínského umění, vytvořil plány Katolické univerzity v Pekingu (北京輔仁大學 *Běijīng Fūrén dàxué*, Catholic University of Peking) a dohlížel na její stavbu, dodal plány regionálních seminářů v Hongkongu a Kchaj-fengu (開封 *Kāifēng*) a čtvrtí Kongregace učedníků Páně v Süan-chua (宣化 *Xuānhuà*) apod. Ve svých budovách využil prvky tradičního čínského umění, avšak naplnil je novým křesťanským duchem.

Během slavnostního otevření nové budovy Katolické univerzity (14. listopadu 1929) mons. Costantini prohlásil: „*Tato grandiózní budova byla koncipována v moderním čínském stylu a nádherně zapadá do strohého a ušlechtilého kontextu Pekingu. Číňané pocítují, že Katolická univerzita se nechce vnučovat městu jako něco podivného či nepřátelského, ale vzkvétat a růst přirozeně jako jedna z krásných květin čínské kultury.*“³¹

Mons. Costantini chtěl také, aby některé kostely byly postaveny v čínském stylu, ale často neměl úspěch. Jedním z příkladů je kostel svatě Terezie (St. Teresa's Church, 聖德肋撒堂 *Shèng Tēlēsā táng*) v Kowloonu. Na Costantiniho žádost Dom Gresnigt předložil dvě varianty plánů hongkongskému apoštolskému vikáři mons. Enricovi Valtortovi, P.I.M.E. (čínským jménem 恩理覺 *Ēn Lǐjué*) (1883–1951), jemuž se obě líbily. Bohužel stavební komise, vedená portugalským katolíky, neocenila myšlenku čínského stylu kostela a požádala místního architekta, aby plány změnil.

Biskup Costantini rovněž vyhledával a podporoval čínské křesťanské umělce. V roce 1929 se setkal s Čchen Jüan-tuem (陳緣督 *Chén Yuándū*, vl. jm. 陳熙 *Chén Xū*) (1903–1967), mladým umělcem vynikajícího talentu. Seznámil ho mimo jiné i s ranými díly italských umělců a dal mu ke studiu některá díla křesťanského náboženství. Čchen Jüan-tuovy obrazy s křesťanskou tematikou se záhy staly symbolem nového čínského křesťanského umění. V roce 1932 Čchen Jüan-tu přijal křesťanství a jméno Luke. Později přednášel umění na Katolické univerzitě v Pekingu, kde založil skupinu čínských katolických umělců. Postupně tam vzniklo více než 180 děl čínského křesťanského umění. V roce 1938 byla na popud mons. Costantiniho uspořádána řada putovních výstav v Budapešti, Vídni a Vatikánu.

ZÁVĚREM

Úsilí mons. Celsa Costantiniho v oblasti lokalizace katolické církve mělo jistý úspěch, ale setkávalo se se silným odporem v oblasti inkulturace. Costantini si byl plně vědom toho, jak je

31 Costantini, Celso: *Con i missionari in Cina*, op. cit., vol. II: 128.

obtížné zasadit křesťanskou víru do čínské kultury vzhledem k převažující konzervativní mentalitě mezi zahraničními misionáři a západnímu způsobu přípravy jak místního duchovenstva, tak prostých věřících.

K neúspěchu Costantiniho snah o inkulturaci víry přispívaly i další vnější faktory, zejména politické nepokoje, které trvaly několik desetiletí. Následovala změna vlády, která přinesla náboženské restriktce. Nicméně určitých výsledků bylo dosaženo. Sám mons. Costantini napsal: „Když jsem roku 1922 přijel do Číny, misíí tam bylo 57. Když jsem v roce 1933 odjížděl, misíí tam bylo 121. A z nich 23 bylo svěřeno čínským představeným.“³² Čínský učenec Ku Wei-min (též Gu Wei-ming³³, 顧衛民 Gù Wèimín) napsal: „Z několika důvodů byly účinky inkulturace, prováděné na počátku 20. století moudrými osobnostmi, jako Costantini, limitovány. Ale ve srovnání s předchozím stoletím se minimalizoval „koloniální“ charakter církve.“³⁴

Monsignor Celso Costantini

32 *Tamtéž*, vol. I: 268.

33 V latinkové podobě jeho jména se v publikacích důsledně uvádí chybná podoba s koncovým -g, tedy *Gu Wei-ming*.

34 Gu Wei-ming 顧衛民: *Celso Costantini e la Sua Cina*. Concordia-Pordenone: Centro Missionario Diocesano 1998: 11.

ZKRATKY

C.D.D. – *Congregatio Discipulorum Domini* (Kongregace učedníků Páně); čínsky 主徒會 *Zhūtúhuì*; náboženský řád založený roku 1927 mons. Costantinim

C.M. – *Congregatio Missionis* (Kongregace misie; Kongregace misionářů sv. Vincence z Pauly), lazaristé, pauláni, vincencini, vincenciáni

M.M. – *Societas de Maryknoll pro missionibus exteris*; *The Catholic Foreign Mission Society of America* (Společenství katolických zahraničních misíí Ameriky); 瑪利諾外方傳教會 / 美國天主教傳教會 *Mǎlínuò wàifāng chuánjiàohuì* / *Měiguó tiānzhǔjiào chuánjiàohuì*, Maryknollští misionáři

O.F.M. – *Ordo Fratrum Minorum* (Řád menších bratří), františkáni v užším smyslu

P.I.M.E. – *Pontificio Istituto Missioni Estere*; *Pontificium Institutum pro Missionibus Exteris* (Papežský institut zahraničních misíí); čínsky 宗座外方傳教會 *Zōngzuò wàifāng chuánjiàohuì*

S.J. – *Societas Iesu* (Tovaryšstvo Ježíšovo), jesuité

S.S.C.M.E. – *Societas S. Columbani pro missionibus ad Exteros*; *Missionary Society of Saint Columban* (Misijní společenství sv. Columbana); čínsky 聖高隆龐外方傳教會 *Shèng Gāolóng-páng wàifāng chuánjiàohuì*, Columbanští misionáři

PRAMENY A LITERATURA

- Bertuccioli, Giuliano: „Costantini, Celso“, in: *Dizionario Biografico degli Italiani*. Volume 30. Roma: Istituto della Enciclopedia italiana 1984: 284–286. Dostupné online z: <[http://www.hsstudyc.org/hk/en/tripod_en/en_tripod_148_05.html](http://www.treccani.it/enciclopedia/celso-costantini_(Dizionario-Biografico)/>.</p>
<p>Bucco, Gabriela: „L’arte di Celso Costantini: tra scultura e teoria“, in: Goi, Paolo: <i>Il cardinale Celso Costantini e la Cina. Un protagonista nella Chiesa e nel mondo del XX secolo</i>. Pordenone: Edizioni Risma 2008: 219–234.</p>
<p>Capanni, Fabrizio: „Celso Costantini precursore dell’inculturazione: liturgia e arte“, in: Goi, Paolo: <i>Il cardinale Celso Costantini e la Cina. Un protagonista nella Chiesa e nel mondo del XX secolo</i>. Pordenone: Edizioni Risma 2008: 161–184.</p>
<p>Capristo, Vincenza Cinzia: „Celso Costantini in Cina tra diplomazia e religione“, in: Goi, Paolo: <i>Il cardinale Celso Costantini e la Cina. Un protagonista nella Chiesa e nel mondo del XX secolo</i>. Pordenone: Edizioni Risma 2008: 119–140.</p>
<p>Chen Fang Chong: „Il cardinale Celso Costantini nella vita della Chiesa cinese“, in: Goi, Paolo: <i>Il cardinale Celso Costantini e la Cina. Un protagonista nella Chiesa e nel mondo del XX secolo</i>. Pordenone: Edizioni Risma 2008: 103–118.</p>
<p>Chiandotto, Vannes: „Il periodo di formazione di Celso Costantini in Diocesi di Concordia“, in: Goi, Paolo: <i>Il cardinale Celso Costantini e la Cina. Un protagonista nella Chiesa e nel mondo del XX secolo</i>. Pordenone: Edizioni Risma 2008: 45–70.</p>
<p>Chong, Francis, C.D.D.; Peter Barry, M.M. (tr.): „Cardinal Celso Costantini and the Chinese Catholic Church“, in: 鼎 <i>Tripod</i>, Vol. 28, No. 148 (Spring 2008). Dostupné online z: <.
- Costantini, Celso: *Con i missionari in Cina (1922–1933). Memorie di fatti e di idee*. Roma: Unione Missionaria del Clero 1946, vol. I a 1947, vol. II.
- Costantini, Celso: „Il B. Odorico pioniere dei missionari di Cristo nell’Estremo Oriente (Discorso detto da S. E. mons. Celso Costantini, Delegato Apostolico per la Cina, il 14 gennaio 1931 nel Teatro Licinio di Pordenone)“, *VI Centenario del Beato Odorico da Pordenone. Periodico mensile illustrato*, II, 1931, 2 (febbraio): 19–21; 3 (marzo): 33–36.
- Costantini, Celso: *Il Crocifisso nell’arte*. Firenze: Libreria Salesiana 1911.

- Costantini, Celso: *In difesa dell'arte cristiana*, Milano: Edizioni Beatrice d'Este 1958.
- Costantini, Celso: *Nozioni d'arte per il clero*. Firenze: Libreria Salesiana 1907.
- Costantini, Celso et al.; Sun Maoxue (tr.): *Zhongguo Tianzhujiao Meishu* (Katolické umění v Číně). Taizhong: Guangqi Press 1968. 剛恆毅等著, 孫茂學譯: 《中國天主教美術》, 台中: 光啓出版社 1968年.
- Costantini, Celsus: „Litteræ convocationis“, *Bullettin de la Société des Missions Étrangères de Paris*, N° 29, Mai 1924: 312–313. Dostupné online z: <<http://archives.mepasie.org/bulletin-des-missions-etrangeres/littera-convocationis>>.
- Costantini, Celsus et al.: *Primum Consilium Sinense, anno 1924, a die 14 Maii ad diem 12 Iunii in ecclesia S. Ignatii de Shanghai (Zi-Ka-Wei) celebratum. Acta Primi Concilii Sinensis. Decreta et normæ P.C.S. Vota et postulata. Instructio. Appendices. Documenta*. Zi-Ka-Wei: Typographia Missionis catholicæ (T'ou-Sè-Wè) 1929.
- Goi, Paolo: *Il cardinale Celso Costantini e la Cina. Un protagonista nella Chiesa e nel mondo del XX secolo*. Pordenone: Edizioni Risma 2008.
- Gu Wei-ming 顧衛民: *Celso Costantini e la Sua Cina*. Concordia-Pordenone: Centro Missionario Diocesano 1998.
- Lam, Anthony: „Archbishop Costantini and The First Plenary Council of Shanghai (1924)“, in: 鼎 *Tripod*, Vol. 28, No. 148 (Spring 2008). Dostupné online z: <http://www.hsstudyc.org.hk/en/tripod_en/en_tripod_148_04.html>.
- Londero, Pietro: „Il cardinale Celso Costantini“, in: *Atti dell'Accademia di scienze, lettere ed arti di Udine*, ser. VII, I–II (1957–1960): 169–205.
- Pighin, Bruno Fabio: „Per una biografia del cardinale Celso Costantini“, in: Goi, Paolo: *Il cardinale Celso Costantini e la Cina. Un protagonista nella Chiesa e nel mondo del XX secolo*. Pordenone: Edizioni Risma 2008: 21–44.
- Pighin, Bruno Fabio (ed.): *Ai margini della guerra (1938-1947). Diario inedito del Cardinale Celso Costantini*. Venezia: Marcianum Press 2010.
- Pighin, Bruno Fabio (ed.): *Il ritratto segreto del Cardinale Celso Costantini in 10.000 lettere. Dal 1892 al 1958*. Venezia: Marcianum Press 2012.
- Pighin, Bruno Fabio (ed.): *Foglie secche*. Venezia: Marcianum Press 2013.
- Salimbeni, Fulvio: „Celso Costantini tra Grande Guerra e impresa di Fiume“, in: Goi, Paolo: *Il cardinale Celso Costantini e la Cina. Un protagonista nella Chiesa e nel mondo del XX secolo*. Pordenone: Edizioni Risma 2008: 71–92.
- Sincero, P. F., M. Ap.: „剛總主教 Kan - Tsun - Ciu - Kiao“, *VI Centenario del Beato Odorico da Pordenone. Periodico mensile illustrato*, II, 1931, 1 (gennaio): 3–8.
- Specchiarello, Dario: „Rinnovamento e tradizione nell'arte sacra. Gli articoli di Celso Costantini in «Arte Cristiana», 1913–1934“, in: Goi, Paolo: *Il cardinale Celso Costantini e la Cina. Un protagonista nella Chiesa e nel mondo del XX secolo*. Pordenone: Edizioni Risma 2008: 185–202.
- Ticozzi, Sergio, PIME: „Celso Costantini's Contribution to the Localization and Inculturation of the Church in China“, in: 鼎 *Tripod*, Vol. 28, No. 148 (Spring 2008). Dostupné online z: <http://www.hsstudyc.org.hk/en/tripod_en/en_tripod_148_03.html>.

AUTOR

Liščák, Vladimír (9. února 1954), český sinolog. Vědecký pracovník Orientálního ústavu Akademie věd České republiky, v. v. i., od roku 1995 vedoucí Oddělení východní Asie. Zabývá se zejména styky mezi středověkou Evropou a mongolskou východní Asií (13.–14. století) a dějinami františkánských misí do Číny. Je autorem řady článků v češtině angličtině a několika knih, např. *Čína – Dobrodružství Hedvábné cesty* (2000), *Dějiny Číny, Taiwanu a Tibetu v datech* (2008), *Konfucianství od počátků do současnosti. Dějiny - pojmy - osobnosti* (2013).

Kontakt: PhDr. Vladimír Liščák, CSc. Oddělení východní Asie, Orientální ústav Akademie věd České republiky, Pod Vodárenskou věží 4, 182 08 Praha 8, e-mail: vliscak@orient.cas.cz

Itálie je kulturně jednotnou zemí navzdory své historické roztržštěnosti

(Hofstedeho teorií kultury inspirovaná úvaha nad tezemi Ligy Severu o „několika Itáliích“)

Miroslava Ferrarová

*Katedra románských jazyků Fakulty mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické v Praze,
Náměstí W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3*

Do redakce doručeno 5. září 2013; k publikaci přijato 19. listopadu 2013

ITALY IS A CULTURALLY INTEGRATED COUNTRY DESPITE ITS HISTORICAL FRAGMENTATION
(ESSAY, INSPIRED BY HOFSTEDÉ'S THEORY OF CULTURE, ABOUT NORTH LEAGUE'S THESIS ABOUT "MANY ITALIES")

ABSTRACT This article is an essay about the Italian cultural integrity. It is a reaction to the thesis of Italian radical right populist party North League declaring that unification of Italy was a historical mistake and contemporary Italy was originated artificially from several nations which don't have common history and culture. This essay aims to demonstrate the inaccuracy of the North League's thesis on the basis of Italian history and Hofstede's theory of five dimensions. The author purports to prove that Italians are one nation with one culture.

KEY WORDS Culture; Italy; North League; Hofstede

ABSTRAKT Tento článek je úvahou nad kulturní jednotou Itálie. Reaguje na teze populistické radikálně pravicové italské strany Liga Severu, která tvrdí, že sjednocení Itálie bylo historickou chybou a současná Itálie byla uměle vytvořena z několika národů, které nemají společnou historii ani společnou kulturu. Úvaha nad nepravdivostí tezí Ligy Severu vychází jak z italské historie, tak z Hofstedeho teorie pěti dimenzí. Autorka se snaží dokázat, že Italové jsou jedním národem s jednou kulturou.

KLÍČOVÁ SLOVA kultura; Itálie; Liga Severu; Hofstede

ÚVOD

V této práci jsem se chtěla zamyslet nad tím, je-li Itálie jednotná z hlediska kultury a mají-li tedy Italové svou národní kulturní identitu. Podnětem k tomuto zamyšlení mi byly v Itálii poměrně populární teze radikálně pravicové a populistické Ligy Severu, která tvrdí, že Itálie byla uměle vytvořena z několika různých národů a má tedy několik různých kultur a v důsledku toho italská kulturní identita neexistuje. Při analýze jsem se opírala o Hofstedeho teorii pěti kulturních dimenzí, o italskou historii a o své subjektivní přesvědčení, že Itálie, přestože politicky byla sjednocena až v roce 1861, byla i před tímto datem i po něm a stále je zemí kulturně jednotnou¹.

1 Tento článek vznikl v rámci dílčí práce na interním grantovém

TEZE LIGY SEVERU

Do začátku 80. let minulého století panovala v Itálii silná ekonomická krize, ale již od roku 1984 nastalo opět období hospodářského rozvoje, jehož příčinou byla hlavně velmi příznivá mezinárodní situace, která vedla ke snížení cen ropy a navýšení investic v zemi. Italská ekonomika rostla však převážně na severu země, zatímco na jihu spíše stagnovala a současně v jižní Itálii silně rostla nezaměstnanost. Italská vláda přerozdělovala finanční prostředky získané z daní a po-

projektu Vysoké školy ekonomické v Praze –IG202013: INTERKULTURNÍ DIMENZE V PODNIKOVÉ KULTUŘE NADNÁRODNÍCH FIREM - komparativní studie románských kultur v domácím a českém prostředí.

platků na severu Itálie tak, že je investovala do jihoitalského průmyslu a zemědělství, což vyostřilo již existující střet mezi Jihem a Severem Itálie a poskytlo živnou půdu pro uplatnění těch politických názorů, které poukazovaly na (podle názoru velké části obyvatel severní Itálie) nespravedlivé přerozdělování rozpočtových prostředků státu. Přičteme-li k tomu fakt, že italský stát hospodařil neprůhledně a že se silně rozmohla korupce v těch stranách, které byly u vlády, nelze se divit, že voliči v severní Itálii byli znechuceni tradičními politickými stranami, které se střídaly u vlády a nebyly schopny udržet stabilitu země a začali se obracet ke stranám, které jim nabízely řešení bližších (protože regionálních, provinciálních nebo i obecních) problémů, o kterých se voliči domnívali, že mohou jejich řešení svým hlasem ve volbách ovlivnit (Colarizi 2000, 480).

Regionální hnutí měla v Itálii svou dávnou tradici již od doby rozvoje městských států v 11. století. Taková tradice byla ale založena pouze na kulturních a lingvistických identitách, a to obvykle nebylo motivem k politické mobilizaci. Kvalitativní skok přinesl až přechod od regionálního protestu (s legitimací etnicko-nacionalistickou) k protestu populistickému (Kunc 2000, 110–111).

Hnutí, která stála u založení Ligy Severu, vznikla v severní Itálii v osmdesátých letech 20. století na regionální nebo provinciální bázi především v Benátsku, Piemontu a Lombardii (Dvořáková, Kunc 2009, 77). Tato hnutí, která sama sebe nazývala většinou „ligami“ (*lega*), původně vycházela z představy jakési přirozené a historicky dané „regionální vlasti“. Tuto fázi jejich existence definoval italský politolog Ilvo Diamanti jako „etnoregionalismus“, pojímající region jako „národ“ (Diamanti 1996, 114). Regionální totožnost se ale ukázala jako méně politicky a volebně vydatný zdroj než lokální identity a bylo tedy výhodné tyto zdroje co nejvíce propojit v rámci úsilí o maximální valorizaci hlavně historicko-kulturních odlišností.

Požadavky na regionální autonomii se postupně přetvářely do protestu „obyčejných“ lidí ze Severu proti politickým stranám a jejich zkorumpovaným představitelům, kteří nespravedlivě přerozdělovali peníze „vydělané pracovitými obyvateli severní Itálie a většinu dávali nepříteli pracovitěmu a neschopnému Jihu“ (Colarizi 2000, 486). Simona Colarizi jako jednu z příčin úspěchu regionálních hnutí uvádí daňovou reformu, kterou v roce 1984 prosadil tehdejší ministr financí Bruno Visentini a která zvýšila daně z příjmu, což znevýhodňovalo bohatší severní Itálii oproti její jižní části (Colarizi 2000, 481). Vytvořila se polarizace Lombardie – Řím, která je metaforou politické perifernosti rozvinutějšího a schopného Severu a zároveň symbolem napětí mezi běžnými lidmi a systémem stran (Dvořáková, Kunc 2009, 77). Tuto tendenci potvrdil již 1. sjezd Lombardské ligy v roce 1989, kde byl jako nepřítel lidu Lombardie označen Řím, dále tradiční politické strany a v neposlední řadě obyvatelé jižní Itálie či přistěhovalci z třetích zemí. Tím došlo k postupné amplifikaci pojmu „lombardského lidu“ na všechn „pádsko-alpský lid“. Tento lid je definován jako „multiregionální společenství s toutéž kulturou“ (Kunc 2000, 111).

V letech 1987 až 1989/1990 proběhla druhá fáze vývoje severoitalských lig, která se podle Diamantiho vyznačovala přechodem k neoregionalismu, pojímajícímu teritorium jako rámec pro formulaci společných sociálně-ekonomických zájmů (Diamanti 1996, 114). Jednalo se vlastně o mezidobí, kdy byl zvyšován důraz na sociálně-ekonomická a zejména fiskální témata, na druhé straně byl současně připravován skutečný zlom, spočívající v radikálním opuštění původních autonomisticko-regionálních platform ve prospěch kvalitativně odlišné makroregionalistické a federalistické koncepce (Strmiska 2003, 3).

To, že se v roce 1991 velká část severoitalských regionálních hnutí rozhodla založit společný politický subjekt Ligu Severu, lze vysvětlit tehdejší ekonomickou i politickou situací v Itálii. Počátkem 90. let došlo k souběhu přinejmenším tří děletrvajících a postupně se prohlubujících krizových tendencí, a to v institucionální oblasti, dále ve fungování daňového systému a přerozdělování prostředků (v silícím regionalismu a nechuti zejména severních rozvinutých oblastí doplácet na stagnující Jih i s Římem) a konečně v naprosté krizi důvěry ve veškeré profesionální politiky a v celou politiku v souvislosti s odhalováním korupčních skandálů. Tento souběh se projevil jako skutečné politické zemětřesení a vyústil v novou formulaci celého systému (Kunc 2000, 104).

Jedním z výsledků rekonstrukce systému bylo založení Ligy Severu v roce 1991. To byla podle Diamantiho třetí fáze etablování se autonomistických hnutí (Diamanti 1996, 116). Liga Severu integrovala různé regionální ligy, a proto nadále již nebyla za cíl její politiky označována autonomie jednotlivých regionů, nýbrž založení „Severní republiky“, která měla zahrnovat Toskánsko a regiony severní Itálie a s celou Itálií měla být spojena ve volném federativním svazku (Kunc 2000, 111). Integrovaný federalismus se stal již pro Lombardskou Ligu a následně i Ligu Severu globální doktrínou, východiskem pro řešení v podstatě všech nejdůležitějších problémů ekonomického, politického i sociálního charakteru (Strmiska 2003, 4). Vznikla myšlenka společné země „Padanie“, která by představovala multiregionální společenství se stejnorodou kulturní bází (Strmiska 2003, 4).

V prvním bodě Statutu Ligy Severu se uvádí, že „Liga má jako cíl dosažení nezávislosti Padanie² demokratickými metodami a mezinárodní uznání jako federální nezávislá a suverénní republika“³. Z tohoto důvodu pohlíží Liga na severní Itálii, kterou od zbylého italského území odděluje řeka Pád, jako na Padánii, tedy území obývané Padány (Padani), kteří by měli být uznáni jako samostatný národ. Existuje tudíž jasná vůle ze strany Ligy Severu, aby byla Padanie samostatným celkem, který bude obýván výlučně samostatným národem Padánů. V roce 1996 prohlásili zakladatelé Ligy Padánii za nezávislou

2 Padanie (Padania) je zeměpisné pojmenování používané pro Pádskou nížinu. Použití tohoto názvu se rozšířilo od 90. let 20. století, kdy Liga Severu jím označila severní Itálii jako politickou a administrativní jednotku.

3 <http://www.leganord.org/index.php/il-movimento/lo-statuto-della-lega-nord> str. 1.

a publikovali deklaraci nezávislosti a suverenity, text prozatímní Ústavy a Charty práv padánských občanů⁴. V roce 1997 došlo dokonce ke změně oficiálního názvu na „Ligu Severu za nezávislost Padánie“.

Vytvoření monokulturního státu se však jeví obtížným, a proto Liga přešla k etnokratickému pojetí, které je méně utopistické (Strmiska 2003, 4). V etnokracii patří stát jedné etnické skupině a ostatní etnické skupiny tam mohou žít za podmínky, že přijmou vládu a pravidla majoritní etnické skupiny. Tato zásadní myšlenka etnokracie je vyjádřena v dokumentech a prohlášeních Ligy Severu heslem: *Padani al primo posto!* („Padánové na prvním místě!“). Jasně ji vyjádřili „Mladí Padánové“ (*I giovani padani*) v dokumentu nazvaném „Proč bojujeme a proč chceme svobodu?“⁵ a to především v bodech 2), 6) a 10), které cituji:

2) „Proto, aby Padánům byla dávana přednost při přidělování práce, obydlí, podpory a finančních příspěvků.“

6) „Pro (znovu)prosazení našich kultur, historie, padánsko-alpských jazyků, našich sociálních a morálních hodnot“⁶.

10) „Proti atentátům na naši identitu.“

Podobný přístup má Liga Severu v dokumentu z roku 2008 s názvem „Lidová kultura“ (*La cultura popolare*), ve kterém je jasně uvedeno: „Naše kulturní politika je zaměřena na to, abychom si znovu celistvě osvojili naši identitu“⁷.

V roce 2011 se slavilo v celé zemi 150. výročí vzniku italského státu, během kterého všichni, od státních institucí po občany, kladli důraz na italskou kulturní a politickou jednotu. Jediná Liga Severu projevovala svůj skepticismus k oslavám výročí založení Itálie výroky jako například „Na křídlech dějin přiletí dvě Itálie. Belgie docet, Belgie učí,“ tvrdil europoslanec za Ligu Severu Mario Borghesio.

Liga Severu a jí podobné strany a hnutí i v současné době prosazují myšlenku „historického omylu“, ke kterému došlo sjednocením Itálie. Tím se v jednom státě, podle Ligy Severu, nacházejí dva různé národy, které mají rozdílnou kulturní identitu: pracovití, chytrí a vzdělaní Padánové, obyvatelé severní Itálie z jedné strany a nepřiliš pracovití, nepřiliš chytrí a nevzdělaní obyvatelé jižní Itálie ze strany druhé.

KULTURNÍ JEDNOTA ITÁLIE DO SJEDNOCENÍ I PO ROCE 1861

Na základě výše uvedených tezí Ligy Severu se budu krátce zabývat italskou historií, která by měla potvrdit, že Itálie je státem jednoho národa – toho italského.

Před rokem 1861 byla Itálie zemí rozdělenou na několik států. Na severozápadě vládli Savojevové, na severovýchodě přede-

vším Rakousko, ve střední Itálii to byl Papežský stát a na jihu Bourbonové; navíc existovalo mnoho nezávislých měst a vodství (Procacci 1991, 377).

Sjednocení Itálie bylo vyhlášeno zákonem č. 4671 ze dne 17. března 1861. „Národní obrození“ (*Il Risorgimento*), které bylo hybatelem sjednocení, bylo v Itálii zaměřeno především proti cizí nadvládě a proti katolické církvi. Národní sjednocení bylo v zásadě neseno dvěma proudy, shora a zdola, přičemž o sjednocení shora usilovali umírnění liberálové a o sjednocení zdola hlavně radikální demokraté a liberálové (Dvořáková, Kunc 2009, 58). To, že se struktura nového státu již od začátku vytvářela spíše rozpínáním starého Piemontu, než jako nová a originální politická instituce, považuje italský historik Procacci za zásadní pro další rozvoj Itálie tím spíše, že se neuskutečnily plány na decentralizaci a autonomii regionů, které byly při sjednocování Itálie předkládány politickými osobnostmi. Místo toho vznikl silně centralizovaný stát (Procacci 1991, 390), který nespůsobil očekávání, jež do něj Italové vkládali a brzy se stal nepopulárním. Obrovský rozdíl v podmínkách života pro vládnoucí třídu na jedné straně a ostatní obyvatele na straně druhé byl podle Procacciho cenou za způsob, jakým bylo sjednocení uskutečněno a ještě dnes Itálie tuto cenu splácí (Procacci 1991, 391).

Protest proti novému uspořádání byl silný především v jižní Itálii, kde se projevoval hlavně fenoménem zbojnictví nebo povstáními ve velkých městech jako například v Palermu v roce 1866. Sice v menší míře, ale i v severní Itálii docházelo k povstáním proti vládě sjednocené Itálie, velmi silná byla například vzpoura zemědělců v roce 1869 (Procacci 1991, 392).

Itálie tedy nebyla politicky jednotná ani před rokem 1861 ani po svém sjednocení. Ale tato politická roztržičnost neovlivňovala její kulturní jednotu⁸ a právě jednotná kulturní identita Italů byla hybatelem politického sjednocení, a to již od období městských států. Jako příklady uvádím dvě výzvy ke sjednocení, které se objevily v italské literatuře.

Dante Alighieri ve svém díle „Božská komedie“ (*La Divina Commedia*), v Očistci, pokládá Itálii za jeden Stát a to přesto, že v období, kdy Dante žil, byla rozdělena mezi 12 států, 7 námořních republik a cca 10 městských států, a vyzývá k jejímu sjednocení:

„O služko Itálie, bolu chýše,
bez vůdce korábe, jimž orkán zmítá,
ne paní krajin, nevěstinci spíše“
(Alighieri 1958, 209).

Také Machiavelli ve svém „Vladaři“ (*Il Principe, vznik 1513–1514*) vyzývá k sjednocení:

„Itálie čeká. Ujměte se tohoto úkolu s optimismem a vírou, které člověku dodává vědomí spravedlivého cíle, aby se naše země pod Vaší korouhví znovu zaskvěla v plné slávě a slova Petrarkey se stala skutečností.“

8 http://www.treccani.it/scuola/tesine/lingue_straniere/arcangeli.html

4 <http://www.leganord.org/index.php/il-movimento/lo-statuto-della-lega-nord>, str. 2.

5 <http://www.giovanipadani.leganord.org/articoli.asp?ID=5839>

6 <http://www.giovanipadani.leganord.org/articoli.asp?ID=5839>

7 http://www.leganord.org/elezioni/2008/lega/cultura_pop/cultura_popolare.pdf

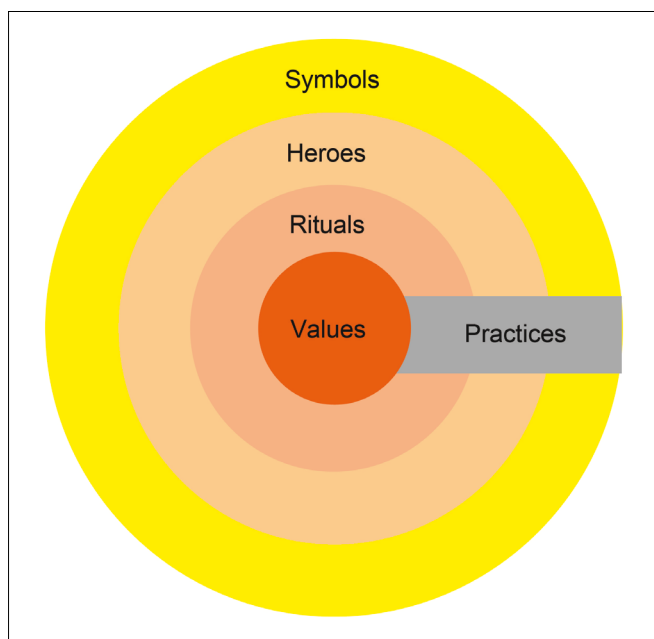
*Ctnost proti zuřivosti
se chopí zbraní, v krátku ji smete.
Vždyť předků udatnosti
květ v italských srdcích dosud kvete*“ (Machiavelli 1997, 91).

Během staletí velvyslanci Benátské republiky psali dóžatům ve florentštině, nikoli v benátštině (Firpo 1978, 11), Francesco Guicciardini v letech 1537 až 1540 napsal dvacetisvazkové dílo „Dějiny Itálie“ (*Storia d'Italia*), milánský spisovatel Alessandro Manzoni (1785–1873) měl potřebu svou knihu „Snoubenci“ (*I promessi sposi*) zrevidovat ve florentštině a Serse Zorzi, který byl historikem Benátské republiky, napsal, že bojovným pokřikem benátské flotily nebylo „Ať žijí Benátky!“, ale „Ať žije Itálie!“ (Galvano 2011, 107).

Podstata italské kulturní identity nebyla v průběhu moderní historie ztracena, a to i přes ekonomické a politické rozdělení země.

HOFSTEDEHO TEORIE 5 UNIVERZÁLNÍCH KULTURNÍCH DIMENZÍ APLIKOVANÁ NA ITÁLII

Hofstedeho pojetí kultury je výsledkem průzkumu mezi zaměstnanci všech poboček mezinárodní společnosti IBM v letech 1967 až 1973 (Vianelli, Pegan 2010, 18). Na základě tohoto průzkumu Geert Hofstede charakterizoval 76 národů, včetně Italů. V roce 1980 vyšla pak jeho kniha *Culture's Consequences* („Důsledky kultury“), ve které Hofstede představil své univerzální kulturní dimenze. Pro zamyšlení nad italskou kulturní identitou jsem si vybrala Hofstedeho kulturní dimenze proto, že mě výsledky jeho průzkumu přesvědčily o vhodnosti jím použité metodiky, neboť jeho průzkum je empirický a jeho výsledky jsou srovnatelné.

Upraveno podle: Hofstede 2005, 17.

Hofstede označuje kulturu jako „kolektivní programování mysli“ (Hofstede 2005, 1), které odlišuje příslušníky jedné skupiny/kategorie osob od příslušníků jiné skupiny/kategorie. Rozdíl mezi skupinou a kategorií tkví v tom, že osoby ze stejné skupiny jsou ve vzájemném kontaktu, zatímco osoby ze stejné kategorie sice sdílejí nějakou společnou charakteristiku, nemusejí ale nutně být v kontaktu.

Kulturu podle Hofstedeho vytváří sociální prostředí, ve kterém žijeme, je sdílená skupinou nebo kategorií osob a je naučená (Hofstede 2005, 14). Jádrem každé kultury jsou hodnoty, které se projevují v praktikování rituálů (obřadů), obdivování hrdinů a používání symbolů (Hofstede 2005, 17). Jádrem kultury jsou *neměnné hodnoty*, což představují pocity, které mají směr: mají kladnou a zápornou stranu. Týkají se rozlišení: zlého vůči dobrému, špinavého vůči čistému, nebezpečného vůči bezpečnému, zakázaného vůči povolenému, slušného vůči neslušnému, morálního vůči nemorálnímu, ošklivého vůči krásnému, nepřirozeného vůči přirozenému, nenormálního vůči normálnímu, paradoxního vůči logickému a iracionálního vůči racionálnímu (Hofstede 2005, 18). Tyto hodnoty formuje v italské kultuře převážně katolická církev. Italové většinou respektují katechismus a jeho hodnoty mají v sobě zažité – a to jak v jižní, tak ve střední a severní Itálii. Například postoj Italů k potratům nebo také prosazování práva na život ještě nenarozeného dítěte. Italské ženy získaly právo na interrupci až v roce 1978, kdy proběhlo k této otázce referendum a následně byl přijat zákon č. 194. Nicméně diskuse k otázce interrupcí je stále živá v italské společnosti. Gynekologové často uplatňují své právo na tzv. výhradu svědomí a zákroky odmítají. V současné době téměř 70 % italských gynekologů odmítá provádět potraty. V některých regionech, jako například v Kampánii, je toto procento dokonce i vyšší – 83 % lékařů.⁹

Symbols se podle Hofstedeho stále mění, a proto jsou nejpovrchnější částí kultury (Hofstede 2005, 16). Italové, ať už z jihu nebo ze severu, jsou takovým typickým národem měnících se symbolů; toto tvrzení lze podpořit jejich obdivem k módě a velkou pozorností, kterou věnují zevnějšku člověka (Ginsborg 2003, 32). Důkazem toho je například fakt, že Národní komora italské módy (Camera nazionale della moda italiana), která sídlí v Římě, má 129 členů, mezi které patří slavné italské módní firmy jako například Prada, Gianni Versace, Trussardi a další¹⁰. Podle statistik zveřejněných na stránkách Italské textilní konfederace je italská móda, i přes současnou ekonomickou krizi, druhým nejvýkonnějším sektorem ekonomiky s obratem 51 090 milionů eur a s 423 000 osob v 50 000 podniků¹¹. Údaje se vztahují k roku 2012.

Hrdinové jsou buď reální, nebo vymyšlení, živí nebo mrtví a slouží jako příklad ostatním. Itálie má mnoho společných hrdinů, mezi ně patří i svatí. Každé větší nebo menší italské město má svého svatého patrona, ochránce, který je uctíván

9 http://www.rozhlas.cz/nabozenstvi/zpravy/_zprava/455696

10 <http://www.cameramoda.it/it/soci/cerca-soci/>

11 <http://www.sistemamodaItalia.com/prj/Hom.asp?>

a jednou za rok mu jeho město uspořádá procesí a slavnost. Například město Bari má svatého Mikuláše, Neapol svatého Gennara a Milán svatého Ambrože. Itálie jako stát pak má dva patrony, oficiálně od roku 1939, prakticky již po staletí – jsou to svatý František z Assisi a svatá Kateřina ze Sieny. Italové mají ve velké oblibě svatého Františka, schovávají si jeho svaté obrázky, modlí se k němu a jméno Francesco (František) je ve statistikách jedním z nejpoužívanějších italských jmen.

Rituály jsou kolektivní činnosti, jsou věcně zbytečné, ale společensky podstatné a žádoucí. V životě Italů existuje spousta rituálů, mezi nimiž vynikají například svatby, a obecně církevní rituály, a velká rodinná setkání (Hofstede 2005, 81). Karneval je také rituálem, který je společný celé Itálii a slaví se od Tří Králů do Popeleční středy. Každé město organizuje průvody masek a alegorických vozů. Nejznámější je Carnevale di Venezia (Benátský karneval), ale slavné jsou i jiné menší karnevaly v různých částech Itálie jako je Viareggio, Putignano, Ascoli, Fano, Ivrea, Acireale atd.

Již to, že Italové mají společné hodnoty, symboly, hrdiny i rituály vypovídá o tom, že mají také společnou kulturní identitu. Přesto zkusím tuto hypotézu ještě aplikovat na Hofstedeho kulturní dimenze.

Hofstede určil existenci pěti kulturních dimenzí, které mohou charakterizovat kulturu na různých úrovních (národ, region). Všechny dimenze jsou měřitelné prostřednictvím indexů, které mohou nabývat hodnot v rozmezí 0–100. Jedná se o následující kulturní dimenze:

VZDÁLENOST MOCI (POWER DISTANCE INDEX – PDI)

Tato dimenze vyjadřuje míru, do jaké jsou členové společnosti ochotni se podrobit mocnějším členům společnosti a přijmout skutečnost, že je moc rozdělována nerovnoměrně.

Podle průzkumu, který provedl Hofstede (Hofstede 2005, 43), se Itálie nachází uprostřed žebříčku PDI, na padesátém místě; jedná se tedy o společnost, která se spíše domnívá, že by měla být dodržována hierarchie a nerovnosti mezi lidmi jsou pro ni téměř přijatelné. Rozdílné rozložení moci ospravedlňuje tu skutečnost, že držitelé moci mají více výhod než ti méně mocní ve společnosti (Hofstede 2005, 58–59).

V Itálii je ve vztahu k této dimenzi velmi důležitým faktorem věk především v souvislosti s kariérou, což znamená, že existuje stále ještě i věková hierarchie, kterou všichni Italové respektují a přijímají. Důkazem je například to, že nejvlivnější muži Itálie – premiér a prezident – jsou ve vysokém věku (78 a 85 let)¹².

V jižní Itálii jsou všechny důsledky tohoto postoje k nerovnoměrnému rozdělení moci ještě patrnější než v jiných částech Itálie. Ačkoliv během posledních dvaceti let jižní Itálie udělala velký ekonomický pokrok, situace je stále horší než na severu země. Podle Italského statistického úřadu (ISTAT) v roce

2012¹³ celkově 12,7 % rodin bylo relativně chudých (3 232 000 rodin) a 6,8 % žije v naprosté chudobě. Mezi lety 2011 a 2012 se zvýšilo jak procento relativní, tak i absolutní chudoby, především na jihu, u vícečlenných rodin, u starších lidí žijících osamocně a u rodin s nezaměstnanými. Podle ISTATu na jihu nemohou najít práci (31,9 %) hlavně lidé ve věku 15–29 let, oproti severu, kde je nezaměstnaných jen 16,4 % této věkové kategorie¹⁴.

INDIVIDUALISMUS VERSUS KOLEKTIVISMUS (INDIVIDUALISM VS. COLLECTIVISM – IVD)

Zásadní otázkou, kterou řeší tato dimenze, je míra vzájemné závislosti, která panuje mezi členy společnosti. Týká se zařazení sama sebe do společnosti na bázi dichotomie *já* versus *my* (Hofstede 2005, 66). Dimenze individualismu či kolektivismu zkrátka indikuje, v jaké míře v dané kultuře lidé jednají jako nezávislé samostatné osoby nebo jako členové sociálních skupin. V kolektivistických kulturách převládá silné vnímání příslušnosti ke skupině. Postoje lidí jsou řízeny obvykle jejich příslušností ke skupině, ke které jsou její členové maximálně loajální. V tomto typu společností hraje významnou roli rodina. V individualistických kulturách naopak hraje zásadní roli osobní svoboda a efektivita jedinců je důležitější než vztahy ve skupině (Hofstede 2005, 65).

Podle Hofstedeho to, že se Itálie nachází na 76. příčce hodnot IDV, znamená, že Italové jsou velice individualističtí (Hofstede 2005, 68) oproti evropskému průměru (50), a to zejména ve velkých a bohatých městech na severu Itálie (Hofstede 2005, 81). V jižní Itálii je tato dimenze trochu nižší a můžeme zde, podle Hofstedeho, pozorovat méně individualistické chování: rodina a skupina, ke které člověk patří, jsou důležitými sociálními aspekty¹⁵.

Přestože Italové vyšli z průzkumu jako individualisté, mají velice husté sociální síťování. Je možné to ukázat například na tom, že často žijí ve vícegeneračních rodinách a také na tom, že obvykle vytvářejí sociální sítě se sousedy. Velice důležitý je pro ně také vztah mezi rodiči a dětmi (Hofstede, 2005, 101). Britský historik Ginsborg ve své knize *Italy and Its Discontents* tvrdí, že existují různé důvody, které mohou vyjasnit úzký vztah mezi rodiči a dětmi. Jedním z důvodů je malá možnost vlastního bydlení pro mladé lidi. Dalším důvodem je vysoká míra nezaměstnanosti (33,9 %) ¹⁶, obzvláště v jižní Itálii. Ale podle Ginsborga existují i přirozené důvody, a to, že na vztah mezi rodiči a dětmi nemá zásadní vliv tendence mladých lidí k uplatnění vlastní individuality (Ginsborg 2003, 68).

13 <http://www.istat.it/archivio/95778>

14 www.istat.it/.../2013/03/Noi-Italia-2013.pdf?title=Noi+Italia+-+20%2Ffeb%2F2013+-+Testo+del+volume.pdf - Versionetest

15 <http://geert-hofstede.com/italy.html>

16 http://dati.istat.it/Index.aspx?DataSetCode=DCCV_TAX-DISOCCU&Lang=

12 <http://geert-hofstede.com/italy.html>

Jedním z dalších důsledků spíše individualistického pojetí světa je nedůvěra Italů ve státní instituce. Proto jsou Italové zvyklí řešit problémy s byrokracií prostřednictvím korupčního jednání a nepotismu (Ginsborg 2003, 97–98).

MASCULINITA VERSUS FEMININITA (MASCULINITY – MAS)

Dimenze maskulinity a femininity se zaměřuje na obecné hodnoty, ale týká se hlavně genderových rolí ve společnosti. Maskulinní kultury mají tzv. mužské vzory a priority, jako je úspěch, racionalita, hrdinství. Naopak femininní kultury se zaměřují spíše na vztahy, péči, komunikaci. Maskulinní kultury jsou dle Hofstedeho více materialistické. V tomto typu kultur je dívkám vštěpováno, aby byly „hodné“ a učí se již od malička pečovatelskému, zatímco v kulturách femininního typu jsou dívky i chlapci vychováni stejně.

Itálie je v žebříčku této dimenze na 76. místě, evropský průměr činí 50. To znamená, že italská společnost je maskulinní, je soutěživá a zaměřuje se na vítězství. Vítězové dokazují své úspěchy tím, že staví na odívání symboly statusu: silná auta, vily, jachty, norkové kožichy, značkové oblečení a cestování do exotických zemí¹⁷. Fakt, že se jedná převážně o společnost maskulinního typu, se odráží ve všech aspektech života, především v ekonomickém: míra zaměstnanosti u italských žen činila v září 2013 pouhých 46,8 %¹⁸ oproti EU 75,8 %.

Jiná pole společenského života, kde se tato dimenze ve svém materialistickém aspektu projevuje, jsou rozhodující pozice v ekonomice a politice. Například procento žen v italském parlamentu činí pouze 30,2 %. V prvních padesáti nejúspěšnějších italských firmách jsou v představenstvech ženy zastoupeny pouze 14,5 %¹⁹.

VYHÝBÁNÍ SE NEJISTOTĚ (UNCERTAINTY AVOIDANCE INDEX – UAI)

Tato dimenze vypovídá o tom, jaké reakce existují v určité kultuře na nejistotu a nebezpečí a zaměřuje se na to, jak je interpretována budoucnost. Index vyhýbání se nejistotě tedy vyjadřuje, v jaké míře jsou jednotlivé kultury ochotny tolerovat nejistotu a jakou mají potřebu předcházet a zabránit situacím, které nejistotu vyvolávají. Společnosti s vysokou hodnotou indexu vyhýbání se nejistotě fungují obvykle na základě obecně přijatých zákonů a pravidel a samy své fungování dobrovolně omezují kontrolními mechanismy a tabu.

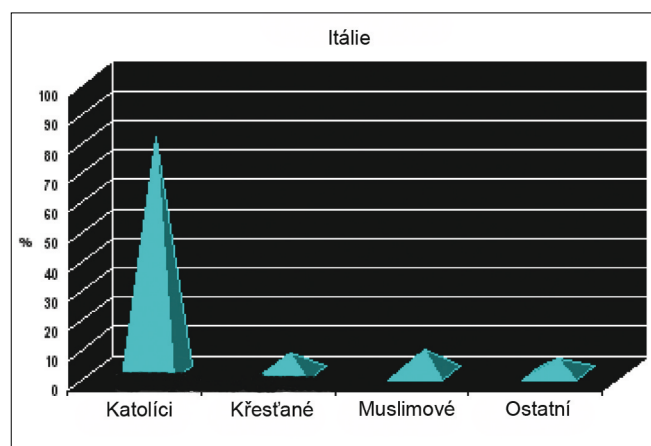
Společnosti tohoto typu jsou konzervativní, nejsou inovativní a bývají xenofobní, zatímco společnosti s nízkými hodnotami indexu bývají otevřenější, lidé snáze přijímají změny a riziko

považují za součást života. Pravidla a zákony mají spíše obecný charakter a nesnaží se postihnout každou jednotlivou situaci, která může nastat.

V této dimenzi jde tedy o to, do jaké míry se příslušníci dané kultury cítí ohroženi nejistotou nebo neznámými situacemi (Hofstede 2005, 131).

Itálie má vysokou hodnotu indexu vyhýbání se nejistotě (75), což znamená, že jako národ se Italové necítí dobře v nejednoznačných situacích. Dokazuje to fakt, že v Itálii je důležitá forma (někdy bývá i důležitější než obsah) a také to, že například italský trestní a občanský zákoník se snaží postihnout všechny možné situace, což vede k jejich značné nepřehlednosti. Je ale zvláštní, že přestože v Itálii existuje tolik norem, pravidel a tabu, Italové sami je velmi často obcházejí a neřídí se jimi (Hofstede 2005, 151).

I v této dimenzi se objevuje katolicismus jako důležitý faktor. Itálie je i podle níže uvedeného grafu převážně katolická země (Hofstede 2005, 155), kde normy katolické církve fungují někdy jako zákony a stanovují nespočet pravidel a tabu.

Upraveno podle: TheWorldFactbook, 2002.

Dalším zásadním faktorem této dimenze je byrokracie, která v Itálii bývá identifikována především s veřejnou správou. Veřejné služby jsou největší slabinou italského státu, což se projevuje dlouhotrvajícími lhůtami a značnou neefektivností (Ginsborg 2003, 217–220). Důsledkem přebujelé byrokracie je nedodržování předpisů, neexistence závazných dokumentů jako například plány rozvoje, nedostatek vhodných licencí na různé aktivity a také daňové úniky. Podle italského statistického úřadu (ISTAT) daňové úniky představují 16,3 % až 17,5 % italského HDP²⁰. Nedodržování předpisů paradoxně obhajují i někteří politici, například bývalý premiér Silvio Berlusconi prohlásil: „S tak vysokými daněmi je daňový únik morálně povolen“²¹. Podle Hofstedeho je kombinace vysokých hodnot MAS a UAI pro Itálii velice stresující, proto jsou Italové tak emocionální²².

17 <http://geert-hofstede.com/italy.html>

18 http://www.governo.it/GovernoInforma/Dossier/vertice_quadrilaterale_lavoro/occupati_disoccupati_istat.pdf

19 http://www.bancaditalia.it/pubblicazioni/econo/quest_eco_fin_2/qef171/QEF_171.pdf, str.6.

20 <http://www3.istat.it/istat/audizioni/220710/Allegato1.pdf>

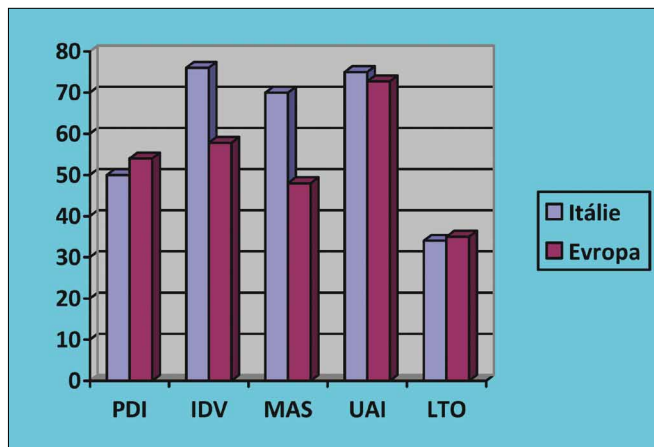
21 <http://www.repubblica.it/2004/b/sezioni/politica/cdlverifica2/incontro/incontro.html>

22 <http://geert-hofstede.com/italy.html>

DLOUHODOBÁ VERSUS KRÁTKODOBÁ ORIENTACE (LONG TERM ORIENTATION – LTO)

Definice páté dimenze zní: Dlouhodobá orientace spočívá v pěstování ctností zaměřených na budoucí odměny; zejména vytrvalosti a šetrnosti. Na opačném pólu krátkodobá orientace spočívá v pěstování ctností týkajících se minulosti a současnosti, zejména úcty k tradicím, zachování „tváře“ a plnění společenských závazků (Hofstede 2005, 162). Podle této teorie některé země, především západní, jsou charakterizovány kulturou, jejíž hodnoty a styl života jsou orientovány na budoucnost, otevřeny změnám a zaměřeny na dlouhodobé cíle. Oproti tomu, asijské státy a státy Třetího světa, kde převažuje krátkodobý úhel pohledu, jsou spjaty hlavně s hodnotami minulosti. To znamená, že lidé zde spíše respektují již získané pozice a tradiční hodnoty, což znesnadňuje přijímání inovací a obecně všeho, co může být hybatelem transformace společnosti (Vianelli, Pegan 2010, 20).

Pokud bychom chtěli srovnat umístění Itálie s evropským průměrem, tak zjistíme, že jsou výsledky Itálie v Hofstedeho výzkumu blízké evropskému průměru v dímezi PDI – vzdálenost moci (evropský průměr 54), UAI – vyhýbání se nejistotě (evropský průměr 72,7) a LTO – dlouhodobá versus krátkodobá orientace (a evropský průměr 35). V ostatních dimenzích se skóre Itálie od evropského průměru liší především v IDV – kolektivismus versus individualismus a MAS – maskulinita versus femininita. To je možné vysvětlit vlivem katolicismu, který silně ovlivnil a ovlivňuje italskou kulturu.

Pramen: Miroslava Ferrarová, 2013.

ZÁVĚR

K vypracování této studie mě vedla prohlášení Ligy Severu o několika Itáliích a o několika národních kulturách. Ale podle výsledků průzkumu, který Geert Hofstede publikoval ve své knize *Culture's Consequences* jsou Italové jedním národem s jednou kulturní identitou. Mají společnou kulturu. Mají společné symboly, rituály a hrdiny a hlavně mají spo-

lečné hodnoty. Liga Severu se snažila na území Padanie prosadit nové symboly například svou vlajku. Snahou bylo také prosadit nové hrdiny – jako například Alberta Da Giussana, který vedl Lombardskou ligu v roce 1167 proti císaři Fridrichovi I. Barbarossovi. Navíc Liga Severu sází na nové rituály jako uctívání řeky Pádu v podobě boha Pádu a podobně. Představitelé Ligy Severu pochopili, že pokud mají mít jejich teze úspěch, tak se tyto části kultury musí změnit, což se jim i částečně a dočasně povedlo. Ale to, co nemohou změnit jsou hodnoty, které jsou podle Hofstedeho jádrem kultury a měnit se jen velmi obtížně a pomalu.

LITERATURA

- Alighieri, Dante (1958): *Božská komedie*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění (překlad Otto František Babler).
- Colarizi, Simona (2000): *Storia del Novecento italiano*. Milano: Biblioteca universale Rizzoli.
- Diamanti, Ilvo (1996): *Il male del Nord. Lega, localismo, secessione*. Roma: Donzelli.
- Dvořáková, Vladimíra – Kunc, Jiří. In: Říchová, Blanka a kolektiv (2009): *Západoevropské politické systémy*. Praha: Oeconomica, str. 58–96.
- Galgano, Francesco (2011): *Ritratti. Con il segno e con la parola*. Lavis: Cedam.
- Ginsborg, Paul (2003): *Italy and Its Discontents: Family, Civil Society, State: 1980–2001*. New York: Palgrave Macmillan.
- Vianelli, Donata – Pegan, Giovanna. In: Guercini, Simone (2010): *Marketing e management interculturale*. Bologna: il Mulino, str. 15–20.
- Hofstede, Geert (1980): *Culture's Consequences: International Differences in Work-related Values*. Newbury Park, CA: Sage.
- Hofstede, Geert, Hofstede Gert Jan (2005). *Kultury a organizace. Software lidské mysli*. Praha: LINDE nakladatelství s.r.o.
- Kunc, Jiří (2000): *Stranické systémy v rekonstrukci*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON)
- Machiavelli, Niccolò (1997): *Vladař*. Praha: Nakladatelství Ivo Železný (překlad Josef Hajný).
- Procacci, Giuliano (1991): *Storia degli italiani*. Bari: Laterza.
- Strmiska, Maximilián (2003): *Liga Severu: Její postavení a role v italské stranicko-politické soustavě (1993–2003)*. *Středoevropské politické studie*, 2003(1).

ZDROJE

- http://www.bancaditalia.it/pubblicazioni/econo/quest_ecofin_2/qef171/QEF_171.pdf, str. 6
- <http://www.cameramoda.it/it/soci/cerca-soci/>
- <http://cinquantamila.corriere.it/storyTellerThread.php?threadId=berlusconi>
- http://dati.istat.it/Index.aspx?DataSetCode=DCCV_TAXDISOCCU&Lang=http://geert-hofstede.com/italy.html
- <http://www.giovanipadani.leganord.org/articoli.asp?ID=5839>
- http://www.governo.it/GovernoInforma/Dossier/vertice_quadrilaterale_lavoro/occupati_disoccupati_istat.pdf
- www.istat.it/.../2013/03/Noi-Italia-2013.pdf?title=Noi+Italia+-+20%2Ffeb%2F2013+-+Testo+del+volume.pdf - Versionetestato
- <http://www3.istat.it/istat/audizioni/220710/Allegato1.pdf>
- http://www.leganord.org/elezioni/2008/lega/cultura_pop/cultura_popolare.pdf
- <http://www.leganord.org/index.php/il-movimento/lo-statuto-della-lega-nord-str.1-2>
- <http://stiritalias.wordpress.com/2013/07/page/2/>
- http://www.treccani.it/scuola/tesine/lingue_straniere/arcangeli.html
- TheWorldFactbook, 2002: <http://www.cyborlink.com/besite/italy.html>

AUTORKA

Ferrarová, Miroslava (6. 12. 1977, Bari, Itálie), lingvistka a politoložka. Po ukončení studia na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, obor politologie-italština, pracuje od roku 2006 jako odborná asistentka na Fakultě mezinárodních vztahů Vysoké školy economic-

ké v Praze, kde vyučuje italský jazyk na Katedře románských jazyků. Věnuje se otázkám spojeným s italskou národní identitou a historií.

Kontakt: PhDr. Miroslava Ferrarová, Katedra románských jazyků Fakulty mezinárodních vztahů Vysoké školy ekonomické v Praze, Náměstí W. Churchilla 4, 130 67 Praha 3; ferrarm@vse.cz

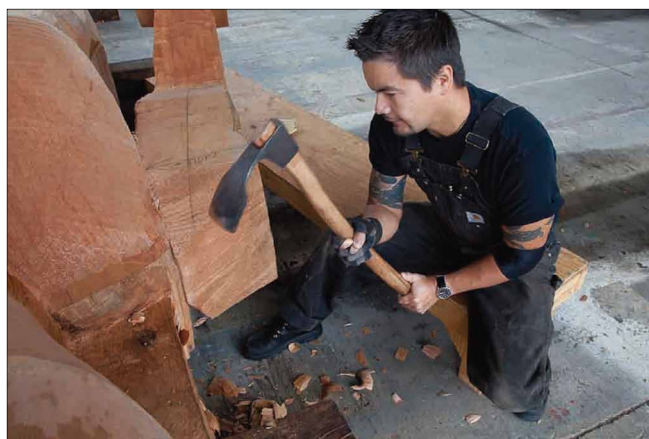
Fórum / The Forum

Following in the Footsteps of the Salish Artist Shaun Peterson in Prague: Demonstration of the Pacific Northwest Art

PO STOPÁCH SALIŠSKÉHO UMĚLCE SHAUNA PETERSONA V PRAZE:
UKÁZKA Z UMĚNÍ INDIÁNŮ AMERICKÉHO SEVEROZÁPADU

Barbora Půtová

Shaun Peterson (born in 1975), a Salish artist from the Pacific Northwest, visited Prague in the week 7–13 October 2013. Shaun Peterson, a member of the Puyallup tribe, carries the name Qwalsius, originally carried by his great grandfather Lawrence Williams. The name has been translated in two possible meanings – the first translation is *Painted Face* and the second *Traveling to the face of Enlightenment*. His stay in Prague was organised in cooperation with the Institute of Ethnology, Faculty of Arts, Charles University in Prague, and with the support of the US Embassy in Prague. Peterson first had a presentation on Wednesday 9 October at the Faculty of Arts, Charles University, at the *Revitalisation, Preservation and Formation of Cultural Identity in Native Americans Conference* that focused on the concept of native identity and how the native Americans could freely develop their traditional culture in modern society that is becoming more and more globalised. Presentations were held on different topics offering a plurality of research perspectives and they contributed to further discussion concerning tradition, modernity, ethnicity and cultural identity. Shaun Peterson had his presentation at the end of the conference. Besides demonstrating how new media are used in Salish art, he also acquainted the audience with traditional forms of Salish art. Contemporary Salish art focuses on production of original artifacts such as masks, totem poles, little boxes, cases, bowls, clothes, amulets, canoes and houses. Their primary medium is wood, followed by glass, concrete or stainless steel. More distinct development can be seen in prints created by the silkscreen and giclée techniques allowing their reproduction in numbers over 100 pieces. The Salish people currently use a wide range of colors.

Contemporary art depicts ovoids, triangles and other pictorial elements in a highly sophisticated manner. Also, Salish art is now dominated by emphasis on three typical features of Northwest native art – formal perfection, symbolic message and expressiveness.

An exhibition of works and photographs by Peterson was officially opened on Wednesday 9 October at Galerie pod schody, the university gallery in Celetná 20. Peterson works are presented in the context of American Northwest art and on the background of history of the Salish peoples inhabiting the mountain regions of the Plateau and Northwest Coast. There are over 70 minority groups divided – on the basis of language family categories – into Coast Salish and Interior Salish. Revitalization, sometimes referred to as the Renais-

sance of Pacific Northwest Coast art and culture, started in the 1960s. Its initiators were, in particular, art theoreticians, anthropologists and – of course – local Indian artists. Salish art did not really return to the Northwest Coast region until the 1980s. Since then, three types of artists can be found there. The first and most active artists are upholders of traditional art. These artists place their works at unconventional places or use unconventional technologies and materials. The second type of artists continues the craft tradition using traditional materials and technologies. The last type includes young contemporary artists whose works refer to traditional art, but their concepts and methods are totally new. At the same time, it remains minimalistic, simple, limited by size and it is an impenetrable iconography that can be understood only as a message of its maker. Artists reflect changes and challenges of their ancestors' original vision in the context of today's world. The most prominent artists today are Susan Point, Joe Wilson, Stan Greene, Marvin Oliver, Dylan Thomas and the central artist and a pivotal figure in the revival of Coast Salish art traditions Shaun Peterson.

On Thursday 10 October, Shaun Peterson held a workshop at the Náprstek Museum of Asian, African and American Cultures in Prague, where he presented traditional Salish carving methods together with his artworks including prints, particularly serigraphies and giclée prints, paintings, wooden sculptures and totem poles. Peterson also works with sand-blasted glass that he combines with hand-carved cedar boards. Later

on in his artistic career, he started using other materials and digital print as well as graphic software. Currently, he combines different media and joins traditional materials such as red and yellow cedar with modern materials such as glass, aluminium or steel. Peterson keeps searching for other possibilities where the indigenous art tradition could be used and continues to explore the future possibilities of the art tradition. The work is said to be created to celebrate the past of Native Americans. Peterson's visit to Prague opened the issue of seeking cultural and native identity that may be demonstrated in artwork. Presenting art in public space and returning to Salish traditions, usually intermediated by art, has enabled re-establishing a lost or once forgotten identity. Native art also connects the native people with other local people and gives them all a common identity referring to cultural history of their region. Moreover, several Salish peoples are distinguished by their positive attitude to tourism and their indulgence in commercialization of their original culture and art.

AUTHOR

PhDr. Barbora Pütová, PhD. (Institute of Ethnology, The Faculty of Arts, Charles University in Prague, Celetná 20, 110 00 Praha 1), Czech anthropologist and art historian. In her lectures and research she focuses on Upper Palaeolithic and Neolithic art. She writes about anthropology of art and historical epochs relating to decadence and symbolism of the 19th century.

E-mail: barbora.putova@ff.cuni.cz

Recenze / Reviews

**Tři muži – Zdeněk Macháček, Jaroslav Svoboda,
Miroslav Štěpánek – v automobilu**

**Three Men – Zdeněk Macháček, Jaroslav Svoboda,
Miroslav Štěpánek – in an Automobile**

VÁCLAV SOUKUP

*Ústav etnologie Filozofické fakulty Univerzity Karlovy
v Praze, Celetná 20, 110 00 Praha 1*

Kniha *Tři muži v automobilu* představuje unikátní prezentaci života a výtvarného díla tří originálních českých umělců. Jedná se o encyklopedicky koncipované medailonky, které systematicky popisují, analyzují a interpretují uměleckou tvorbu

Zdeňka Macháčka, Jaroslava Svobody a Miroslava Štěpánka v širších sociokulturních a historických souvislostech. Životní osudy všestranně invenčního sochaře Zdeňka Macháčka, virtuózního sklářského designéra Jaroslava Svobody a „mistra šperku“ Miroslava Štěpánka se protnuly prostřednictvím vědeckých projektů Ústavu antropologie Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Kniha *Tři muži v automobilu* z tohoto hlediska představuje originální projekt, ve kterém došlo ke spojení umění, krásy, vědy a kultury.

Osobností, která spojila životní dráhy tří výjimečných umělců, je český antropolog, archeolog a spisovatel Jaroslav Malina, který ve druhé polovině 90. let minulého století tyto umělce vyzval, aby se zúčastnili jeho knižního projektu *Kruh prstenu: Světové dějiny sexuality, erotiky a lásky od počátků do současnosti v reálném životě, krásné literatuře, výtvarném umění a dílech českých malířů a sochařů inspirovaných obsa-*

Přebal knihy: Jaroslav Malina (2013): *Tři muži – Zdeněk Macháček, Jaroslav Svoboda, Miroslav Štěpánek – v automobilu*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 88 stran, ISBN 978-80-7204-808 3.

hem této knihy. Oslovení výtvarníci pro tento projekt vytvořili řadu zásadních výtvarných děl a přispěli tak svojí uměleckou tvorbou k nadčasovému dialogu na téma láska, erotika a umění. V roce 2011 se Zdeněk Macháček, Jaroslav Svoboda a Miroslav Štěpánek ocitli ve světě nebezpečné rychlosti, elegantní krásy a fascinující dynamiky spjaté s kulturním fenoménem známým jako automobil. Stalo se tak prostřednictvím dalšího Malinova vědecko-uměleckého projektu *Člověk–Auto / Auto–Člověk: Život – věda – umění*, jehož cílem bylo realizovat vědecký a umělecký výzkum automobilu a automobilismu v každodenním životě v různých sociálních, kulturních a technologických souvislostech. Součástí této interdisciplinární encyklopedie je také reflexe automobilu v dílech výtvarníků (automobilových designérů, malířů, grafiků, sochařů, fotografů) a literátů. Jedním z významných výstupů tohoto projektu je kniha *Tři muži – Zdeněk Macháček, Jaroslav Svoboda, Miroslav Štěpánek – v automobilu*.

Je paradoxní, že v současném světě existenci automobilů téměř nevnímáme. Jsou stejnou součástí naší existence, jako sluneční svit nebo vzduch, který dýcháme. Automobil je přitom jedním z ústředních prvků kulturní konfigurace moderní technologické civilizace. Nejedná se pouze o prostředek, který nás převezí z místa A do místa B, ale také o znak – symbol úspěchu, bohatství nebo fatálního stavového pádu. Jinými slovy, to co pro americké préríjní indiány znamenal kůň, pro člověka moderní doby znamená automobil. O to důležitější je podrobit fenomén automobilu vědecké a umělecké reflexi. V případě vědecké reflexe je důležitost výzkumu automobilu a automobilismu víc než evidentní. Automobil je moloch, za jehož existenci lidstvo platí daň v podobě lidských životů, ničeného životního prostředí a boje za strategicky důležité zásoby ropy. V případě umělecké reflexe je ale možné postihnout fenomén automobilu na principu technologického, estetického a existenciálního „ozvláštňení“. Vražedné krásy stejné jako je náhodné setkání vlající šály a půvabné šije americké tanečnice s principem rotace vpřed směřujícího kola auta značky Bugatti. Futuristické krásy stejné jako řvoucí závodní automobil řítící se po kartáčových nábojích, který je díky své rychlosti krásnější než Níké ze Samothráky. Superrealistické krásy kapot automobilů a jejich odrazových zrcátek, která simulují realitu lépe než simulakra, o níž sní Jean Baudrillard. Vydání knihy *Tři muži v automobilu* je z tohoto hlediska zásadním projektem, který splácí dluh českého umění a vědy na téma automobil. Až do vzniku této programové knihy byl fenomén automobilu jako tématu uměleckých děl nekonzistentně rozptýlen. Tři „odvážní muži na visuté hrazdě“ jménem automobil ale tuto situaci radikálně zvrátili. Pod taktovkou profesora Maliny se tak zrodila nejen vědecká encyklopedie, ale také literární a výtvarná díla, která vyprávějí příběh o vražedném a současně milovaném symptomu doby. Umělecké narace Zdeňka Macháčka, Jaroslava Svobody a Miroslava Štěpánka na téma „jednou mě zabije láska nebo automobil“ nelze minout. Jsou totiž jedinečné, stejně jako kruh prstenu a vertikální pohyb motorového pístu. Nejde totiž jen o techniku, ale o směřování k novým dimenzím krásy.

Auto-Erotika aneb Kámasútra automobilového věku. Automobil jako mobilní prostředek k udržení druhu Homo sapiens.

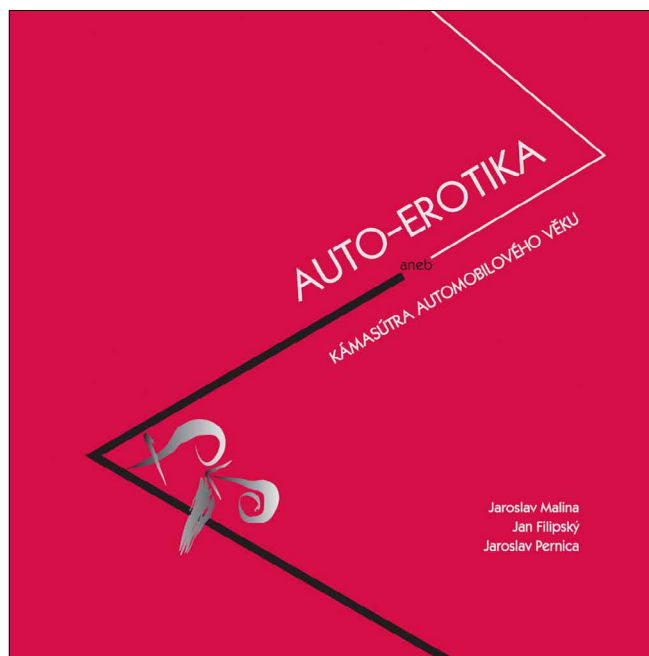
Antropologické hledisko

Erotics on Wheels or the Kamasutra of the Automotive Age. The Automobile as a Mobile Means of Sustaining the Homo Sapiens Species from the Anthropological Point of View

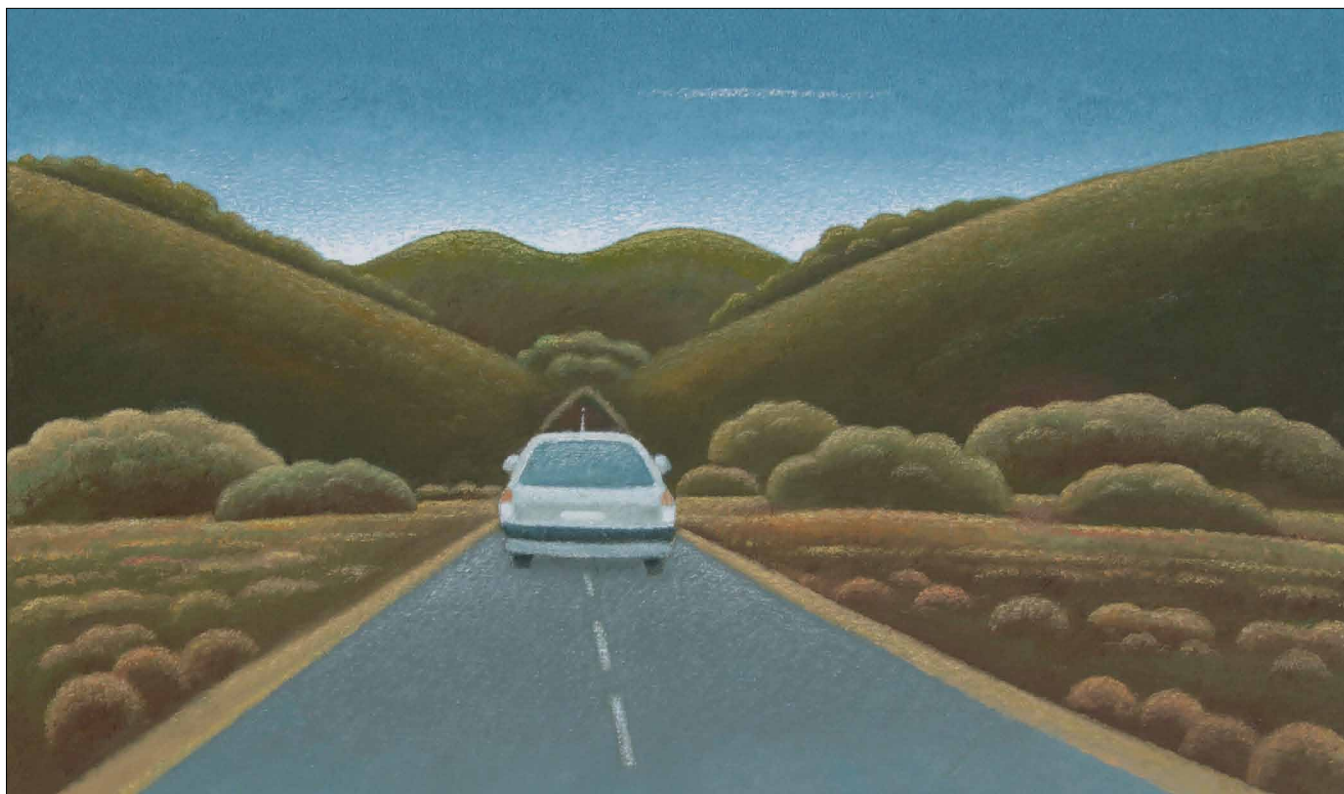
IVO T. BUDIL

Katedra historických věd Fakulty filozofické Západočeské univerzity v Plzni, Sedláčkova 38, 306 14 Plzeň

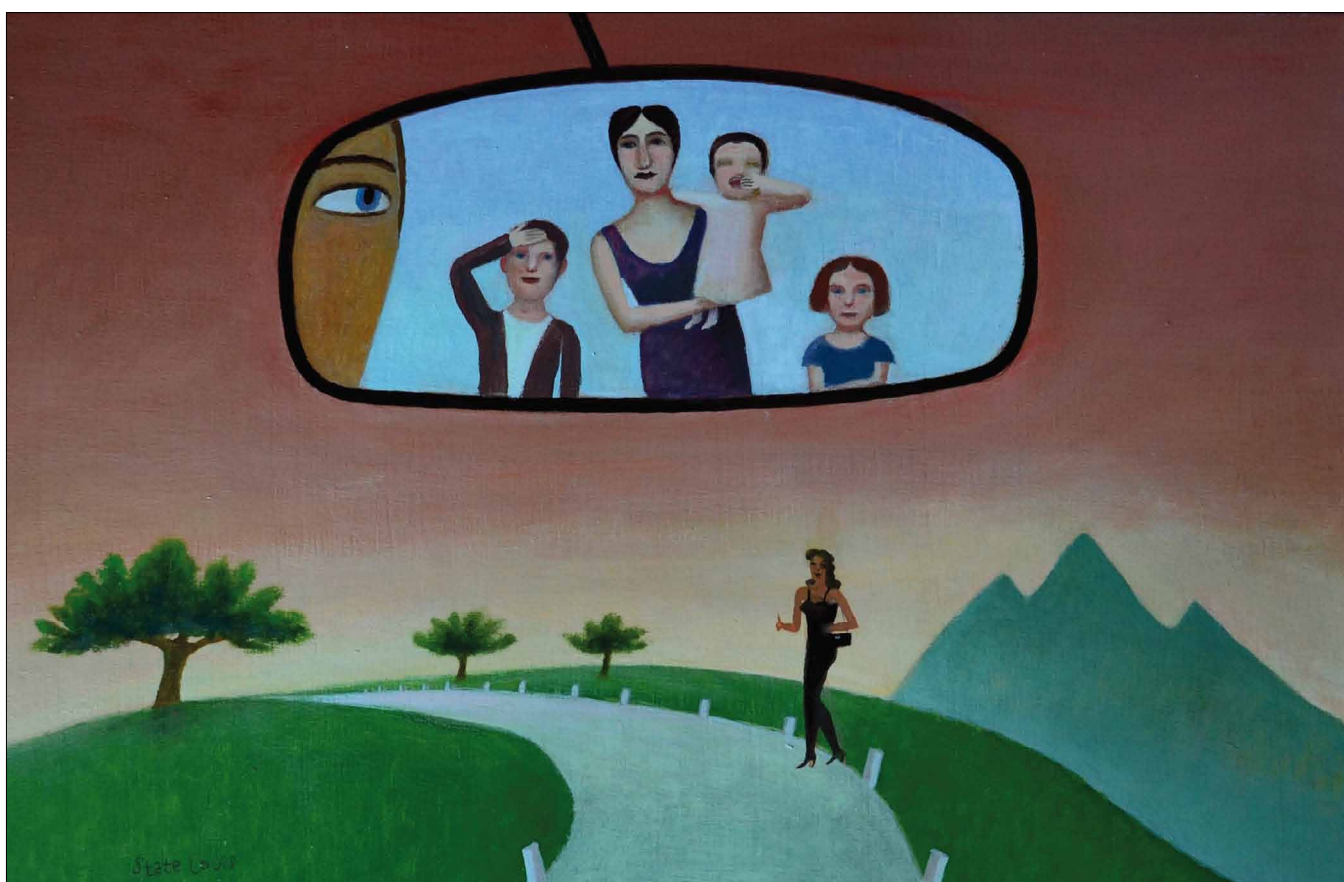
Antropologie představuje vědu zkoumající biologický, sociální a symbolický aspekt lidské existence v přírodním prostředí, které bylo v průběhu dějin postupně transformováno lidskou činností. Přírodní artefakty, jež po tisíciletí podmiňovaly naše bytí, byly v důsledku zmíněného vývoje nahrazeny technickými instrumenty, které z lidského horizontu vytlačují původní „přirozený“ svět. Virtuální elektronická realita, do níž se každodenně s udivující samozřejmostí ponořují stovky milionů jedinců (a zdaleka ne pouze děti či dospívajících) ve všech rozvinutých společnostech, je jedním z nejvýraznějších příznaků této náhrady přírody za skutečnost stvořenou lidskou inteligencí a utilitarismem. Zmíněný fenomén nicméně prozrazuje nezničitelnost určitých základních vlastností

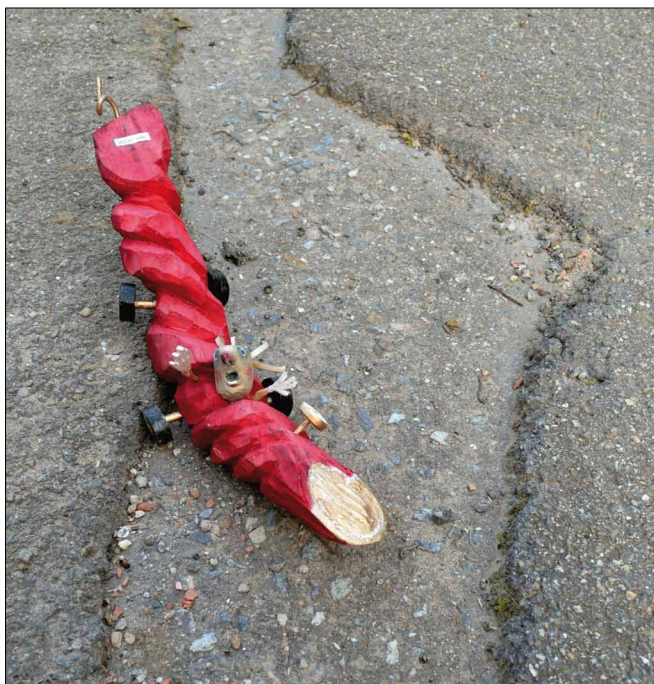
Přebal knihy: Jaroslav Malina – Jan Filipický (2013): *Auto-Erotika aneb Kámasútra automobilového věku. Automobil jako mobilní prostředek k udržení druhu Homo sapiens. Antropologické hledisko*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 418 stran, ISBN 978-80-7204-753-6.

Antonín Vojtek, 2012, *Auto a erotika I*, olej, plátno, 55x75 cm.

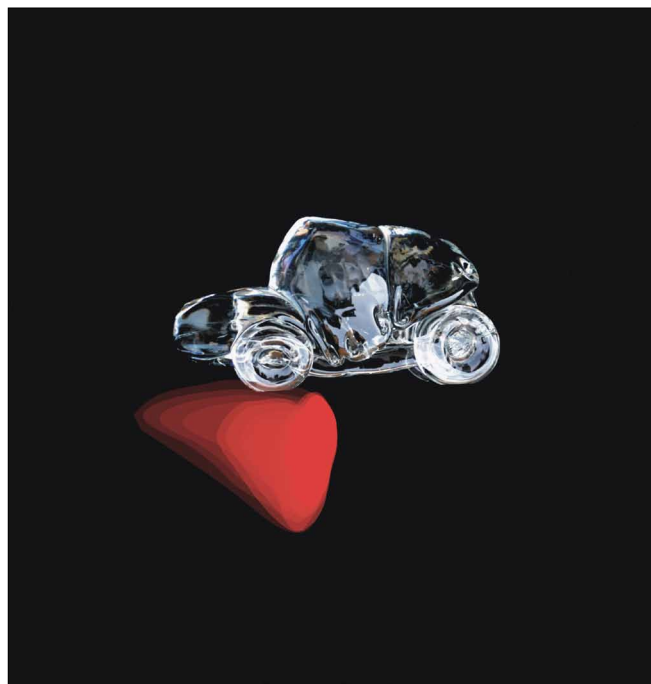
Alois Mikulka, 2012, *Zpětné zrcátko šoferovo*, olej, překližka, 32x50 cm.

Zdeněk Macháček 2013, *Vyždímaná Mazda MX-5*, polychromované dřevo (bříza, olše, smrk, topol), délka 50 cm, výška 13,5 cm, šířka 12 cm.

vytvářejících lidskou přirozenost a prorážejících si cestu skrze kůru technokracie. Nenaplnily se chmurné předpovědi o zániku kreativity a fantazie, která bude vyhlazena ve jménu triumfu šedivého pragmatismu a technické účelovosti. Naopak, ve virtuálním světě se znovu v renesančním opojení hlásí o slovo *homo ludens*, ožívá hra a rituál přenesený do globálního rozměru, probouzejí se staré mýty a heroické ságy, imaginace dychtivě dobývá nový prostor a zaplňuje jej se stejnou samozřejmostí, s níž paleolitiční lidé přenašeli své vize na stěny pravěkých jeskyní.

Setkávání lidské přirozenosti s novým technokratickým světem, fenomén technologického romantismu, k jehož předchůdcům náležel futurismus, je důležitým tématem současného antropologického myšlení a publikace *Auto-Erotika aneb Kámasútra automobilového věku, Automobil jako mobilní prostředek k udržení druhu Homo sapiens, Antropologické hledisko*, od Jaroslava Maliny, Jana Filipského a Jaroslava Pernici představuje v tomto směru v českém prostředí i na mezinárodním poli průkopnické dílo. Zmínění autoři představili automobil (aniž rezignovali na faktografickou, historickou a technickou přesnost) prostřednictvím vlastní poetické tvorby a encyklopedických hesel, které místy přecházejí do poutavých a informačně neobyčejně hutných esejů, jako totální antropologický fakt, jenž se z pouhého dopravního prostředku stal skutečným symbolem dvacátého století, fenoménem ovlivňujícím prakticky všechny složky moderní kultury. Autoři si dobře uvě-

Jaroslav Svoboda, 2012, *Roadster*, tavené křišťálové sklo, 15x20x8 cm.

domují, že poetično reprezentuje ideální médium sublimace biologického a pudového vymezení člověka v kulturní a duchovní rozměr lidské existence. Jejich ironické, místy až parodické verše (doplněné originálními ilustracemi významných českých výtvarníků, které vznikly z podnětu tohoto projektu) vkusně dokládají úlohu automobilu v sexuálním životě moderních lidí a představují originální pohled na věčné napětí mezi sexualitou a erotičnem, vyplývající z gordického zabřednutí druhu *Homo sapiens* v labyrintu přírodního a kulturního řádu. Značky jako BMW, Ford, Renault, Fiat, Ferrari, Dodge, Škoda, Toyota či Volkswagen přestáváme díky předloženému dílu vnímat jako pouhé technologické artefakty, protože se takto pojaty stávají aktivními činiteli, průvodci, přáteli a intimními důvěrníky, neodmyslitelnými společníky moderního člověka. Nelze v této souvislosti nevzpomenout Kiplingovu *The Ballad of the Cars* (in *Rudyard Kipling's Verse: Inclusive Edition 1885–1932*. London: Hodder and Stoughton, 1933; česky: Jarmareční písnička o hovoru aut, in *Písně mužů*, 1935, 1. vydání, přeložil Otokar Fischer).

Z výše zmíněných důvodů můžeme knihu *Auto-Erotika aneb Kámasútra automobilového věku* vřele doporučit nejen zájemcům o antropologii, automobilismus a kulturní dějiny, ale rovněž všem čtenářům originální, kvalitní, poučné a inteligentní literatury. Texty, ilustrace, grafická úprava a dokonalé tiskařské provedení činí z knihy celostní vědecký a umělecký artefakt.

Pokyny pro přispěvatele časopisu *Anthropologia integra*

Časopis *Anthropologia integra* uveřejňuje odborné texty (v anglickém, českém, francouzském, německém, slovenském a španělském jazyce), které odpovídají jeho interdisciplinárnímu zaměření. Redakce přijímá příspěvky elektronicky, e-mailem, spolu s průvodním dopisem (může být součástí e-mailu) a úplným kontaktem na přispěvatele / přispěvatelku (včetně telefonního čísla). Příspěvky zasílejte na obě dvě uvedené adresy: jmalina@sci.muni.cz a tmorkovsky@email.cz.

Recenzní řízení

Příspěvky publikované v časopise *Anthropologia integra* procházejí recenzním řízením. V jeho průběhu texty posuzují po formální i obsahové stránce dva domácí či zahraniční odborníci a na základě jejich stanovisek obsažených v recenzních posudcích jsou autoři doporučeni případné úpravy. Cílem je publikovat práce obsahující nové, dosud nezveřejněné poznatky, jež přispívají k rozvoji oboru a dodržují vysoký standard odborné prezentace.

Pokyny formální

Časopis publikuje studie, eseje, zprávy, recenze a příspěvky popularizující vědu a umění. Délka příspěvků by neměla přesahovat u studií 40 normostran, u esejů 20 normostran a u ostatních příspěvků 10 normostran (normostrana obsahuje 1800 znaků včetně mezer).

Obsah a členění příspěvku:

1. Název příspěvku.

2. Jméno autora a kontakt ve formě plného názvu a adresy pracoviště a e-mailové adresy.

2.1. U příspěvku v českém nebo slovenském jazyce následuje za jménem autora a kontaktem název a krátké shrnutí v angličtině (abstract), jehož rozsah by měl být 100 až 200 slov (do 1500 znaků); pod abstraktem 5–8 klíčových slov v anglickém jazyce (keywords). Za abstraktem a klíčovými slovy v angličtině následuje abstrakt a klíčová slova v češtině (ve stejném rozsahu).

2.2. U příspěvku v cizím jazyce následuje za jménem autora a kontaktem název a krátké shrnutí v češtině (abstrakt), jehož rozsah by měl být 100 až 200 slov (do 1500 znaků); pod abstraktem 5–8 klíčových slov v českém jazyce. Za abstraktem a klíčovými slovy v češtině následuje abstrakt a klíčová slova v angličtině (ve stejném rozsahu).

3. Krátký životopis zařazený na konci příspěvku v rozsahu 20–30 slov (ve stejném jazyce jako text příspěvku).

4. Odkazy na položky literatury ze seznamu literatury v textu jsou v kulatých závorkách – odkazy mají podobu: ... (Boas 1908, 25–28).

5. Příklady základních druhů bibliografických hesel v seznamu literatury:

5.1. knižní monografie

Aldred, Cyril (1971): *Jewels of the Pharaohs. Egyptian Jewellery of the Dynastic Period*. London: Thames and Hudson.

Vachala, Břetislav (2009): *Staroegyptská Kniha mrtvých. Překlad*. Praha: Dokořán.

5.2. studie ve sbornících

Störk, Lothar (1984): Rabe. In: Helck, Wolfgang – Westendorf, Wolfhart, eds., *Lexikon der Ägyptologie*, V. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 74–75.

5.3. články v časopisech

Borofski, Robert (2002): The Four Subfields: Anthropologists as Mythmakers. *American Anthropologist*, 104(2), 463–480.

5.4. elektronické dokumenty

Hoder, James (1999): The Development of Anthropology in the Sciences and Humanities. (online). <http://www.hoder.com>.

6. Poznámky pod čarou umístěné na téže stránce v textu označujte horním indexem a jejich vlastní text doplňte odkazy na literaturu (citují se shodně jako odkazy na položky literatury).

7. Citaci uvádějte doslovně (včetně případných chyb v původním textu; označte je sic) a vždy vkládejte do uvozovek. Chcete-li část citace vynechat, napište kulaté závorky a v nich tři tečky.

Pokyny technické

1. Rukopisy musí být vytvořeny v textovém editoru Word nebo jiném kompatibilním editoru a mít formát .doc nebo .rtf. Měly by používat velikost písma 12, řádkování 1,5 a odsazení na obou okrajích 2,5 cm. Stránky musí být očíslovány na dolním okraji strany uprostřed.

2. Slova na konci řádku nedělte a nezarovnávejte. „Tvrdé“ zakončení řádku (pomocí klávesy ENTER) užívejte pouze na ukončení odstavce nebo titulku a podtitulku.

3. K zvýraznění určité části textu používejte kurzívu, nikoli tučné ani podtržené písmo.

4. Internetové adresy nekopírujte přímo z internetu, ale opište je jako text.

5. Ilustrace – všechny dokumentární materiály (fotografie, diagramy, kresby, nákresy, mapy) musí být předloženy v elektronické podobě. Každá ilustrace je samostatným souborem s patřičným označením: (obr. 1), (fig. 1). Vyhovující bitmapové formáty ilustrací jsou TIFF, JPEG, BMP, GIF, EPS, PSD (minimální rozlišení barevných ilustrací je 300dpi při šířce obrázku alespoň 9 cm, u vyobrazení černobílých či ve stupních šedi je vhodné rozlišení až 600 dpi při výše uvedené šířce). Vhodné formáty vektorové grafiky: AI, EPS, PDF, WMF, CDR. Redakce nepřijímá ilustrace vložené do aplikace MS-Word. Pokud chce autor zařadit ilustrace s nedostatečným rozlišením (klíčové ilustrace v lepším rozlišení nemá), učiní tak po dohodě s redakcí. Ilustrace by měly být zaslány elektronicky (e-mail, úschovna atd.) nebo na CD společně s textovou částí, ve výše doporučeném rozlišení a formátu. Odkazy v textu na všechny dokumentární materiály musí být v následujícím formátu: (obr. 1), (fig. 1). Názvy příslušných souborů na CD musí mít stejné znění, jak je vyznačeno v textu (obr1.tiff). Popisky k obrázkům je vhodné dodat v samostatném souboru.

6. Tabulky a grafy budou předkládány v elektronické podobě jako samostatné soubory. Nejvhodnější je dodat je v podobě souboru vektorové grafiky (AI, EPS, PDF, CDR), případně jako soubory bitmapové grafiky (tiff, jpeg) s vysokým rozlišením. Akceptovatelné jsou tabulky jako samostatné soubory programu MS-excel a MS-word. V textu uváděné odkazy na tabulky a grafy musí být v následujícím formátu: (tab. 1), (graf 1). Názvy příslušných souborů na CD musí mít stejné znění, jak je vyznačeno v textu (tab. 1.xls). Popisky k tabulkám a grafům je vhodné dodat v samostatném souboru.

7. U obrázků, tabulek a grafů, jejichž autorem není autor příspěvku, je třeba za popiskem uvést autora, případně původní pramen (formou citace, která je pak uvedena jako plné bibliografické heslo v seznamu literatury; u fotografií se uvádí autor v každém případě): ... Pramen: Klíma 2010, 12. ... Foto: Jiří Němec. ... Kresba: Jana Černá.

Guidelines for contributors to the *Anthropologia integra* journal

The journal *Anthropologia integra* publishes scholarly texts (in the Czech, English, French, German, Slovak and Spanish languages) which correspond to its interdisciplinary orientation.

Peer review process

Contributions published in the *Anthropologia integra* journal are subjected to a peer review process. International peers will expertly review all submissions, with potential author revisions as recommended by reviewers, in order to publish papers that represent new, previously unpublished work, advance the state of knowledge of the field, and conform to a high standard of scholarly presentation.

The editor's office accepts electronic contributions sent via e-mail with an accompanying letter, including complete contact information (telephone number included). Please send your contributions to both e-mail accounts: jmalina@sci.muni.cz and tmorkovsky@email.cz.

Formal guidelines

In the journal, original papers, essays, notices, book-reviews and contributions popularizing science and art are published. The contributions' length shouldn't exceed 40 standardized text-pages (for original articles), 20 pages (essays) and 10 pages in case of other contributions (a text-page is understood to contain 1800 characters including spaces).

Content and structure of contributions

1. Contribution's title

2. Author's name, full designation and affiliation (including contact and e-mail addresses).

2.1. Contributions submitted in the Czech or Slovak language should include a title and a short abstract in English in the range of 100–200 words (maximum 1500 characters), the abstract is preceded by the above-mentioned data – author's name and contact information; the abstract is followed by 5–8 keywords in English. The abstract and English keywords are followed by a Czech abstract and keywords (similar range).

2.2. Contributions submitted in a foreign language should include a title and a short abstract in Czech in the range of 100–200 words (maximum 1500 characters), the abstract is preceded by the author's name and contact information; the abstract is followed by 5–8 keywords in Czech. The abstract and Czech keywords are followed by an English abstract and keywords (similar range).

3. A short curriculum vitae is included at the end of the contribution in the range of 20–30 words (in the language of the contribution).

4. Notes to the text referring to bibliographical entries in the literature list are in round brackets – text references consist of the last name of the author/s or editor/s and the year of publication of the work, with no punctuation between them, followed by a comma, and a specific page, section, or other division of the cited work in the following form: ... (Boas 1908, 25–28).

5. Examples of basic bibliographical entries in the reference list:

5.1. book monographs

Aldred, Cyril (1971): *Jewels of the Pharaohs. Egyptian Jewellery of the Dynastic Period*. London: Thames and Hudson.

Vachala, Břetislav (2009): *Staroegyptská Kniha mrtvých. Překlad*. Praha: Dokořán.

5.2. proceedings papers

Störk, Lothar (1984): Rabe. In: Helck, Wolfgang – Westendorf, Wolfhart, eds., *Lexikon der Ägyptologie, V*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 74–75.

5.3. journal articles

Borofski, Robert (2002): The Four Subfields: Anthropologists as Mythmakers. *American Anthropologist*, 104(2), 463–480.

5.4. electronic documents

Hoder, James (1999): The Development of Anthropology in the Sciences and Humanities. (online). <http://www.hoder.com>.

6. Footnotes placed on the same text-page should be numbered consecutively using the upper index and their text should contain references to respective sources (cited in the same manner as text references to the bibliographic entries).

7. Citations are to be quoted literally, word for word (including eventual mistakes in the original text followed by sic written in brackets) and always between quotation marks. If a part of the citation is to be omitted, insert round brackets with three dots inside.

Technical guidelines

1. The manuscripts have to be created in the MS Word text editor or other compatible one and should have the file format denoted by file extension .doc or .rtf. The authors should use font size 12 (points), 1,5 size vertical spacing and 2,5 cm offset on both sides. The pages are to be numbered at the bottom, in the centre.

2. Words at the end of the line should not be divided and aligned. "Hard-set" line ending (using the ENTER key) is to be used only to end a paragraph or title and subtitle.

3. To emphasize a particular text segment italic font should be used, bold or underlined types are to be avoided.

4. Internet links should not be copied off the web browser but rewritten as text.

5. Illustrations – all documentary material (photographs, diagrams, drawings, sketches, maps) have to be submitted electronically. Each illustration should form a separate file with an appropriate identifier: (fig. 1). Acceptable image / bitmap file illustration formats are as follows: TIFF, JPEG, BMP, GIF, EPS, PSD (minimum resolution of color illustrations is 300dpi while image width is at least 9 cm, in black and white or shades-of-gray illustrations the advisable resolution is up to 600dpi while image width is at least 9 cm). Acceptable vector graphics formats: AI, EPS, PDF, WME, CDR. The editor's office does not accept illustrations pasted in the MS Word application. If the author wishes to include illustrations with insufficient resolution (no better resolution key images are available), he/she is advised to do so only after consulting the editor's office. The illustrations should be sent electronically (by e-mail, online e-disk electronic package delivery etc.) or on a CD together with the text part, in the above-mentioned resolution and format. References to all illustrative documentary material have to be inserted in the text in the following format: (fig. 1, fig. 2 etc.). File names of the individual image files on the CD have to correspond to the respective reference in the text (fig1.tiff). Illustration captions and legends are to be submitted in a separate file.

6. Tables and graphs should be submitted in an electronic form as separate files. Ideally they are to be submitted in the form of vector graphics files (AI, EPS, PDF, CDR), or possibly as bitmap graphics files (tiff, jpeg) with high resolution. Tables in the form of separate MS Excel and MS Word program files are also acceptable. References to tables and graphs in the text have to be in the following format: (tab. 1), (graph 1). File-names of the appropriate files on the CD have to bear the same marking as is given in the text (tab1.xls). Table and graph captions are to be submitted in a separate file.

7. In the case of illustrations, tables and graphs whose authorship is different from the author of the contribution, the name of the author of the graphics, or if need be the original source should be duly acknowledged (in the form of full citation reference listed as a full bibliographic entry in the literature list; in the captions accompanying the photographs and/or drawings, due credit to the author is mandatory): ... Source: Boas 2010, 12. ... Photograph: George Snell. ... Illustration: Jane Black.

